

VESZPRÉM VÁROS TÖRTÉNETE A TÖRÖK IDŐK ALATT.

IRTA:
ERDÉLYI GYULA.

VESZPRÉM, 1913.
EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDA.

Előszó.

Mikor Veszprém város török korabeli történetének megírásába fogtam, az a magasabb cél vezetett, hogy munkámmal mintegy betöltssem azt a hézagot, melyet Veszprém város históriájának érdemes megírói hagytak vissza s így lehetőleg teljes egészé kerekítsem ki a város történetére vonatkozó irodalmat. Dr. Békefi Remig: Veszprém környékének egyházai és várai a középkorban című munkájában a város középkori történetének adta teljes képét; Véghelyi Dezső: Emléklapok rendezett tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből című művében pedig a város legujabb kori históriájával foglalkozott behatóbban; így szinte önként kínálkozott megírásra az a kor, mely Veszprémnek a török idők alatti viszontagságos multját tárja elénk, s melynek történetét jelen munkámban adni akarom.

Művem nem csupán a város és a vár falai között lezajló eseményekkel foglalkozik, hanem felöleli a környék históriáját is, amennyiben az Veszprém történetével kapcsolatban áll.

Nagy súlyt helyeztem arra, hogy minél tökéletesebb rajzát adhassam annak a páratlanul érdekes és vonzó végbeli életnek, mely dunántúli várainkban s így Veszprémben is a XVI. és XVII. század folyamán lezajlott. Megdobog az ember szíve, ha őseink tüntető harcaira gondol, kiknek mindegy volt az, akár rózsafakadáskor a napsütötte pázsitos mezőn, akár csikorgó hidegben a kőkeménnyé fagyott Balaton jegén

kellett is ellenükkel vitézi öklelésre kiállani. Nyughatatlan vérük nem engedte, hogy egy percre is békén maradjanak; azért ha tehették, szélről fogant lovaikra kapva bekalandozták a környéket, sőt ha nagyobb csapatba verődtek, még az ellenfél várai alá is ellátogattak s vagy élőszóval, vagy mocskos vitézi levelekkel erőltették a bentlevőket páros viadalra. Ami Cidjeink is méltók a megéneklésre, hisz életük a nemzet élete, harcuk a nemzet harca volt.

S ha megtudtam felelni a feladatnak, köszönhetem ezt első sorban kedves tanítómesteremnek: *dr. Békefi Remig* zirczi apát úr Őméltóságának, ki munkám megírása közben nem egyszer látott el útbaigazításaival és tanácsaival, miért ez úton is mély köszönetet mondok.

SZERZŐ.

I.

Veszprém állapota a rendszeres török támadások előtt.

Az 1526. évi katasztrófa, mely a nemzetet Mohács mezején érte, nem vonta maga után azt a tisztulási processust, amely a nagyobb viharokat rendszeren követni szokta. Fejetlenség, széthúzás a nemzet nagyjai között, nyomor és elégedetlenség a pórok részéről — ez jellemzi azokat a súlyos időket, mikor a magyarnak összetartani, a nemzet ügyét diadalra vinni lett volna szent kötelessége. De hol is keresnők azokat a férfiakat, kik ily fontos missióra hivatvák? Ott veszett a nemzet színe-java azon a véres találkozáson, ahol 28 ezer magyar és 300 ezer török vitéz mérte össze kifent szablyáját. S ez az erőpróba nagyon balul ütött ki ránk nézve. Pécs, Várad, Csanád és Bosznia püspökén kívül húszezer magyar vitéz pirosló vére festette meg a megáradt Csele-patak szennyes árját.

Szolimán nagy diadala után Budának tartott, hamarosan elfoglalta s október havában nagyszámu fogollyal s temérdek zsákmánnyal megrakodva hazafelé indult. Még alig ért ki az országból, máris a régi nóta járta. A nemzeti és a német párt leszámolásra készült. Szalaházy Tamás veszprémi püspök Ferdinánd oldalán állott, ami sok megpróbáltatásnak tette ki székhelyét, Veszprémet. János király hivei ugyanis több ízben megostromolták a várat, ideig-óráig kezük-

ben is tartották, s bár feljegyzéseink nagyobb mérvű pusztulásról nem emlékeznek meg, a nép napról-napra szegényebb, a közbiztonság egyre kétségesebb lett.

Az első támadás akkor érte a várost, mikor a király 1528. január 1-én Szalaházyt az egri püspöki székbe emelte. Ugyanis, mielőtt eltávozott volna, 1527. júniusában János király emberei hatalmukba kerítették a várat. Azonban Szalaházy katonái és a segítségül jövő pórok rövid idő alatt kiűzték őket.¹⁾

A káptalan és város állítólag még ugyanezen évben János király mellé pártolt, aki el is rendelte, hogy Zircz, Bakonybél és Kapornak apátságai száz gyalogost állítsanak Veszprém védelmére. Hasztalan volt azonban a János-pártiak minden igyekezete, Choron András várnagy visszafoglalta a várat. Nem-sokára Tahy János, Somogyi Ferenc és Imreffy Péter vezetése alatt 300 cseh és néhány ezer pór segítségével újra megtámadták János hivei Veszprémet; de kudarcot vallottak. Choron András kapitány ugyanis Tahy Jánost embereivel együtt elűzte a vár alól, mely alkalommal igen sokan estek el; Tahy testvére is odaveszett, úgyszintén kísérői közül számosan. Ők ugyan azt állították, hogy a velük levő csehek közül csak tizen estek el, de bizonyos, hogy háromszáz emberük életébe került a támadás. A vár védői olcsón megszabadultak, amennyiben csak ketten sebesültek meg könnyebben.²⁾

A folytonos harcok miatt óriási lett a szegénység. Szalaházy utóda, Kecheti Márton (de Kyres) jóvédelem hiányában nem volt képes a várőrséget fizetni, kénytelen volt Choronhoz fordulni kölcsönért, aki időről-időre ki is segítette. A király pedig 1530. április 11.-én kelt végzésével neki adta a tihanyi apátságot is, melyet utolsó apátja azért veszített el, mivel Szapolyai-párti

¹⁾ Ursinus Vellei könyve. 20.

²⁾ Egyháztörténeti Emlékek a magyarországi hitújítás korából. II. kötet, 15. l.

lett. A király eredetileg Bark Bálintnak adományozta e méltóságot és a vele járó jövedelmet, azonban Kecheti kérésére a teljesen elpusztított veszprémi püspökséghez csatolták oly feltétellel, hogy a püspök tartozik ezért Bark Bálintot az egri vagy veszprémi püspökségben létező valamely más javadalommal kárpótolni.¹⁾

A nemzet azonban beleunhatott az örökös egyenetlenségbe. Hisz mindebből csak kárát látta, birtokai pusztultak, erkölcsei hanyatlottak. Erre a változásra enged következtetni a bélavári rendek ama nagyfontosságú határozata, hogy 1531. május 18.-ára Veszprémbe országgyűlést hirdetnek, mely a kölcsönös szeretet és összetartás alapján egyezséget hozzon létre a két pártra szakadt nemzet rendjei között. S ami legfontosabb a dologban, az összehívók nagyrésze olyképen vélte leghelyesebben megoldani a kérdést, hogy az ellenkirályok letételével, egy, a török császár bizalmát is bíró főurat, Perényi Pétert vagy Gritti Lajost kiáltják ki királyuknak. Ez a titkos szándék vezette a bélavári rendeket s ép ez tette volna nagyfontosságúvá a veszprémi országgyűlést; azonban az ellenkirályok érthető ellenzése s az országgyűlés meghiusítására való törekvése folytán nem volt megtartható. Pedig erősen készültek a döntő napra. Meghívó leveleik felkeresték az ország minden részét s bennük »a jó Isten és a boldogságos Szűz szerelmére és a haza szeretetére« kéri az urakat és nemeseket, hogy személyesen jelenjenek meg, a királyi városok pedig követeket küldjenek Veszprémbe, hol »félretéve minden gyűlölséget, viszályt, pártoskodást és az idegen javak utáni vágyakodást, egyedül Istent és hazánk jövő nyugalmit tartva szem előtt, minden kényszer nélkül, teljes szabadsággal egyedül arról fognak tanácskozni, ami a kölcsönös egyetértés, a magyar nemzet

¹⁾ Egyházt. Eml. II. k. 26. old.

egysége, a haza védelme és a hit fenntartása érdekében szükségesnek fog mutatkozni.«¹⁾

A két király udvarában nagy volt az aggodalom, bár Ferdinánd eleinte úgy értesült bizalmas embereitől, hogy az ellenpárt tekintélyes része hozzá akar csatlakozni; később azonban furcsa hírek érkeztek. Szalaházy Tamás egri püspök 1531. március 20.-án kelt levelében ama aggályának ad kifejezést, hogy a veszprémi gyűlés avégből hirdettetett ki, hogy itt a magyarok közértelemmel feloldassanak a hűségeskü alól, mellyel akár Ferdinánd, akár János király irányában lekötelve vannak és maguknak Ibrahim nagyvezér javaslatára, a török császár jóváhagyásával valamelyik magyar urat válasszák királyukká vagy fejedelmükké. A török pedig igéri, hogyha a magyarok mindnyájan alávetik magukat Jánosnak vagy másnak, ki a porta kegyeit birja, az országot örökidőre megkiméli támadásaitól. A levélhez mellékelt lapon pedig arról értesíti Ferdinándot, hogy »sokan azon mesterkednek, hogy a török Perényi Péternek adományozza Magyarországot, János pedig elégedjék meg Erdéllyel.«

Ferdinánd igen megrémült, főként mikor megtudta, hogy a veszprémi gyűlés és a vele összefüggésben levő titkos tervek iránt nemcsak a porta, hanem az ausztriai háznak folyton kellemetlenkedő francia diplomácia is érdeklődik. Most már mindenképen azon dolgozott, hogy a gyűlés létrejöttét megakadályozza.²⁾

¹⁾ Fraknoi: A magyar országgyűlések története (1526—1563.) I. kötet 129—136. old. — Kovachich: Supplementum III. k. 136. oldalon közli a Bártfa városához intézett meghívó levél szövegét. A meghívót a következők irták alá: Perényi Péter, Batthányi Ferenc, Sulyok György, Török Bálint, Pekry Lajos, Báthory György, Pethő Tamás, Kápolnay Ferenc, Bornemissza Péter, Gyulaffy István, Simon zágrábi püspök. András tinini püspök, Torquatus János horvát bán, Móre László, Thahy János, Erdődy Péter, Báthory Istvánné, Perényi Imréné, Keglevich Péter, Choron András és Essegvári Ferenc.

²⁾ Kovachich: Supplementum III. k. 141. oldalon közli Ferdinándnak a kassaiakhoz intézett levelét, melyben szigorúan inti őket, hogy neki megváltozhatatlan akarata »ut Dietam seu Congregationem gene-

János király szintén zavarban volt s neki is nagyon megfontolandónak látszott, vajjon kockáztassa-e koronáját. Rá nézve is óriási fontosságú volt, hogy a rendek ne jelenjenek meg, azért szélkében híresztelte, hogy a török haddal fog Veszprémbe érkezni s a résztvevőket elfogatja, egyuttal május 31.-ére Székesfehérvárra országgyűlést hirdetett.

A közös veszély tehát közös eljárás követésére indította a versenytársakat, akik aztán összes embereket talpra állították, csak hogy a gyűlést megakadályozzák. Ferdinánd bizalmas hivei, mint Szalaházy Tamás, Thurzó Elek, majd Bakics Pál és Török Bálint ígéretet tettek, hogy nem mennek a gyűlésre, sőt a béketárgyalásokra Magyarországra küldött biztosok: Roggendorf Vilmos, Fels Lénárd és Herberstein Zsigmond is mindent elkövettek, csak hogy a gyűlés meg-
hiusuljon.

Tervük sikerült. A vezérférfiak: Perényi Péter, Bakics Pál, Török Bálint nem jelentek meg, csak ügynökeiket küldötték Veszprémbe. A nemesek pedig, amint Veszprém közelébe értek és a főurak távollmaradásáról s a gyűlés eltiltásáról értesültek, visszafordultak.¹⁾

E mozgalmas időben a veszprémi káptalan tagjai mind hű Ferdinánd-pártiak. Ezt mutatja az a körülmény, hogy Várallyai Szaniszló fehérvári prépost felszólításának nem tettek eleget, mikor ez két káptalanbéli ember kiküldetését kérte a János király által összehívott székesfehérvári országgyűlésre, holott meg is fenyegette őket²⁾

ralem ad diem Ascensiones Domini proxime futurum in Vesprimio celebrandam, tamquam inutilem et nihil amplius necessariam sive per homines vestros nequaquam visitetis.«

¹⁾ Choron Andrásnak 1531. máj. 19.-én Veszprémből Bakicshoz intézett levelé az egyetlen forrás, mely a veszprémi eseményekről tudósít. Eredetije a bécsi titkos levéltárban. — V. ö. Fraknói i. m. III. k. 136. old.

²⁾ Egyháztört. Eml. II. k. Choron András levele Bakics Pálhoz: »... non tamen eos nos dimisimus, quamvis vocabat eos sub poena damni gravissimi. Et inde creditur, quod conventio illa omnino futura est.«

Mig a nemzet fiai így egymást emészte versengtek a hatalomért, a törökveszedelem egyre nagyobb mérvet öltött. Török hordák 1532-ben már Ausztriába is betörték, bár nem nagy szerencsével jártak. Neukirchen (Neocirchum oppidum) városánál súlyos vereséget szenvedtek; a csata akkor dőlt el, mikor magyar csapatok érkeztek segítségül és szétszórták az ellenséget. A törökök nagyrésze Vasvár, Veszprém és a Balaton környékén a nép kezébe került és csak kevés menekülhetett meg.¹⁾

1537-ben nagy veszedelem érte Veszprémet. Török Bálint odahagyva Ferdinánd táborát, János király mellé állott s ennek emberei élén bevette a várat és irtóztatosan feldúlta.²⁾ Az egész város romokban hevert, lakosai pedig fogságba kerültek. A következő évben Puchaim Vilmos felmentő seregével szétverte ugyan Török Bálint hadát, mégis sokáig a vidék réme maradt e büszke főúr.

Különben is Szalaházy Tamás már 1533-ban panaszkodik, hogy javadalmait, bár a király is közbelépett, nem tudja Török Bálint kezéből kiragadni.³⁾ Az 1538. jun. 19.-én Pozsonyban tartott országgyűlésen három vármegye közönsége, úgyszintén a győri káptalan kéri a királyt, hogy őket Török Bálint hatalmaskodásai és zaklatásaitól mentse meg.

Ugyanez az országgyűlés Kecheti Márton veszprémi püspök ellen is számtalan panaszt emelt. Kecheti ugyanis nem volt hajlandó a kezében levő János-párti

¹⁾ Pray: *Annales regni Hungariae*, lib. III. 259. oldalon »Cum Hungari insequendi finem fecissent, Turcis effugium patuit, solitudines silvarum petentibus: sed ii demum pars ad ferreum castrum, pars ad Vesprimium et Balatonem lacum in manus effusorum ad praedam populorum deveniunt...«

²⁾ Martonfalvy Imre deák Emlékiratában még ezeket olvassuk: »Mikor Veszprém várát megszállotta az én uram, költsége elfogyott volt, nekem parancsolá Szegligetbe, hogy költséget küldjek öngnak.« És csakugyan szerzett 500 magyar forintot »és — amint írja — Veszprém alá én magam megvívén és önnagyságának megadám, kit nagy jó névvel vén titülem és egy ebédén jól tarta önga érette és haza bocsáta.«

³⁾ Egyháztört. Eml. II. k.

foglyokat szabadon bocsátani, még az esetben sem, ha Török Bálint viszont szabadlábra helyezi a nála levő Ferdinánd-párti foglyokat. Ezért Ferdinánd meghagyta a veszprémi püspöknek, hogy a kezei között levő foglyokat adja át a királyi helytartónak, ki azokat szabadon fogja bocsátani, mihelyt Török Bálint hasonlóképen cselekszik.

Kecheti Márton erőszakoskodásai ellen különben a káptalan és a veszprémi apácák is tiltakoztak, mivel több jószágukat lefoglalta és barmaikat elhajtotta.

Még súlyosabb volt az a panasz, melyet ellene Petheő Ferenc özvegye emelt. Hogy a rendeket teljesen meggyőzze állításai igazságáról, gyermekei, testvérei, sógorai, barátai által környezve, személyesen jelent meg az országgyűlésen. Felháborodva beszélt el, hogy Kecheti Márton püspök Tátika várát árulás útján önkényesen elfoglalta s valósággal kirabolta. Ugyanis a várban talált mintegy százezer forint értékű drágaságokat, melyek csak részben képezték az ő tulajdonát és túlnyomóan egyházak és magánosok által, biztosság kedvéért helyeztettek el a vár falai között, lefoglalta; magát az özvegyet egy ideig szigorú fogságban tartotta, majd meggyalázta és háznépével együtt a várból kiutasította. A rendek megbotránkozással hallgatták az özvegy előadását s hitelességében nem kételkedvén, kérték a királyt, hogy helytartója útján haladéktalanul szolgáltatson igazságot és az özvegyet helyezze vissza a vár és ingóságainak birtokába.¹⁾

A király válaszában nehezteléssel veszi tudomásul Tátika elfoglalását. Mivel azonban a püspök is mint panaszos lép fel, akként határoz, hogy a várat Kecheti egyelőre adja át a királyi helytartónak s majd a béke helyreállítása után ő személyesen fog a helyszínén megjelenni és igazságot szolgáltatni.²⁾

¹⁾ Fraknói: i. m. II. köt. 24. old.

²⁾ Fraknói: A magy. országgy. tört. II. kötet 29. old.

Kecheti ellen más oldalról is számos panaszt emeltek. Világias szellemű, pazarló ember volt, aki Róka szerint »fékezetlen kéjvágó indulatot mutatott.«¹⁾ Egyébként is érdekes ennek az embernek a multja és szereplése. Szalaházy Tamás nővérének volt a fia s az ő révén került e diszes méltóságba. Szalaházyt 1528. január 1-én nevezi ki Ferdinánd egri püspökké, de emellett a veszprémi püspökségnek is birtokosa maradt, noha a Ferdinánd által 1628. jan. 1-én Budának adott kiváltságlevél végén Kecheti Mártonról is mint veszprémi püspökről van említés téve. Ennek az a magyarázata, hogy a Kechetinek szóló adománylevelél valószínűleg Szalaházy közbenjárására, már 1528-ban elkészítettett, de nem juthatott Kecheti kezébe. Még 1536 elején is titkos tárgyalás folyik ez ügyben s a király csak oly feltétel alatt hajlandó a püspökség javait neki átadni, ha egyenlőre nem él a püspöki címmel. Kecheti kész volt minden feltételt elfogadni, mert a püspökség átvételétől várta adósságai rendezését. Mikor pedig Ferdinánd a titkos megegyezésről elfeledkezve, még mindig nem adta át az adománylevelet, mely a püspökség mellett még három birtokról is szólt, Kecheti Márton kérve kéri annak mielőbbi elküldését, mert már agyonnyomja az adósság.²⁾

1536 márciusában Rómában még nem tudnak arról, hogy Kecheti a püspökséget elfoglalta,³⁾ de a választott püspöki címet már november 17.-én használta.⁴⁾ Megerősítésére pedig 1542-ben került a sor, mikor Ferdinánd egyuttal arra is kéri III. Pál pápát, hogy a püspöknek az annatát engedje el.⁵⁾

¹⁾ Róka J.: Vitae Vesprimiensium praesulum (Pozonii 1779.) 303. alatt találjuk: »efrenem vitae libidinem proclivem indolis suae inclinationem monstravit.«

²⁾ Egyháztört. Eml. III. k. 76—77. old.

³⁾ Egyháztört. Eml. III. k. 78. old.

⁴⁾ Egyháztört. Eml. III. k. 103. old.

⁵⁾ Egyháztört. Eml. IV. k. 180. old.

Mikor azután tele adóssággal Veszprémbe sietett, nem tudott a püspöki birtokokhoz jutni. Sümeg és Tihanyvár idegen kezekben volt. Kitűnik ez Ferdinándnak 1537. február 2.-án kelt leveléből, melyben felszólítja Choront, hogy a veszprémi püspökséghez tartozó Sümeg várat adja át Kechetinek.¹⁾ Choron az átadást a következő feltételekhez kötötte: fizessen neki a püspök 50000 forintot, mint amely összeggel a várak fenntartásáért tartozik. Ennek az összegnek fejében fizessen a püspök még a vár átadása előtt 2000 forintot, azonkívül adjon neki zálogba két birtokot, melyet ő fog magának választani, engedje át Tapolcza és Berend tizedkerületek tizedeit 20 évre, a tihanyi apátságot hagyja meg a fia birtokában, az Ozla Mihály birtokához való jogát ruházza rá, a vár tisztjeinek hátralevő fizetését adja meg, azt a két birtokot pedig, amelyet a helytartó a püspökség üresedése idején két rokonának adott, hagyja meg azok birtokában.²⁾

A püspök ezeket nem tudta teljesíteni s úgy látszik, a királyhoz fordult, hogy őt várai birtokába segítse. Ferdinánd ugyanis a tihanyi apátságot április 14.-én újból neki adományozta, mert időközben Choron András fia foglalta le magának.³⁾

Nemsokára, 1542. augusztus 22.-én az erdélyi püspöki széket ajánlották fel neki. Az Egyháztörténeti Emlékek között olvassuk, hogy Bethlen Farkas, Erdélyország főbb embereinek és az erdélyi püspökség részéről is egybegyülteknek egyhangu megállapodásából arra kéri Kendi Ferencet, eszközölné ki számukra, hogy az erdélyi püspökség senki másnak, hanem csakis Kecheti Márton veszprémi püspöknek adományoztassék.⁴⁾

¹⁾ Egyháztört. Eml. III. k. 127—128. old.

²⁾ Egyháztört. Eml. III. k. 134—137. old.

³⁾ Egyháztört. Eml. III. k. 154—155. old.

⁴⁾ Egyháztört. Eml. IV. k. 88. old. — »eadem sententia nostra placuit, ut sua Majestas nemini alteri dignetur conferre episcopatum

A kinevezésből nem lett semmi; de ettől az időtől fogva aktív részt vesz a politikai életben. Számos országgyűlésen jelenik meg s igen megtisztelő, de egyuttal költséges megbízatásokat fogad el. Így a beszercebányai országgyűlés (1543. dec. 2.) végzéseinek és kívánatainak bemutatása végett Nyáry Ferenc, Rakovszky György és Lipcsei János társágában Prágába megy a király elé. Ugyanez a küldöttség megbízott azzal is, hogy a prágai gyűlésen a törökök ellen nyújtandó segély megajánlása érdekében működjön; továbbá, hogy a speieri német birodalmi gyűlésen hasonló értelemben szólaljanak fel.¹⁾

Persze ezek az utazások nagy költséggel jártak; a veszprémi püspökség elpusztított birtokai nem jövedelmezhettek annyit, hogy belőlük kiadásait fedezhesse. Így jutott sor azután az egyházi kincsekre s így mentek veszendőbe a bazilika drága értéktárgyai. A speieri birodalmi gyűlésen való részvétele is óriási pénzáldozatba került. A könnyelmű és pazarló püspök már Prágában kifogyott pénzéből; sietve értesíti tehát udvarmesterét, Gönczy Bertalan őrsi prépostot, hogy miután Speierbe kell mennie, aranyai pedig fogyóban, Battyányi Ferenc útján küldje hozzá azt az 500 aranyat, melyet egy török rab váltságáért kell fizetni.²⁾

Mivel folyton anyagi zavarokkal küzdött, adóságainak törlesztésére nem is gondolhatott. Emiatt hitelezői gyakran keresik fel Nádasdy Tamás tárnokmestert panaszos levelekkel. Így N. Márk is kéri Nádasdyt, hogy azt a 45 forintnyi összeget, melyet ő Kecheti Márton veszprémi püspöknek bécsi tanuló korában kölcsön adott, bizonyos, a püspököt illető dézsma árából fizesse meg; mert ha Kecheti Erdélybe talál menni püspöknek, pénzét sohasem fogja meg-

Transsilvaniensem, nisi reverendissimo domino Martino Kechethy episcopo Wesprimiensi.*

¹⁾ Fraknói: A magy. országgy. tört. II. k. 143. old.

²⁾ Egyháztört. Eml. IV. k. 327. old.

kapni.¹⁾ — Paksy János is holmi 300 forint behajtását kéri Nádasdytól. »Kegyelmes Uram — írja — emlékezhetik te kegyelmed arról, hogy mikor ott Gyeretth valék te kegyelmednél, emlékeztem vala te kegyelmednek, hogy Bezperiny pispék énnekem 300 (CCC) forinttal adós, a megadásban énnekem halasztásokat téssen; ezért kenyergék te kegyelmednek, mint kegyelmes Uramnak, hogy te kegyelmed hagyna énnekem szabadságot, hogy valamit megvehetem jószágán, hadd venném meg; te kegyelmed ne haragudjék rám «... stb.²⁾

Közben végre-valahára várai birtokába jutott, de helyzete így sem javult. Nádasdy segítsége kellett még ahhoz is, hogy egy terület tizedeit beszedhesse.³⁾ Az elkeseredett püspök erre az egyházi jószágokhoz nyult. A veszprémi katedrális valósággal kifosztotta s a bazilika értéktárgyait, drága kincseit és klenodiumait ravaszsággal és hatalmaskodással kierőszakolva Pozsonyba szökött, hol a rablott értéket eladta és elpazarolta. Kecheti később meg is nősült, Drugeth Antal leányát véve feleségül.⁴⁾

Mindezt azon ürügy alatt cselekedte, hogy a fosztogató törökök elől biztonságba helyezi a megmenthető vagyont, a székesegyház arany- és ezüstenűjét és egyéb drágaságait. A török ugyanis egyre közelebb jött Veszprémhez. 1540-ben már arról értesíti a püspök a királyt, hogy a török itt van, hiteles hely nincs, az istentisztelet is megszűnt, mert a kánokok félelemből szanaszét futottak.⁵⁾ Az egyházi birtokokat Szapolyai foglalta le s Ősi, Berenhida és Szent István nevű káptalani birtokokat Podmaniczky János-

¹⁾ Országos Levéltár: Nádasdy Missiles. — N. Márk levele Nádasdy Tamáshoz.

²⁾ Országos Levéltár: Nádasdy Missiles. — Paksy János levele Nádasdy Tamáshoz.

³⁾ Egyháztört. Eml. III. k. 277. old.

⁴⁾ Veszprémi István: Biographia Med. Cont. III. k. — V. ő. Ádám Iván: A veszprémi székesegyház, III. rész, 328. old.

⁵⁾ Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban, 18. old.

nak adta az ő és az ország érdekében tett jó szolgálatainak fejében és azon 1000 forint fejében is, mit neki kölcsönzött.¹⁾

Kecheti a következő esztendőben, 1541-ben kezdi meg a bazilika kincseinek elpredálását. Hogy a vár védelméről gondoskodhassék, 50 márka súlyú egyházi értéktárgy átadására szólította fel a káptalant. A kincset átvette és el is zálogosította Choron Andrásnak, de kiváltásával már nem törődött; a kincs Choronnál maradt. Valószínűleg különféle ezüstkeresztből, kehelyből, füstölőből, szenteltvíztartóból állott a zálog.²⁾ Ugyanezen évben még egy ezüst szenteltvíztartót és vízhintőt adott el 40 arany forintért.

1543. július 2.-án ismét 50 márka súlyú arany és ezüst tárgyat adott át a káptalan a püspöknek, hogy a várórség újabb kiadásait fedezhesse. Minthogy pedig a törökveszedelem napról-napra fenyegetőbbé vált, július 4.-ikén összecsomagoltak négy ládába való kincset és azt kocsin a sümegi várba szállították.³⁾ Zákány Mátyás és Merula Primusz kanonokok indították el a szállítmányt, még pedig a következő egyházi dolgokat:

Az első ládában volt három miseruha fehér színben, a hozzávaló felszereléssel, 1 vörös casula gyöngyökkel gazdagon díszítve, hasonlóképen 2 dalmatika egy vállkendővel. Egy barna ruha aranyszálakkal szőtt virágokkal és egy ugyanilyen virágokkal díszített sárga miseruha, melyről azt jegyzi meg a leltár, hogy »de pallio Sancti regis Stephani« szent István király palástjából való. Ehhez is tartozott két dalmatica minden hozzávalójával. Volt még azonkívül a ládában egy fekete bársonyból készült, két vörös

¹⁾ Országos Levéltár: Acta neoregistrata, fasc. 1081. Nr. 60. — Beke Kristóf: Hist. dipl. Episc. Vesprimiensis III. k. 8.

²⁾ A veszprémi káptalani magánlevéltár egyik 1541. évi okmányában találtam, hogy eladtak kelyheket, kereszteket és egy szentségtartót 400 forintért és egy szenteltvíztartót 80 forintért.

³⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém — Eccl. et capit. 80.

atlaszból való miseruha minden mellékletével, valamint egy fehér damaszk, egy vörös bársony és egy fekete bársonyból készült kápa és két értékes gyöngygyel és drágakövekkel megrakott infula. Összesen tehát 18 drága ornátus megfelelő mellékleteivel.¹⁾

A másik kerek faládába helyeztek 8 aranyos zöld kárpitot aranyfonállal szőtt képekkel és virágokkal.

Azután volt egy nagy csomagba kötve két darab fehér damaszk aranyos miseruha, minden hozzávalóval, egy damaszk aranyos velum, négy darab fehér damaszkból való dalmatica és öt darab fehér damaszk kápa. Ezeket külön szőnyegbe kötötték.

Az utolsó csomagba három nagyobb és kilenc kisebb szőnyeget tettek.

Még ez év őszén (1543. szeptember 21.) Sopronba is küldtek egyházi szereket, hogy ott a várban biztonságba helyezték. Az újabb szállítmányt Szentkirályszabadjai Albert olvasókanonok, Horváth András éneklőkanonok, Hegyfalvi Pál őrkanonok, Rajki Pál zalai főesperes, Czeglédi János és Rezy Gál kanonokok indították útnak. A szállítmány tárgyai a leltár nyomán a következők voltak:

Szent György vértanu feje ezüst ereklyetartóban.

14 kisebb-nagyobb aranyozott ezüst kehely paterákkal. Ezek között van a papkeszi templomé és három darab, mely a palóznaki plébániához tartozik.

1 aranyozott ezüst pásztorbot négy darabban.

1 szarvalakú aranyos ezüst krizma és szentelt olajtartó és ezekhez való födelek.

1 másik krizma és szentelt olajtartó ezüstdől.

1 halotti szentségtartó (viaticum seu portatile) fából, aranyos ezüsttel diszítve.

1 darab Krisztus keresztfájából, aranyba foglalva, ezüst tokban.

8 ezüst kereszt (pacificale), három (más) ezüst

¹⁾ Ádám Iván: A veszprémi székesegyház, III. rész 330. old.

kereszt. Egyike közülük nagyobb és talapzattal bir; azonkívül egy kis körmeneti kereszt.

2 pár ezüst ámpolna.

1 régi gyöngyös és 2 egyszerű főpapi süveg.

1 gyöngyös koszorú szent György fejére.

1 aranyozott ezüst szentségtartó, amely körmenetre is alkalmas és még 2 aranyozott szentségtartó.

1 hosszukás, aranyozott és ezüstözött ereklyetartó, 1 toronyalakú ereklyetartó zománccal és drágakövekkel. 1 koporsó alakú aranyozott ezüst ereklyetartó, 1 ezüst és 1 faszelence; utóbbiban ereklyék is vannak. 1 kicsi ezüst ereklyetartó szent Vitus ujjával és 1 gyertyatartó alakú kicsi ezüstdől.

1 selyemerszény ereklyerészletekkel és egyéb értékes tárgyakkal.

1 alabastromszelence, 1 ezüstözött kristályszelence balzsam tartására.

1 ezüst tömjénező, tömjénhintő kanállal.

2 misekönyv, ezüst kapcsokkal, fekete bársonyba kötve.

1 fekete csemelet miseruha, minden hozzávaló nélkül.

1 fekete és szederjes atlasz, 1 fehér és 1 pegyveth színű orosz damaszkdalmatica, minden hozzávaló nélkül.

1 oroszlánszínű csemelet főpapi palást, 4 pár igen jó főpapi keztyű. A másik 3 párnak csak a fele van meg.

Néhai Zsigmond prépost korporáléja. 3 más korporálé egy dobozban.

1 egészen gyöngyös vállkendő, öt üvegből való kővel.

2 rochetum, 1 függöny, 4 szőnyeg, 2 darab szederjes atlasz, aranyfonál, mely régi fátyolból való.

Kecheti püspök felszólítására a tárgyak egy részét értékesítenie kellett a káptalannak. Jogcimül erre az

szolgált, hogy a vár fenntartására ismét pénzre van szükség. A káptalan teljesítette püspöke parancsát s a fent említett kanonoki bizottság átadott Rajki Pál zalai főesperes és Németh János nevű emberének a Sopronban levő bazilikai kincsekből 1544. nov. 22.-én 54 márka súlyu ezüst tárgyat.¹⁾

A kiválasztott részek ezek voltak:

6 aranyozott ezüst kehely, paténákkal.

1 torony alakú szép és jól aranyozott ezüst ereklyetartó és 1 másik aranyos ereklyetartó koporsó alakban.

2 ezüst kereszt, melynek egyike közepes nagyságú és aranyos, másika nagyobb és talpas; Krisztus keresztfájából van ereklyéje. És volt még közte egy aranyos ezüst szentségtartó is.

Ezeket a tárgyakat Rajki Pál és Németh János Bécsbe vitték, beolvasztották és eladták. Rajki 520 forintot kapott értük. Ebből 490 forintot elküldött a püspöknek; 12 forintot számított magának utiköltségnek, 18 forintot pedig visszatartott saját céljaira, melynek ellenértékéül ígért egy ezüst kelyhet, mely a birtokában volt.

A vár fenntartására azonban ez se volt elég. Mert 1554. január 25.-ike körül a káptalan újra küldi Kechetinek a kathedrális felszereléséből a következő tárgyakat:

1 pontifikálét, 2 vánkost (egyike zöld bársonyból, másika bőrből van), 1 elefántcsontszelencét három gyűrűvel és a sümegi várban levő ládának kulcsait.²⁾ Ezzel mintegy átadták a sümegi várban levő érték-tárgyak feletti rendelkezést is a püspöknek.

Hogy hová lettek e kincsek, nem tudjuk. Nagyobb részük elkallódott és ami talán megmaradt belőlük, azt a következő gyujtogatások és pusztítások tették tönkre. Mert jött a török s utját mindenütt a leg-

¹⁾ Ádám Iván: A veszprémi székesegyház III. rész 332. old.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár. Veszprém. — Eccl. et capit. 82.

égbekiáltóbb rombolás követte; elpusztult a város, mely amúgy sem dicsekedhetett házainak nagy számával, hisz a Török Bálint-féle ostrom után csak 38 sárból és szalmából összetákolt viskó maradt épségben; de rombadőlt a három plébánia-templom is örökre, a katedrális pedig kirabolták s lovaik istállójává tették.

Így köszöntött be a török uralom Veszprémbe, s másfélszáz esztendeig tartotta örökös rettegésben a várost és lakóit.

II.

A törökök első támadása.

A XVI. század második felében küzdelmes életet élnek dunántuli végváraink. Alig mulik el esztendő anélkül, hogy fegyvercsörgés, örökös harci láрма fel ne verné a Vértes és a Bakony erdőborította oldalait. Fehérvár, Palota, Veszprém és Kanizsa táján halálmarsot bűg a szél, s vitézi öklelésre, vérbuggyantó harci találkozóra hívja ki egymást a török és a magyar. Nem volt elég a nemzetemésztő egyenetlenség és örökös pártviszály, az idegen zsoldos katonák garázdálkodása, még egy harmadik ellenséggel is meg kellett küzdenie a magyarnak; s ami szinte hihetetlennek látszott, másfélszáz év véres harcai után Buda várfokáról is megcibáltan, összetörve hullott alá a lófarkas török lobogó.

De mennyi vérbe, mennyi áldozatba került ez a kitatarozás! Csak a vértől párolgó várfalak, a rabláncra fűzött szerencsétlenek ezrei tudnának arról beszélni. Egész vidékek mentek tönkre, s legszebb, legvirágzóbb városaink lettek a siralom, pusztulás tanyáivá.

Veszprém történetében is fordulópontot jelent a XVI. század. A káptalani iskolájáról híres város a török hordák pusztítása következtében szintén a többi végvár szomorú sorsára jutott. Elpusztult, rombadőlt s csak hosszú idők megfeszített munkájával tudott ismét lábra állani.

Az 1543. esztendőben kezdték meg a törökök a dunántuli végváarak elfoglalását s ez alkalommal Szolimán rabló csapatai, a körülbelül 80,000 tatár, már Veszprém, Győr és a szomszédos vármegyékben fosztogattak.¹⁾ Az 1549. esztendőben Veli aga, mások szerint Velizsán bég rabló hordáival már a vár közelébe is merészkedett. Thelekessy Imre veszprémi kapitány azonban ép akkor ütött rája, amikor a környéken összerablott zsákmányával hazafelé igyekezett. Bár a mieink hősieken küzdöttek, de a tulnyomóan nagyobb számu ellenséggel megbirkózni még se tudtak volna, ha az utolsó pillanatban segítségül nem érkeznek a győri csapatok és Martonfalvy Deák az ő segédcsapatával. A törökök vad futásban kerestek menekülést és a mieink a szép hadi zsákmányból 13 zászlót küldtek Ferdinánd királynak.²⁾

Ez azonban csak muló értékü diadal volt. Eredményesebb győzelmet aratni, sikeres várvédelemről gondoskodni nem voltak képesek. Okát nem a vitézség hiányában kell keresnünk, hanem abban a nem-törődömségben, mellyel a királyi udvarban a végváarak ügyét kezelték.

Kecheti Márton veszprémi püspök már 1540. január 18.-án folyamodott Anna királynéhez, hogy Veszprém várfalainak kijavítására némi segílyt küldjön, mert a falak már nagyon rosszak, és hogy az ellenség támadásainak jobban ellentállhassanak, javításra szorulnak.³⁾

¹⁾ Hadtört. Közl. 1889. évf. 217. old.

²⁾ Hadtört. Közl. 1889. évf. 227. old. — Ferdinánd a Thelekessynek adott címeres levélben is felemlíti Veszprém vár védelme körül szerzett érdemeit. »Ad Vesprimium victor, cum eo loci in praesidio ageres, multas hostium velitationes profligasti, ac deinceps diversis temporibus multa militaria facinora aedidisti, quibus non minus famam ac celebritatem tibi auxisti.« (Győzedelmes voltál Veszprémnél is, s mint annak a helynek parancsnoka több csatározás alkalmával megverted az ellenséget, különböző időben véghezvitt számtalan vitézi tetteid pedig ezután is öregbítették jó híredet és nevedet.) (Ered. Országos Levéltár.)

³⁾ Egyháztört. Eml. III. köt. 434. old.

Február 4.-én a királyné utasítja ugyan a kamarát, hogy a megrongált falaknak helyreállításáról gondoskodják, figyelmeztetvén egyuttal a püspököt is, hogy ez ügyben maga is eljárjon.¹⁾ A kamara azonban csak az esedékes Veszprém vármegyei adót, mintegy 400 forintot rendeli a vár segélyezésére s ezt is csak három esztendő mulva.²⁾

Hasztalan volt a rendek sürgetése is, akik már 1543. szeptemberében Pozsonyban tartott országgyűlésen javaslatba hozták a végek megerősítését, meghagyván, hogy »a Dunántúl Komárom, Visegrád, Győr, Tata, Pápa, Veszprém, Sziget és Debregezt várakat jó karba kell helyezni. Mindezen váraknak őrségekkel való ellátására 3—4000 lovas és 8—9000 gyalogos igényeltetik.«³⁾ A király válaszában meg is igéri a javaslat teljesítését, mely szerinte annál is könnyebb lesz, mivel a 10,000 csehországi had mellett Ausztria részéről 4000 lovas és 1000 martalóc fog az országban maradni. De az ígélet beváltására nem került sor.

Ugyanilyen meddő kísérlet történt az 1547. nov. 5-iki nagyszombati országgyűlésen, bár a királyi helytartótanács az országgyűlés végzéseinek törvényerőre emelkedtével egy táblázatos kimutatásban előterjesztette a végvárak megerősítésére és jó karban való tartására vonatkozó javaslatait, feltüntetve a javaslatban azt is, hogy mennyi legyen az egyes várakba rendelő lovas- és gyalogkatonák szükséges létszáma. A helytartótanács Veszprém védelmére 150 lovas- és 100 gyalogkatonát rendelt.⁴⁾ Egy 1549-ből fennmaradt kimutatásból azonban kitűnik, hogy a

¹⁾ Egyháztört. Eml. III. köt. 435. old.

²⁾ Nemzeti Múzeum. Törzsanyag 1543.

³⁾ Fraknói Vilmos: Országgy. Tört. II. köt. 133. old.

⁴⁾ Hadtört. Közl. 1892. évi. 544. old. — Ugyancsak egy 1550-ből való kimutatás, a Regestrum Posonii reformatum szerint 150 huszárt és 100 gyalogost rendeltek Veszprémbe a Generálisnak 1500 huszárából és 1000 gyalogjából.

rendelet foganatosításával senki se gondolt, mert ez évben csak 32 lovas- és 200 gyalogkatona volt található Veszprémben.¹⁾

Pedig a veszprémi vár helyzete napról-napra veszélyesebbé vált. A török hordák gyakori kalandozásai örökös rettegésben tartották Veszprém vár és környékének lakóit, bár ekkor még a mieinkre mosolygott a szerencse. Batthányi Katalin grófné Mária királynéhoz intézett levelében (Schlanning 1551. okt. 6.) arról panaszkodik, hogy nem küldhet szeremeségi bort Ófenségének, mert »ez idő szerint, mintegy 10 hét óta oly háborussá váltak viszonyaink, hogy azt nehezen fogok kaphatni«. Székesfehérvárott a törökök fejét vették egy polgár ismerősének, aki ígérte, hogy bort szerez a királyné számára. Okul az szolgált a kivégzésre, hogy őt tartották a törökök egy, a magyarok részéről ellenük intézett támadás értelmi szerzőjének. A törököket ugyanis, mikor mintegy másfél ezren Stejerország felé rabolni mentek, Veszprémnél lesben várta egy nagyobb csapat vidékbeli fegyveres nép, 700 lovas és 800 gyalogos, és a Bakony szélén rájuk ütvén, olyannyira megverte, hogy a törökök közül 900-an részint fogságba kerültek, míg a mieinkből csak ketten estek el. »Ez valóságos csodája volt a mindenható Istennek — írja a grófné — 500 lóval többet ejtettek martalékul, azonkívül mi a paraszt nép kezében maradt. A paraszt nép is, a gyalogság is nagy kárt tett bennük; mert a törökök uratlan lovaira kapván föl agyonverték, kiket csak érhettek.«²⁾

A következő 1552. esztendő azonban szomorú eseménnyel szolgált Veszprém vár védőinek. Nagy

¹⁾ Országos Levéltár. Pozsonyi kam. irat. III. sorozat. — Ugyanitt az őrség eltartásának költségei is fel vannak említve: egy lovasnak 3, egy hajdúnak 2, a kapitánynak 50 forint havonként; tesz egy hónapra 546 forintot; egy évre 6552 forintot.

²⁾ Károlyi: Fejérvármegye története. Eredeti a Brüsszeli Országos Levéltárban, közli Hatvani Mihály: Rajzok a magyar történelemből 59—60. lap.

török sereg kezdett rendszeres támadást a vár ellen, mellyel szemben helyt állani nem tudott.

A támadásra különben a boszú ingerelte a törököket. Amikor ugyanis Khádím Ali budai pasa a székesfehérvári szandsák békségét Hamza béknek adományozta s ez egy csapat janicsárral Fehérvár felé tartott, a veszprémi őrség hajdúcsapata éjnek idején megtámadta Kodvár (talán Földvár) közelében; a harc hevében a janicsárok agáját, Iliászt megölték a veszprémiek, minden podgyászukat elvették, Hamza béget pedig kíséretével együtt megszalasztották.¹⁾

Amint Ali pasa értesült a támadásról, elhatározta, hogy mielőtt Achomates az ázsiai csapatokkal megérkeznék, összegyűjtött seregével ostrom alá fogja Veszprémet. Az ostromra május 26.-án került a sor.

Maga a vár hosszúkás négyszögalakú sziklán feküdt, régi, de nem valami erős fallal körülvéve; közepén fényes templom állott, a szent Mihályról nevezett székesegyház, a vár alatti völgyben pedig a tulajdonképeni város terült el szétszórtan fekvő házaival és néhány templomával. A magas sziklákon épült vár szinte hozzáférhetetlennek látszott; csak a déli része volt nehezebben védhető, miután itt a vár szintje a Balaton felé egyre jobban emelkedő hegyláncolattal majdnem egyazon magasságú volt; hogy azonban a várbajutást megnehezítsék, e részen mély árkot ástak, mely így a várt a mostani város főterétől elválasztotta. Efölött állott a híd, tőle néhány lépésnyire már a vár fala következett, feljebb pedig a főkapu állta útját az érkezőnek. Mivel a védelem ez oldalról volt legbajosabb, erős kapura volt szükség, hogy az esetleges támadásoknak haszonnal tudjon ellentállni. Egy 1560-ból való kimutatásból kitűnik, hogy ennek jókarban tartására a török különösen

¹⁾ Török-magyarkori történelmi Emlékek II. köt. 272. old. — Istvánffy M.: Hist. Libr. XVII. 321. old.

nagy gondot fordított. Így a vegyes kiadások közt található 800 akcese összeg a veszprémi várkapu javításáért fizettetett ki.¹⁾

A vár két részre volt osztva: külső és belső várra. A külső a kaputól a mai plébániáig tartott. Itt volt egy levezető gyalogjáró lépcsőút és a várfalon keresztül egy kis bástyaajtó.

A belső vár kezdődött a plébánia elválasztó falától és az északi várfokig tartott. Területe 200 lépés hosszú és 100 lépés széles volt. Ebben állott a királyi székház, a katedralis, a püspöki palota és néhány kanonok háza. A belső várnak is volt gyaloglejárója a keleti oldalon, a székesegyház közvetlen-közelében. E »kis kapu«-nak nevezett nyíláson át lehetett a mai szent Benedek-hegyre jutni (úgy, amint most is), mely hely csak a török idők alatt kezd nagyobb fontosságúvá válni, mivel a törökök halottaikat e hegyre temették. Vizben sem volt hiányuk a védőknek; a főforrás a mai Úrkut-utca sarkán, a vár északkeleti oldalában fakadt, hová a belső vár lejárátán lehetett eljutni.

Ali pasa seregével elsősorban a vár közelében levő dombokat szállotta meg, főként a nyugati és északi oldalon, miután ezek közelebb estek a várhoz, mint a keletiek. Itt ütötték fel sátraikat és itt is helyezték el ágyuikat; alig kezdték meg azonban munkájukat, a védők erős golyózáport bocsátottak rájuk, összelyuggatták, tépték sátraikat és az ott sűrűlő szolgák közül számosat megöltek.

Kénytelenek voltak tehát hátrább huzódni és táborhelyet cserélni. Itt huzódott végig az Abbatisa völgye, gondosan művelt kertjeivel és viruló pázsitjával, mely völgyet a testőrség szállotta meg; a sereg többi része e völgy közelében levő emelkedéseken foglalt helyet.

¹⁾ Velics: Magyar történeti kincstári defterek II. köt. 265. old.

Csakhamar két töltést hánynak s ezek mögé rejtik el ágyúikat, majd heves ostromba kezdenek.

A vár védelmével Paksi János kapitány volt megbizva, de őt közvetlen az ostrom megkezdése előtt Ferdinánd király Komáromba rendelte s helyébe Pető Péter került. De midőn ez új állomáshelyére érkezett, Vas Mihály, a szabad hajdúk feje megakadályozta őt tisztje elfoglalásában arra való hivatkozással, hogy Paksi János a káptalan tagjaitól drága pénzen vásárolta meg a káptalannak járó tizedet s miután most Komáromba lett rendelve, őt bizta meg Paksi annak beszédésével.

Egyébként a várvédő katonaság között is napirinden voltak a civódások. Még május 14.-ről jelentik a királynak, hogy Veszprémben a hajdúk és a magyar gyalogosok között véres verekedés támadt, melyben többet megöltek.¹⁾ A széthuzás és vetélkedés tehát nagyban megkönnyíthette az ostromlók helyzetét s ha még hozzáadjuk azt is, hogy a védősereg 32 lovas katonából és 100—200 szabad hajdúból állott, akik rablásból, fosztogatásból éltek, fegyelemről, engedelmességről mit sem tudtak, a vár elfoglalása nem is került oly nagy fáradságba.

Alig üttette Ali 10 napig a falakat, a várban máris elemi erővel tört ki a civódás és a fegyelmezetlenség páratlan jelenetei játszódtak le. A bajtársaik halálán felbőszült katonák ahelyett, hogy a támadt rések betömésén fáradoztak volna, nekirontottak az éléskamráknak, azokat össze-vissza hányták, turták, a vár falain lobogó zászlókat meggyalázva, a mélységbe hajigálták, majd ők maguk is a réseken alábocsátkozva, az ellenséges táborba mentek. De az árulókra rendesen rútabb sors vár, mint a csatában hősiezen küzdőkre! S ez Veszprém ostrománál is beigazolódott.

¹⁾ Csász. és kir. házi, udv. áll. Levéltár. Hung. 1552 május 14. A magyar tanácsosok Ófelségéhez. »Nam et nunc pleraeque dissensiones« etc.

A haragra gerjedt pasa fegyvereiktől és ruháiktól megfosztatta őket, azután Abbatissa völgyébe vitette s ott válogatott kinzások között egytől-egyig megölette.¹⁾ Nem volt tekintettel arra, hogy szökevények, mert ő nem azért jött, hogy megbocsásson, hanem hogy Hamza bég csufos esetét megtorolja.

Mikor Vas Mihály látta, hogy emberei lassankint mind odahagyják, nagyon kétségbeesett. A vár védelmére már nem is mert gondolni; Székely Tamás nevű hű katonáját küldte Ali táborába, hogy szabad elvonulás biztosítása mellett a vár átadását felajánlja. Ali látszólag szívesen fogadta a követet, még biborruhával is megajándékozta, a szabad elvonulást is megígérte. Alig hagyták el azonban Vas Mihály és vitézei a várat, Ali pasa a közelben elrejtett lovascsapatával körülkeríttette őket s pénzüktől, fegyvereiktől, ruháiktól és lovaiktól megfosztva, részint megölette, részint rabszolgaságba hurcolta. Akik elmenekülhettek, így Székely Tamás is, a Bakony rengetegekben kerestek menedéket. Vas Mihályt elfogták a janicsárok s midőn ez a hitszegő eljárás miatt méltatlankodni mert, Ali husángokkal, botokkal félholtra verette, majd magával hurcolta fogságba. A várban maradottakra is szomorú sors várt. A káptalan tagjai közül Rezi Pál felsőörsi prépostot, Pesti Albert fehérvári főesperest, Zákányi István és Paksi Balázs kanonokokat kardélre hányták. Mámai Péter kanonokot fogságba hurcolták s börtönben halt meg. Szepetneki Gáspár püspöki helynök és Bikaljai Pál kanonokok szintén rabszolgaságra jutottak, de később sikerült megszabadulniok.²⁾ A vár és város is teljesen rombadőlt. Csak a székesegyház szentélye, az alatta levő úgynevezett katakomba és a püspökház mellett levő

¹⁾ Istvánffy M.: Hist. lib. XVII. 322. old. — Katona: Hist. Critica, Tom. XXII. pag. 281.

²⁾ Extractus visitationis Canonicae 1780 ápr. 4. — V. ö. Lukcsics: A veszprémi káptalan a XVI. században 26—27. old.

kápolnácska maradt épségben.¹⁾ Még Beriszló Péter, a nagyhirű törökverő veszprémi püspök sirhelyét is feldúlták és kifosztották a törökök.²⁾

Hogy mikor esett el a vár, biztosan nem tudjuk. Istvánffy Miklós szerint már áprilisban a töröké lett, de ez nyilván tévedés, hisz Ali csak május 26.-án indult a vár elfoglalására. Oláh Miklós junius 1-ét mondja a bevétel napjának; az ő állítását azonban megdönti Gersei Pető levele, melyet pénteken, junius 3.-án este 6 órai keltezéssel Nádasdy Tamásnak írt³⁾ s melyben azt jelenti, hogy »tegnap Palotából bizonyal azt irták és izenték, jelt is küldtek, hogy Veszprém még keresztyén kéznél vagyon«. — Sőt Keglevich György pápai kapitány ugyancsak junius 3-iki kelettel azt is tudja, hogy »még most is bírják magukat a szegény keresztyének benne, és mondják, hogy nem sokan vagynak a törökök«.⁴⁾

Annyi azonban bizonyos, hogy junius 5.-én, piros pünkösöd napján már török zászlót lengetett a bakonyi szél Veszprém vár tornyain.

De alighogy berendezkednek a törökök a romba-dőlt városban, máris örökös rettegésben tartják a környéket rablásaikkal és portyázásaikkal. A pápaiaknak is azt üzente a török, hogy »vagy a feje elvész itt Pápa alatt, vagy e télen benne akar telelni«.⁵⁾ Még a Szentgróthon szept. 6.-án tartott gyűlésre is az a hír érkezik, hogy sok török van Veszprémben,

¹⁾ Visitatio canonica Eccl. Chated. 1818. — V. ö. Strausz Antal: A veszprémi plébánia története; Veszprémi Hírlap 1901. évf. 49. szám. — Henszlman: Archeol. Értesítő 1885.

²⁾ Nemzeti Múzeum: Törzsanyag. 1549.

³⁾ Történelmi Tár 1904. évf. 372. old.

⁴⁾ Szalay: Négyszáz magyar levél a XVI. századból, 95. old. — Szondy is csak arról tudja értesíteni Nádasdyt, hogy »Beszprimet heted napra vették meg, még meg nem vehették volna, ha hitre meg nem adták volna, de hitre adták meg s mind levágták őket benne.« (Nemzeti Múzeum: Törzsanyag 1552 jun. 7. Szondy György és Beke György levele Nádasdy Tamáshoz.)

⁵⁾ Szalay: Négyszáz magyar levél a XVI. századból: Nagy Balázs levele Bánffy Istvánnak 1552 aug. 8.

de nem tudja senki sem megmondani, hogy mit akarnak »jőlehet ki azt mondja, hogy rabolni, ki pedig, hogy mi ránk akarnának jönni.«¹⁾

Különben is a török nem nagyon kérette magát, hogy dús zsákmány reményében a környék falvaiba látogasson s nyáron a gabonatermést, ősszel a gyümölcsféléit és a bort várába hordassa. Ahol lehetett, szép szóval igyekezett a megrémült népet megsarcolni, de ha kellett, az erőszaktól sem hőkent vissza. Az 1553. év tavaszán Mészáros Bálint emoldi kapitány kap olyan hirt, hogy a »törökök igen készülnek mind Fejérvárban, mind Beszperimben s általán fogva ki-mennek rabolni.«²⁾

A rablásokra sohasem az egész őrség, hanem csak bizonyos számú vitéz szokott elindulni; általában csak nagy ritkán történt meg, hogy az őrség teljes számban odahagyta a várat. Élükön legtöbbször a dizdár (parancsnok) vagy helyettese, a kiája szokott lovagolni, a kisebbszerű kirándulásokat azonban igen sok esetben a vajdákra bízta.

Minden várnak élén, ha nem volt szandzsákszékhely, egy dizdár állott. Az 1552—53. évre szóló zsoldlajstromból tudjuk, hogy Veszprém parancsnoka ezen időben Ali bin Szülejman,³⁾ helyettese pedig Hüsszein bin Szülejmán kiája volt.⁴⁾ A várbeli katonaság három csoportra oszlott: műsztahfiz (jancsár), topcsik (tüzér) és ulúfedzsik (lovas) csoportjára. A veszprémi várban található őrség 113 jancsárból, 29 tüzérből és 202 lovaskatonából állott. Az őrség összes létszáma tehát 344 ember. A tüzéség felügyelőjeként

¹⁾ Szalay: Négy száz magyar levél a XVI. századból: Magyar Bálint levele Senyey Ferenchez 101. old.

²⁾ Történelmi Tár 1880. évf. 601. old.

³⁾ Istvánffy M. szerint az első parancsnok nem az itt nevezett Ali, hanem Dzsafar aga lett volna.

⁴⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek I. köt. 87. old. — A fizetést illetőleg megjegyzem, hogy a főtisztek napi 15 akcset kaptak, amely a mai pénzérték szerint 10'5 koronát tesz ki, míg a helyettesek csak 9 akcse díjat húztak.

(szertopcsián) Hasszán Szemendre, első agájaként (lovassági főnök) Yvadh, második agájaként pedig Musztafa Diváne névvel találkozunk.

Évek múltán azonban nagyobb változások történtek az őrség tisztjei körében.¹⁾ Így Hüszsein bin Szülejmán szertopcsiánna lépett elő, mire fizetése is megjavult és az eddigi 9 akcse helyett 13 akcset kapott, előbbi helyét pedig Musztafa bin Mohammed foglalta el mint kiája. A szertopcsián helyettese Timurkhán Mahmud volt 8 akcse napi zsolddal, első aga Timur Diváne, második aga pedig Juszuf napi 15 akcse zsolddal.

Az egész őrség csapatnem szerint több bölükre (9—10 emberből álló csapat) illetve odákra volt osztva. Egy-egy bölük élén a szerbölük állott; rangja a mai tizedesi rangfokozatnak felelhetett meg. A gyalogság 10, a tüzérség 2 bölükre, a lovasság pedig 19 odára volt osztva különböző létszámmal.

Az 1558—59-ig terjedő időben a gyalogkatonák száma 100, napi 6 akcse zsolddal, a tüzéreké 27, napi 7 akcse fizetéssel, a lovasoké pedig 180, napi 9 akcse díjazással. A várőrség tehát a tisztekkel együtt 312 emberből állott.

Az 1560. évben újabb változtatást eszközöltek; a lovastisztek helyét Szinán első aga és Mumi második aga foglalta el.²⁾

A várvédő katonaságon kívül még egyéb hivatalos személyekkel is találkozunk, akik az őrségnek mintegy kiegészítő részét képezték. Ilyenek voltak a szent dsámi papjai. A török ugyanis azon nagyobb helyeken, ahol püspöki templomokat talált, igen tekintélyes számú papi személyzetről gondoskodott, hogy katonái hitét erősítse és fenntartsa; sőt a templomokban gyertyákat is helyezett el, a kövezetet pedig

¹⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek II. köt. 228. old. — A veszprémi vár őrsége 1558—1559 okt. 1-ig.

²⁾ Velics: Magyar tört. kincstári defterek I. köt. 129. old.

gyékénnyel terítette be.¹⁾ A személyzet fűzetése azonban igen csekély volt, úgyannyira, hogy a legtöbb ebből nem is tudott megélni; kénytelen volt tehát katonának is beállani és így napi zsoldjával egészíteni ki csekély fűzetését.

A szent dsámi (főtemplom) első papja, aki pénteken a főimát mondotta el, Mevláná Tádseddin imám és khatib volt, napi 15 akcse díjazással. Mikor lemondott, helyébe Abdurrahmán következett a pasa parancsára 1555. aug. 18.-án. Ez azonban nagyon hanyag embernek bizonyult; kötelességét nem teljesítette, miért is letétetett s helyébe Szülejmán bin Mohammed lépett Rusztem pasa parancsára 1560. június 7.-én.

Az első műezzin és devrkhán (kórán olvasó) Mohammed volt napi 10 akcse illetménnyel. Állásáról lemondván, helyébe 1554. jun. 1-én magas parancsra Musztafa bin Ajnakhán jött, aki szintén kevés időt töltött Veszprémben, mert már 1556. szept. 20.-án Mohammed bég levele következtében helyét Hasszán foglalta el.

Kóránmagyarázóvá (moariff) Musztafa bin Iszmail lett megtéve napi 2 akcse díjazással, Mohammed szandzsákbég levele szerint. Ő azonban nemsokára meghalt, mire Moharrem khalfa következett 1557. július 1-én Mevláná Mahmud fehérvári kádi levele szerint. Moharrem utódja pedig Oszmán khalfa lett.

Templomfelügyelő (szermahfil) Medláná Abdurrahman volt napi 5 akcse fizetéssel 1554. jun. 1-ig.

Abdurrahmán nem tudván megélni a műezzinnek járó csekély fizetésből, szerbölükséget is vállalt az őrség kebelében; így napi ellátása zsoldjával együtt 8 akcse lett 1554. jun. 1-én. — Jul. 30.-án Kejván tétetett meg műezzinné s egyuttal a kajjim és szirádsi (sekrestyés) tisztséget is vállalta napi 9 akcse díjazással.

¹⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek II. köt. 265. old. A veszprémi dsámi személyzetének fűzetése. »Gyertya és gyékényre napi 1 akcsevel jár 420 akcse.«

Az utóbbi két állásban segítőtársa volt Hüsszein, kit 1554. jun. 1-én fogadtak fel napi 4 akcse illetménnyel. Helyébe Dzsafer került 1556. nov. 3.-án a veszprémi szandsákbég levele értelmében.¹⁾

A zsoldot és fizetést a székesfehérvári és veszprémi bejt ül mál (kincstár) birtokaiból, az elveszettek vagyonából (mál mefkud), a tized (asr), kilenced (nuh), a szökevények vagyona (kacs kun) és egyéb jövedelmekből állították elő. E jövedelmek igen tekintélyes összeget tettek ki; Sabán hűbéres lovag 1558. márc. 20.-án három évre kötött szerződésében 620,000 akcse összeg fejében vette kezelése alá bérlet címén e jövedelmi ágakat.

1559. jul. 13.-án azonban Hajder cseri bási ráigért 50,000 akcset, mire neki adták át a bérletet s így az ő bérsommája 670,000 akcse lett. Ebből átadatott a császári kincstárba 249,851 akcse, zsoldokra és fizetésekre fordítottatott 102,140 akcse, megengedett kiadások címén számoltatott el 7962 akcse, összesen 359,953 akcse.²⁾

Hogy a bérlők e nagy összeget előteremthessék, óriási terheket róttak a szegény hódoltsági falvakra és jobbágyokra. A veszprémi náhiehez tartozó községekben és pusztákon is 50 akcse fejadót szedett a török. Kár, hogy az eredetiben fennmaradt kimutatásban ezen adózó községek felsorolása egy helyen megszakadt, s így nem alkothatunk magunknak tiszta képet egyrészt a fizetendő összeg nagyságáról, másrészt a hódoltsági helyek számáról. Így is azonban 20 falú és 4 pusztá neve maradt fenn számunkra a »hitetlenek fejadójának 1563. aug. 20.-tól 1566. júliusig terjedő részletes defteré«-ben, ahol a fejadó mindenütt 50 akcse volt. Ezen helyek voltak: Szentgál (14 ház), Semen (9 ház), Bánkeszi (10 ház), Barlaznak (8 ház), Sándor (8 ház), Máka (8 ház), Szent István (7 ház)

¹⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek II. köt. 258—9. old.

²⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek II. köt. 214. old.

Alsóörs (8 ház), Lovas (10 ház), Felsőörs (itt megszakad a felsorolás)... Vámos (6 ház), Szentkirályszadina (7 ház), Polán (7 ház), Bodrák (10 ház), Szárberén (12 ház), Rátót 8 ház), Szent Benedek (9 ház), Oromnos (6 ház), Borán (6 ház), Tata (13 ház), Koskárda (1 ház), Litér (2 ház), Köves (4 ház) és Kisberzen (1 ház).¹⁾

Ugyanezen időben foganatosított összeírás szerint a veszprémi vár őrségének létszáma 286 ember volt évi 364.416 akcse zsolddal.²⁾

Örökös harcban álltak ugyan a végek lakói a törökkel, de azért távolról sem kell gondolni, hogy bizonyos barátságos viszony ki ne fejlődött volna köztük. Ennek az a magyarázata, hogy egyenrangú feleknek tartották egymást, s így a barátság nem volt egyik félre sem lealacsonyító. Vitéz nemzet volt a magyar is, de — tagadhatatlan — bátor néppel álltunk szemben is. Vitézkedő népek mind a ketten, akik a hirnél, vitézi becsületnél nagyobb dicsőséget nem ismertek; akik szó nélkül oda tudták hagyni zokogó nejeiket, gyermekeiket, ha a hirnév és becsület úgy kívánta.

A bajra hívás, csatározás napirenden volt köztük, s mert oly gyakran ismétlődött, második természetükké vált.

Híres bajvivó volt az ő korában Káldy Miklós a lándorfejevári vén vitéz, aki életre-halálra szóló viadalra hívta ki a legjobb és legvitézebb veszprémi törököt. Jól tudjátok atyámfiai vitézek — írja — hogy én titeket mind jól ismertelek, mikor Landorfejevár még magyar kézben volt. Válasszátok ki közületek a legjobb vitézt s én jövőendő szent György-napkor megütközöm véle a pápai, győri vagy a veszprémi mezőn, ahol t. i. ő akarja. És egyéb fegyver nála ne legyen, csak egy éles szablya és egy vasbot, sem páncél,

¹⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek II. köt. 299. old.

²⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek II. köt. 295. old.

sem sisak, s mindhalálíg legyen a viadal. S ha Isten — úgymond — neki adja a diadalt, úgy ő fejét veszi a kihivottnak. Erre azután bemutatja magát a törököknek, hogy tudják meg, kivel mérik össze szab-lyáikat. Ő volt az, aki a Vrácsa nevű mezőn fejét vette Amhát Kapucsi pasának. Ő győzte le Deli Naszufot és Amhát agát s fejét vette mindkettőnek. Amhát vajdát is ő győzte le halálos viadalban. Azután így folytatja: »azért ti vitézek, ha valamely tibennetek ugyan vagy, énnekem szent György-nap előtt, egy hónappal előbb tudtomra adja, a nevét is megírja, ki leszen a vitéznek a neve, aki én velem a bajt felveszi, én annak nagy szép ajándékot küldök«. ¹⁾

Legtöbbször nem is az olthatatlan bosszú vezette fegyvereiket, hanem annak a kipróbálása, ki a különb legény s ki a bátrabb és ügyesebb a harcban. Így történt, hogy akik még tegnap a zöldbe borult mezőn kópjatoréssal fárasztották magukat, azok ma már szí- vélyes hangú levelekben érdeklődnek a napi hírek után, sőt a legbensőbb viszonyt föltételező szivessé- gekre kérik egymást.

A veszprémi aga például 1555. május 21.-én kelt levelében²⁾ arról értesíti »bizot barátját«, Devecseri Choron Jánost, hogy a marhavétel felől irt levelét megkapta, de sajnálattal tudatja, hogy »aféle marha nincsen«, amilyent ő tőle venni akar. Azonban ha kell, a föld alól is előteremti. Bár most nehezen lehet Fehérvárra jutni, azért meg fogja kísérelni, hogy onnan szerezzé be a kérdéses állatot. Ha másképp nem, hát Heder vajdától fog kocsit kérni, azzal »Fejérvárra küldök érte (t. i. a marháért), amit megtalálnak benne, megvetetem, meg is hozatom, mert vagy, nekem ott olyan emberem, ki megveszi, csak találjon. Aztán vásár-

¹⁾ Szalay : Négy száz magyar levél 155. old. — 1555 jun. 23. Címzet: Ez levél adassék a nagyságos Beszprémi bégnek, a hatalmas császár helytartójának etc. nekem jó uramrak.

²⁾ Szalay : Négy száz magyar levél 152. old.

nap küldjön kegyelmed egy kocsit a marháért, valamit megvehetnek benne, megküldöm kegyelmednek. Isten tartsa meg kegyelmedet.« Ilyen szívélyes hangon nem halálos ellenségek szoktak egymással érintkezni.

Sőt az is gyakran megtörtént, hogy török vitéz magyar lányt vett feleségül. Odakünn a harcmezőn magyar vérrel festette meg szablyáját, odahaza gyaur asszony simogatta prófétaszakállát. A vér azonban ritkán tagadja meg magát. Tarfejű ura mellől is csak magyar véreihez húzott a gyaur asszony szíve. Hacsak lehetett, értesítette a környéket a közelgő veszedelemről. Ormány Józsa írja levelében, hogy a leweldi (lódi) bíró hozta neki hírül, hogy »az veszprémi porkoláb felesége magyar és jó keresztyén, ki neki azt monta titkon, hogy ide ki megjelenése az szegénységnek, hogy addig fűre nem bocsátnak, míg nagy rablást nem tesznek a Zalaságra«. ¹⁾

A sűrű érintkezésnek azonban szomorú következményei is voltak. A törökök által megszállva tartott vidékeken nagyban kisértett az árulás, a besugás gyalázatos bűne. Mogor Kristóf keszi tisztartó ellen is az volt a vád, hogy titkon támogatja a veszprémi törököket, hol hirrel, hol éléssel, sőt »immár ő Veszprémbe is volt volna és megajándékozták volna.« Egy alkalommal pedig, mikor a parasztok útja felől megkérdezték, olyképen akarta a vádat magáról elhárítani, hogy azt felelte »az várba nem megy«. ²⁾ Ily módon tagadása, fél beismerés volt.

Sőt az is megtörtént, hogy török szolgálatba álltak véreink. Egy 1559-ből való kimutatásban István veszprémi topcsi (tüzér) nevével találkozunk. ³⁾

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles 1561 ápr. 27. Ormány Józsa levele Csákihoz.

²⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles 1555 ápr. 27. Ormány levele Csákihoz.

³⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek II. köt. 250. old. István veszprémi topcsi hagyatéka készpénzben 2300 akcse; — 5 szikke 75 a.-vel 375 akcse — 3 gurus 50 a.-vel 150 akcse. Összesen 2800 akcse.

Az egymásközti civódástól, veszekedéstől a török se volt ment. Ebben pedig a minden lében kanál veszprémi bég bizonyult előljárónak. 1558 májusában a veszprémi bégtársával Wely béggel megtámadta a hardi erdő mellett Oroszlán bég táborát és megölték az ott levő három kádit, majd magára Oroszlán bégre rontottak, akit csak egy jancsár tudott élete föláldozásával a biztos haláltól megmenteni. Így is vagy nyolc-kilenc sebet ütöttek rajta; »egyéb főnépeket is vágtnak le, az köz-törökök közül senkit nem bántottanak, semminemű marhát el nem vittek, az ott való népnek zsoldjok ott volt, de abban is semmit el nem vittenek«. A támadók elég olcsón megszabadultak, amennyiben csak egy emberük halt meg, de a történeteket eltagadni nem tudták, mert ennek tar volt a feje s mikor »az testét Fejérvárba bevitték, úgy találták, hogy minden módja török.« A fejét aztán elküldték a török szultánnak, a testét pedig temetetlen hagyták. A budai pasa a hír vétele után 32 izspahiát küldött Veszprémbe s a béget fogásba vetette.¹⁾

Gyakran megtörtént az is, hogy egyes ügyesbajos dologban személyesen kellett eljárni a feleknek; hol a magyar ment követségbe a szomszédos törökhöz, hol a török küldött »hitre« egy-egy embert a mieinkhez. Ilyen kényes ügy sokszor előadta magát: leggyakrabban a rabok kiváltása végett vált szükségessé ez a személyes érintkezés. Ha aztán a dolgot sikerrel elvégezték, baráti áldomást csaptak. Takaró Mihály említi, hogy Ehsegváry Farkas, Bornemissza János, Török Ferenc és két török vajda van nála követségben; utóbbiakat a koppányi bég küldte hozzá hitre, hogy Bornemissza János ezekkel állapodjék meg néhány rab kiváltása fölött. A tárgyalást áldomás

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. Enyingi Török Ferenc levele Nádasdyhoz 1558. máj. 19. Sárvár.

követte. »Az váron kívül egy szén (máglya) mellett eszünk, iszunk és mulatunk.«¹⁾

A víg poharazást ez alkalommal azonban kellemtelen vendég zavarta meg. Egy környékbeli paraszt ember jött a mulatozókhöz azon hírrel, hogy »a veszprimi bék a mezőn nyulászna« s azt izente Takaró Mihálynak, hogy menjen ki hozzá, mutassa meg neki arculatját »hadd álljon az egyszer szemben vele.« Ügylátszik, Takaró Mihálynak fájt otthagyni a jókedvű társaságot s a bírót követséggel küldte a béghez, megizenvén neki, hogy »vendégeim volnának mostan, szembe vele nem lehetnék, sem akarok is lenni, az ő barátsága énnekem nem kell.« S mintha mi sem történt volna, tovább folytatták a mulatozást.

A vidám együttlétet mégis félbe kellett szakítani. Vagy 2—3 órával később újabb jelentést kapott Takaró kapitány, most már az istrásástól, hogy valami lovagot lát lenni a Balaton jegén. A nagy távolság miatt nem lehetett biztosan látni, török-e az illető, avagy magyar?

A kíváncsiság bánthatta-e a társaságot, vagy talán a bor tüzelte úgy fel őket — felkerekedtek a tűz mellől, lóhátra vágták magukat s hogy a dolog valódiságáról meggyőződjenek, szép csendben a jégre akartak ereszkedni. Az egyik vajda azonban a kapitány szolgáját maga mellé véve, megelőzte a társaságot s hamarabb ért alá a jégre. Csodálkozva látta, hogy török lovasok jönnek vele szemben. Hamar elvetette pajzsát, a kópját is a szolga kezébe adta, de már késő volt ahhoz, hogy lovát meg ne sebesítsék. A szolga látva veszedelmes helyzetét, kópjátörésre hívta az egyik törököt; szembe is ökleltek egymással, de mindakettő súlyos sebet kapott, s a szolga bizonyára foglyul esik, ha azonközben a társaság oda nem ér. A törökök, akik a veszprémi várból valók voltak, a nem várt segítség láttára megszaladtak,

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. Ormány J. levele Csáki Ákoshoz 1561 ápr. 27.

de a mieink lestől tartva, nem merték őket követni. Azonban az egyik vajda szolgáját utánuk küldték, hogy hívja vissza hitre a veszprémi porkolábot, mert beszélni óhajtanak vele. De nemcsak hogy a porkoláb nem jött vissza, hanem még »a szolgát és a követet is elvivék, mostan is mindakettő odavagyon«.

Takaró efelett nagy haragra gerjedt. Legorombító levelet küldött a veszprémi bégnek, akit »hitván«-nak nevez; szemrehányást tesz, amiért a frigyet megszegi; sőt azzal is fenyegette levelében, hogy királyának és az ő pasájának is tudomására fogja hozni. De még csak nem is válaszolt neki. Elkeseredetten jelenti ki, hogy »ezzel a veszprémi törökkel és hitván békkel soha frigyet nem tartok. Hiszem az hatalmas Úr Istent, ennek én árthatok. Ha ő neki királ ő felsége háza alá szabad szágodania, legyen énnekem is az ő házok alá szabad szágodanom.«¹⁾

Takaró Mihály tihanyi kapitány különben is ropantul haragudott Hamza veszprémi bégre már csak azért is, mivel ez valósággal kiszipolyozta a szegény népet s zsarolásaiban határt nem ismert. Nádasdynak írt levelében jelenti, hogy »most pedig Hamza béggel megháborodtunk az szegénységért, mert tellyességgel elpusztította a földet, mert egy kicsin falutól tizenöt kepe gabonát, száznegyven fl. kér, más falun meg három hold vetésért százhusz fl. kér«.²⁾

A király ép ez évben kötött békét a törökkel s így érthető Takaró méltatlankodása. A mieink amenynyire csak lehetett, kerülték az ellenségeskedést és felhagytak a portyázásokkal.

De bizony a török nem sokat hederített a frigykötésre, úton-útfélen megszegte azt. Az 1559. év őszen újra panaszkodik Takaró a török álnokságán

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. Takaró Mihály levele Nádasdy Tamáshoz.

²⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. Takaró Mihály levele Nádasdy Tamáshoz 1558 dec. 6.

és frigytorésén. Néhány napja csak, — írja — hogy négy darabontot küldött ki a vár környékén levő falukba, hogy »szekereket hoznának az ő fölsége házasságára«. Azonban pórul jártak, mert a veszprémi törökök, Hamza bég szolgálai rájuk lestek, s mikor ezek mitsem sejtve a Tihany mellett levő völgybe értek, rájuk ütöttek és mind a négy darabontot magukkal vitték.

Azelőtt is történt rajta ilyfajta sérelem. Szent György-nap után egy inasát fogták el. »Semmiben a frigyöt meg nem tartják, mi pedig az ő fölsége parancsolattya ellen semmiképen nem merünk vétenők, erősen tartjuk a frigyot«. ¹⁾

Gyulaffy László vára alatt is gyalázatos dolgokat műveltek; elhajtották a legelésző juhokat, a szolgákat is magukkal vitték. »Horváth Gáspár uram vára alatt is két rabot fogának, egy fejet vevének, efféle dolgok mind megtörténnek rajtunk, mi pedig csak meg sem merünk mozdulni.«

Ha ilyen dolgok adták elő magukat béke idején, milyen lehetett Veszprém vár környékén az élet azt megelőzőleg és azután? Nap-nap után fordultak elő rablások, portyázások. Életszükségletük volt a folytonos bajjal, veszedelemmel járó kalandozás.

De ennek is megvolt a maga ideje. Télen csak nagy ritkán lehetett szó ilyen kirándulásokról. Rendesen hideg idők jártak, az utak is a hótól, fagytól szinte járhatatlanok lettek. Ilyenkor nem volt kedvük egymást háborgatni. Legfeljebb bajrahívó leveleket irtak vagy kópját csempészték a várkapu felvonója elé s róka farkkal, disznó farkkal hívták ki egymást életre-halálra. A bajvivást azonban csak később, tavaszébredtével tartották meg.

Rablásokra is csak rózsafakadás után indultak. Ennek az a magyarázata, hogy az ilyen portyázásra

¹⁾ Orsz. Levéltár Nádasdy Missiles. Takaró Mihály levele Nádasdyhoz 1559 szept. 6.

fel kellett előbb a vitéznek készülnie. Mindenekelőtt fegyverét kellett rendbehozni, megtisztogatni; legfőbb kincse azonban a lova volt. Enélkül félemler volt a török is, a magyar is. A hosszú tél alatt bizony megfogyott a ló is. Száraz takarmányon rágódott egész idő alatt, nagy lett tehát az öröm, mikor a fű bokrosodni kezdett. Elkezdődött a fűvelés, amikor hetekig künn a réten tartózkodtak, hogy a szegény állat félhusra kapjon. Ha azután erőhöz jutott, megpatkolták s mikor már ezzel is készen voltak, elmentek lest vetni, szerencsét próbálni.

Ritkán történt meg, hogy az ilyen portyázásra gyalogszerrel indultak volna; ez csak akkor fordult elő, ha nagyobb számú vagy erősebb ellenségre nem számítottak. Enyingi Török Ferenc említi, hogy a pápai hópénzes gyalogok 1556 június 23.-án Veszprém alá mentek és »ha lovag lett volna velek, nyereséggel, naggyal járhattak volna«. Ám azért meglehettek az eredménnyel elégedve. Mert a törököt viaszszorították a várba, sőt egy fejet is vittek haza Pápára.¹⁾

Pedig ez időben elég szép számmal lehettek a törökök a várban, mert 1555 őszén is 60 lovas érkezett Veszprémbe.²⁾

A következő évben Szigetvárnál találjuk a veszprémi törököket. Alig tértek haza, már is újabb portyázásra indultak. »A fejevári és veszprémi bék megjöttek vala Sziget alól, de meg elmennek.«³⁾

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. E. Török Ferenc levele Nádasdyhoz 1556 jun. 24. — »A törökök is kijöttek volt mind lovag, mind gyalog az mi kevesen voltanak és szentől-szembe harczoltanak, ez mi felünkben kettő holt meg és harmadik sebes, de az törököket mind az kapúig vágták be, hogy azokban is egynehány hullott el. — Továbbá a lovagját is kiszakasztották volt, néczér izbe (négy izben) üzték a kapun őket, egy fejet is hoztak ide.«

²⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. Ormány J. levele Nádasdyhoz 1555 szept. 22. — »... Judex Leweldiensis nunc primum de Vesprimio rediens, qui rettulit, fere sexaginta equites Thurcarum venisse Vesprimium de bello Thurcico propter custodiam Arcis...«

³⁾ Történelmi Tár 1881. évf. 277. old. Takaró Mihály levele Ferdinánd főhercegnek 1556 szept. 16.

1557. tavaszán a mieink merészkednek Veszprém falai alá. Ez alkalommal a tihanyiak próbáltak a töröknek kellemetlenkedni. Takaró Mihály, Enyingi Török Ferenc és Choron János szedtek maguk mellé egy nagyobb csapatot és április közepén megjelentek a vár kapuja előtt. »Én ilyen vakmerő népet nem láttam — írja Takaró — mint a mi népünk vala. Tarackal, szakálással lütnének hozánk, de szinte az vár alá mentünk vala, annira, hogy szinte a kis kapuig mentünk, mégis csak egy embőr kárral lénk.« Takaró azonban ráfizetett a kirándulásra, mert a legszebb lovát kilőtték alóla, egy másik főlovát pedig »elnyerék minden szerszámával«.

A török nem szokott az ilyenért adós maradni. Ha csak lehetett, visszafizetett, még pedig kamatostul. Egy hét múlva már Veszprémbe rendelték az egész környék törökségét, voltak is »lovaggal, gyaloggal etszázan« (500). Innen azután Fehérvárra mentek, hogy ott valami haditervet főzzenek ki. A veszprémi bég is velük ment, de kocsikat nem vitt magával. Ezek az ide-odavonulások pedig nagyon veszedelmesek szoktak lenni. Amint Takaró említi, »tavaly is ilyenformán cselekedének, hogy ide Veszprémé jövének és innend is még vissza menének Fejérvárra, azonban úgy rablák el az Kemenesallját. Mastan is tehetnek afféle csalárdságot, kire Isten ne segéllje.«¹⁾

Négy nap múlva a veszprémi bég már vissza is jött Fehérvárról. Hogy mit határoztak ott, arról nincs tudomásunk. Annyi azonban bizonyos, hogy jóban nem törhették a fejüket, mert a bég visszajötte után lovainak »avart, sássat kaszáltatott«, ami portyázásra való felkészülést jelentett.

Augusztus 18.-án nagy szerencsétlenség érte a veszprémi törököket. Óriási tüzvész támadt a várban, mely az összes épületeket elhamvasztotta. »Veszprim-

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. Takaró M. levele Nádasdyhoz 1557 ápr. 23.

nek az külső vára mind elégett, három háznál többet meg nem vehettek benne, az többi mind álgýú s mind tarack elégett.«¹⁾

Most kedvező lett volna az alkalom a vár visszahódítására, hisz félig romokban hevert, ágyúi hasznavehetetlenné váltak, a bécsi udvar azonban nem tett semmit. Oka bizonyára a közeli békekötés reménye volt s csakugyan még a tél folyamán létre is jött a béke.

Azonban nem sokáig tartott. Különben sem lehetett békéről beszélni. A végek harca nem szűnt meg, csak hevességéből engedett. Így lehet azt a hét évi időt jellemezni, amely hét év a béke jegyében folyt le.

1560. év késő őszén (dec. 9.) már ismét nyíltan felveszi a harcot a török és a magyar. A törökök Fehérvárott gyülekeznek és onnan vagy 100 lovag és 200 gyalog indul Veszprémbe, hogy az itteni őrséggel egyesülve, a környék kirablására induljanak. A csapat feje Hamza bég volt.²⁾

Mire azután kitavasodik, rendszeressé válik az ide-oda kalandozás. 1561 áprilisában elfoglalják a veszprémi törökök Hegyesdet és huszárvárat építenek körülötte. Parancsnoka a veszprémi vajda, Payazit lett.³⁾

Kellett is, hogy vitézi tetteket vigyenek véghez és hadi erényekben gazdagon, büszkén, felemelt fővel járjanak a veszprémi törökök. Nagy vendéget vártak portájukra. A budai pasa jelentette be látogatását, aki ez időtájban már Fehérváron tartózkodott. Ormány Józsa kapitány írja, hogy a pasa »kivonatta a tarackokat s már alig várja, hogy Veszprémbe jőjjön.« Itt pedig illendően akarták fogadni s azért »a házakat igen tisztétják« a törökök.⁴⁾

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles. — U. a. 1557 aug. 18.

²⁾ Szalay: Négy száz magyar levél 386. old. Ényingi Török Ferenc levele 1560 dec. 10. Senyey Ferenchez.

³⁾ Történelmi Tár 1907. évf. 132. old. Ormány Józsa levele Csáki Ákoshoz 1561 ápr. 19.

⁴⁾ Történelmi Tár 1907. évf. 132. old. Ormány Józsa levele Csáki Ákoshoz 1561 ápr. 19.

Néhány nap mulva már felkészülve várják az indulást egy nagyobb szabású rablásra, melyet a Zalaságra terveztek. A veszprémi porkoláb felesége adta ezt hírül a leveldi (városlódi) bírónak »csak a napját nem tugya, mikor indulnak, mert készen vannak«. ¹⁾

Alig hogy visszatértek, május 26.-án magyar csapatok jelennek meg a vár alatt. Gyulaffy kapitány emberei és a pápai gyalogok mintegy 400-an próbálták szerencsét. Tervük az volt, hogy előbb Polgárdira ütnek s ha siker koronázza tervüket, magát a várat támadják meg. Hogy a veszprémi törökök figyelmét kikerüljék, a Bakony erdejében húzódtak meg s itt várták a támadásra való alkalmas időpontot. De a »terek Veszprimbe az paraszt emberektől megtudta, azonnal Fejérvárra hírré tette az béknek.« ²⁾ Valószínű azonban, — aminek Ormány is kifejezést ad leveleiben — hogy a török már akkor tudott az egész dologról, amikor még el sem indultak, »mert mikor az magyarok valahová akarnak készülni, az nem titok, hanem azonnal minden ember tugya.«

Azonban Gyulaffy kapitány nagyon türelmetlen lett; otthagya csapatával rejtekhelyét és »Veszprim alá beit az néppel és ott sokáig harcolnak, végre Veszprim alól eljönnek és Lovasson csak az Veszprim mellett az lakásnak esnek«. Csakhogy ezenközben megérkeztek a fehérvári törökök is és a veszprémi-ekkel egyetemben ráütnek a lakmározó, részegeskedő magyar csapatra; a véres harcban a pápai gyalogok közül 200-at levágtak, maga Gyulaffy is csak harmadmagával tudott elmenekülni.

Ilyen nagy veszteséggel fizette meg Gyulaffy vakmerőségét; a vereség azonban nem annyira a katonák bátorságának hiányán, mint inkább azon múlt, hogy

¹⁾ Történelmi Tár 134. old. Ormány Józsa levele Csáki Ákoshoz 1561 ápr. 27.

²⁾ Történelmi Tár 135. old. Ormány Józsa levele Csáki Ákoshoz 1561 máj. 26.

Lovas pusztításakor egy-két borral telt hordónak fel-
ütötték a fenekét és lerészegedtek. Ezt célozhatja
Ormánynak a levél végén tett panaszos kifakadása:
»Az magyarok igen vesznek az nagy lakás miatt,
mert soha nem lehet az magyar had részegség nél-
kül, mert csak csatára menjen is, azonnal meg kell
valahol részegedni.«

E sikertelen és gyászos kimenetelű portyázás
után sokáig nem mertek a mieink váraikból kimoz-
dulni. Még azt se tudták megakadályozni, hogy a
székesfehérvári török csapatokat, melyeket Veszprém
felé irányítottak, visszaverhessék. Pedig nap-nap után
többen és többen gyülekeztek Veszprémben s számok
igen tekintélyes lett. Egy sümegi kaszás ember, aki
Fehérvárott három hétig kaszált, már augusztus ele-
jén a gyalog csapat számát 700 főre becsülte.¹⁾ Ké-
sőbb is folyton szaporodik számuk; »hol hat lóval,
hol négygyel jönnek titkon Veszprimbe Fejérvárról.«²⁾

Céljuk az volt, hogy a Balaton környékén levő
városokat támadják meg egyesült erővel. E hadi vál-
lalkozás legalkalmasabb gócpontjául pedig Veszprém
kinálkozott. Payazit vajda szorgalmasan is járt ki
mindig a »Bak«-ra lesni, hol Devecser felé ment, hol
Sümeg körül forgolódott.

Azonban nem tudtak a török vajdák egymás
között megegyezni, hogy melyik vár ellen forduljanak
először. Erre vall az az értesülésünk, amit egy Vesz-
prémbe küldött kém hozott Ormánynak, hogy a »fő
terek egybegyűlnek mindennap és mintha egymás
között tervént tennének, úgy beszéllenek és néha-
néha ugyan fednek egymással.«³⁾

Hosszas huza-vona után mégis megtudtak egyezni

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles 1561 aug. 5. Ormány Józsa
levele Csákihoz.

²⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles 1561 aug. 20. Ormány Józsa
levele Csákihoz.

³⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles 1561 aug. 20. Ormány Józsa
levele Csákihoz.

az utirány és taktika kérdésében. Közben számuk egyre növekedett. Egy vámosi ember jelentése szerint okt. 31.-én újra 200 gyalog és 100 lovas jött Veszprémbe és azután is érkezett hol nyolc, hol tíz török lovas. A környékből is nagymennyiségű élelét takarítottak be a várba.¹⁾ Így felkészülve és sok ágyúval mind Fehérvárból, mind Veszprémből november 5-én indultak ki a törökök a pasa vezetése alatt és Vázsony felé tartottak. Ormány írja: »Tenap a veszprimi terek az allját megszáguhták, ez éjjel is még valamennyi terek Veszprimben volt, mind kijöttek és Wáson felé indultak. Az hirlik, hogy Wásont és Tihant megakarják venni.«²⁾

Bár a kalandozások és harcok napirenden voltak a két fél között, s a mieink minden alkalmat megragadtak, hogy a töröknek kellemetlenkedjenek, mégis nagyobbbszabású, rendszeres támadást nem tudtak intézni. 1566-ban azonban a győri generális Salm Eckhard gróf vette kezébe a dunántúli várak felszabadítását s sikerült is neki egy olyan sereget összehozni, mely már összetételénél és számbeli túlsúlyánál fogva is a győzelem biztos reményében vehette fel a küzdelmet. Ha nem is adhatunk feltétlenül hitelt Verancsics értesülésének, mely 20,000 emberről szól,³⁾ annyi azonban bizonyos, hogy a gróf tekintélyes számú sereggel rendelkezett, melynek magvát a Bécsből küldött Knecht ezred képezte.⁴⁾

Salm Győrből indult ki seregével s először Palotát vette ostrom alá; a vár csakhamar elesett s a mene-

¹⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles 1561 okt. 31. Ormány Józsa levele Csákihoz.

²⁾ Orsz. Levéltár. Nádasdy Missiles 1561 nov. 5. Ormány Józsa levele Csákihoz.

³⁾ Verancsics Antal Memoria 113. old. »Az német kapitán Gróf Eck az német sereggel és magyarokkal, mind kívül be huszezer emberrel Győrből kiindulva 66 esztendőben, 16 junii hogy Palota törését meglássa, megcsinálja. Azt elvégezvén, Beszprény felé indul a népével!«

⁴⁾ Tieleseh Lénárt körmöczbányai követ német jelentése városának Bécsből. Hadt. közl. 1897. évf. 267—271. old.

külő törökök Székesfehérvárott huzódtak meg, melyet elfoglalni szintén szándékában állott a grófnak.

A palotai győzelem után a sereg parancsnokai tanácskozásra gyűltek össze, ugymint: Salm Eckhard gróf, Helfenstein György gróf, Enyingi Török Ferencz, Gyulaffy László és Thúri György. Ezek abban állapodtak meg, hogy seregükkel Veszprém felmentésére indulnak s a többi vár elfoglalását későbbre hagyják. Megerősítette őket elhatározásukban Enyingi Török Ferenc kémjének jelentése, aki egy elfogott török rabszolgától megtudta, hogy 200 török távozott el Veszprém várából s csak kevesen maradtak odahaza.¹⁾

Az értesülés valónak bizonyult; ugyanis alighogy a vár közelébe értek, néhány magyar vitéz Major Bálinttal élükön megtámadott egy 60 emberből álló portyázó török csapatot, amely a magyar had eleségének elfoglalására indult; a harc folyamán egész a várkapuig üldözték az ellenséget, nagyrészt leszárták, két embert pedig elfogtak. A foglyok szintén megerősítették a kém jelentését, hozzátévéen még azt is, hogy 400 ló is van a várban.²⁾

A sereg tehát Veszprém ellen indult, melynek kikémlelésére maga a gróf vállalkozott. Melléje vévén Hannsen Róbertet és egy zászlóalj lovast, egészen a vár közelébe merészkedett, míg a főszereg egy mért-földnyi távolságra maradt el mögötte.

Amint a várban levő törökök a veszélyről értesültek, a sikeres védelem érdekében folyujtották a várost és mindnyájan a várba vonultak vissza: Salm Eckhard grófot pedig heves ágyuzással fogadták. A tüzelés közben azonban a fal nagy része összedőlt, amit látva a gróf, örvendezve kiáltott fel: Istenemre, ez a jele, hogy az Úr Isten Vesperint kezünkbe akarja adni! s rögtön parancsot adott a távolabb álló főszeregnek,

¹⁾ Istvánffy M.: Hist. Lib. XXIII. 466. o.

²⁾ Tieleesch Lénárt jul. 5.-én Bécsben kelt jelentése Kőrmöcbányának. Hadt. közl. 1897. évf. 271. o.

hogy siessen a vár alá. Ő pedig ezalatt két falkonyt vonatott elő, a réssel szemben felállította és tüzeltetni kezdett oly erővel, hogy a törökök nem voltak képesek a támadt rést betömni.

Amint a főserg Helfenstein György gróf vezetése alatt junius 29.-én estefelé megérkezett, még nagyobb erővel kezdték meg a törökök az ágyuzást, de a várfal oly gyenge volt, hogy egy másik része is 2 ágyúval és a tüzéireivel egyetemben a mélységbe zuhant.

Közben leszállt az éj s a hadműveleteket mindkét részről be kellett szüntetni. A mieink az ostromhoz szükséges eszközöket, létrákat, köveket készítették elő, a várbeliek pedig a nappal leomlott falakat igyekeztek rendbehozni s a támadt rést betömni. A szurok-sötét éjszaka azonban szinte lehetetlenné tett mindenmű javítást s így a törökök tehetetlenül, de annál nagyobb elszántsággal készültek a másnapi ostromra.

Junius 30-án, vasárnap már korán reggel prédikáltatott a gróf a seregnek s 7 óra tájban megkezdtek a felvonulást az ostromhoz. A gróf rendeletére 3 helyen kezdték a rohamot és az 5000 magyar és német vitézből álló had akként állott fel, hogy a réssel szemben 4 zászlóalj, a többi részeknél 2 zászlóalj német Landsknecht, a kapunál pedig a magyarok mentek rohamra. A hadnak szabad zsákmányolást is ígértek.

Miután elhelyezkedtek, körülbelül 9 órakor megkezdődött a borzasztó harc; a magyarok adott jelre háromszor Jézust kiáltottak, mit három ágyúlövés is követett és az egész ostromló sereg rohamra indult.

Óriási küzdelem támadt. A várbeliek dicséretreméltó elszántsággal csaknem este 7 óráig tartották a várat s mieinknek roppant áldozattal kellett megszerezni minden talpnyi földet. De kitartásukkal végül is győzedelmeskedtek a törökök fölött. A várfalhoz támasztott létrákon felkuszva, letaszították a mélységbe a védőket, köveket és kén meg szurokba mártott égő

tégldarabokat dobáltak a vár belsejébe, majd a kaput is felgyújtották, s amikor a mieink gyilkos tüzelésétől már maga a vár is égni kezdett, lehetetlen volt a további védekezés.¹⁾

Elsőnek a magyarok rontottak a várba, melynek kapuját Gyulaffy László törte be a tihanyiakkal.²⁾ A réseken a német zsoldosok hatoltak be s irgalmatlanul leöldösték az ott talált törököket, asszonyokat és gyermekeket, három főtörököt kivéve, kiket azután Pozsonyba vittek fogságba.³⁾ Volt a rabok között egy csodás szépségű nő is, Basilea nevű, aki Haldistadius kapitánynak jutott ajándéknak.⁴⁾ Bár a tűz által sok becses dolog pusztult el, így a hirneves székesegyház, melyet pedig még a törökök is jókarban tartottak, a mieink mégis jó zsákmányra tettek szert, különösen sok jó lóra. Amint Ófelségének jelentették, a mieink közül másfélszáz ember esett el és 50 sebesült meg, de a törökök részéről mintegy 200 férfi maradt a harc színterén.

Veszprém eleste nagyon érzékenyen érintette a törököket; különösen Konstantinápolyban okozott rendkívüli izgatottságot és levertséget. Soranzo velencei követ jelentésében említi, hogy »a mecsetekben mindennap tartanak közimákat és hoznak áldozatokat a legbecsesebb áldozati állatokból, melyeknek husát — mint mondják — a vértanúk az égben megízlelik.«⁵⁾ A szultán pedig Arszlán budai pasát le is fejeztette, mert Veszprémet és Tatát nem bírta megvédeni s kiderült róla, hogy Miksa császárral levelezésben állott.⁶⁾

¹⁾ Scriptores Varii, 1573. editum. Petrus Bizarus: De bello Panonico 493. old. »Caesariani scalis oppidum undique aggressi, hostem ex muris deicere, indeque missilia, testasque sulphure ac pice ardentis, in interiora urbis coniecerunt ac etiam portas igne combusserunt et vigiles trucidarunt.«

²⁾ Magy. Tört. Eml. Írók, XVI. 310. old.

³⁾ Scriptores Varii. Petrus Bizarus i. m. 493. old.

⁴⁾ Istvánffy M.: Hist. Lib. XXIII. 466. old.

⁵⁾ Óváry Lipót: Oklevél másolatok. Tört. Tár II. köt. 167. old.

⁶⁾ Óváry Lipót: Oklevél másolatok. Tört. Tár II. köt. 168. old.

A török történetírók oly színben szerették volna a dolgot feltüntetni, mintha a mieink véletlenül jutottak volna a vár birtokába.¹⁾ Pedig hősi küzdelemnek megérdemelt gyümölcse volt a fényes győzelem!

A végzetes törökuralom és a nemzetbontó hit-újítás beköszöntével még óriási változások és nagy birtokeltolódások is következnek be úgy Veszprém-ben, mint annak környékén. Gazdát cserélt a vár és így a régi földesurak, a veszprémi püspök és a káptalan tekintélyes kiterjedésű birtokai idegen kezekbe kerültek. Ezekben a zavaros időkben ugyanis lehetetlen volt megfelelő anyagi erő és jól felfegyverzett katonaság nélkül, tisztán a tekintély elve alapján állva, az egyházat mindenkor megillető tiszteletre számítva, a püspökség és káptalan birtokait a maguk épségében fenntartani. A vallási megoszlás korát éltük, az új vallás hirdetői pedig nem szüntek eléggé hangoztatni, hogy az ő egyházi köztársaságukban minden ember egyedüli és feltétlen ura gondolatainak és cselekedeteinek, hisz hívő és pap lehet egy személyben. Így nem lehetett számítani arra, hogy a tekintély elvét tagadó újítók kimélettel lesznek a katolikus egyház képviselőivel szemben. És ha már véreink is így jártak elől a jó példában, mit várhattunk a töröktől, aki szintén nem azért jött, hogy építsen, hanem, hogy raboljon és mindent elpusztítson.

Bíró Márton veszprémi püspök naplójában így festi az akkori viszonyokat: »A barbárok zsarnoksága és a heretikusok dühé kiforgatta és rommá tette az Isten házáat, a főpásztor munkakörét halálosan megsebezte, a hiveket szerteszét kergette, a plebánosokat

¹⁾ Szelaniki említi: Mikor aztán a megérkezett hitetlenek Palotánál sereget nem találtak, az iszlám híveinek várai közül Tata és Beszperim nevű várakat vették ostrom alá, s a hitetlen németek vakondok módjára kifurván a földet és a várba utat találván, éjjel észrevétlenül s az iszlám híveit zavarba ejtve vértanukká tették, nejeiket és gyermekeiket pedig fogságba hurcolták. (Thury József: Szigetvár elfoglalása 1566-ban. Hadt. Közl. 1891. évf. 209. old.)

leölte, a népet pedig teljesen megrontotta.« Valóban hűen tükrözik vissza e sorok azt a gyászos korszakot, amikor amúgy is megoszlott nemzetünk önásta sírjára még a török félhold is segített követ hengeríteni.

Már 1540-ben panaszkodik Kecheti Márton püspök a királynak, hogy a kanonokok a töröktől való félelemből szanaszét futottak,¹⁾ s így nem lehet csodálni, hogy a káptalani birtok- és tizedbérlők nem a legnagyobb iparkodással tesznek eleget szerződésben foglalt kötelezettségüknek. Az 1543. évből ugyanis azt olvassuk, hogy a veszprémi káptalan nevében Czeglédi János a székesfehérvári káptalan előtt tiltakozását jelenti be Vásonkői Horváth Péter és Gáspár eljárása ellen, akik nem fizették le azt a 125 forintnyi bérösszeget, melyet a káptalannak Kecheti Márton püspök, Gönczy Bertalan őrsi prépost és mások közbenjárására kötött szerződésük szerint a nagybarnagi bortizedért pünkösdkor és szent Iván napkor lefizetni kötelesek lettek volna.²⁾

De a püspökség se volt ment a zaklatástól; János király ugyanis Palota várát Podmaniczky Jánosnak adományozta hű szolgálatai fejében, a várhoz csatolván még a zirczi és jászói apátsági birtokokat is; sőt a veszprémi püspökség Ósi, Berenhida, Peremarton és Szentistván nevű falvait is oda ajándékozta neki 1000 aranyért, azon kikötéssel, hogy a birtokok fejében három hónap alatt 300 gyalogost kell Buda védelmére saját pénzén fegyverbe állítania. A király azonban számított arra az eshetőségre is, hogy e birtokokat esetleg idővel a maga számára tartja meg; ép azért utasítása végén arról biztosítja Podmaniczkyt, hogy ha ilyen eset előfordulna, t. i. akár Palota várát, akár a fentírt falvakat tartozékaikkal együtt a maga

¹⁾ Békefi: A Balaton környékének egyházai és várai a közép-korban. 18. old.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit. 1543., jun. 26.

számára visszavenni akarná, úgy neki kárpótlás fejében 20.000 forintot fog adni.¹⁾

A veszprémi káptalan végre is megúván a folytonos panaszt és zaklatást, az 1544. évben elhatározza, hogy 15 Balaton körüli birtokát, nevezetesen: Kisberény, Alsóörs, Felsőörs, Lovas, Csopak, Paloznak, Arács, Füred, Aszófő, Nagypécsely, Kispécsely, Vászoly, Szöllös, Ábrahám és Kisfalud possessiókat árendába adja Sforza grófnak, Tihany urának, az alább következő feltételek mellett:

1. Az egyezség 10 évre szól, tehát az 1554. éven túl a birtokokat nem tarthatja kezében, ha csak a káptalan új szerződést nem köt vele.

2. A fentjelzett birtokokat soha semmi körülmények között el nem idegenítheti.

3. A káptalan jobbágyságait jogtalan követelésekkel és munkákkal nem fogja fárasztani.

4. Miután a török pusztítás e falvak lakóit úgyis érzékenyen sújtotta, nem fogja őket kizsákmányolni, hanem csak féltizedet és kevesebb szolgálatot követel meg tőlük.

5. Ha emberei méltatlan, erőszakos és igazságtalan zaklatásokkal és büntetésekkel sújtanak a szegény jobbágyokat, úgy ezeknek igazságot fog szolgáltatni.²⁾

Hogy mennyi volt a bérletért fizetett összeg, nem tudjuk; okmányaink a szerződés öt pontjában tisztán a birtokkezelésre vonatkozó egyezséget tartalmazták. Annyi azonban bizonyos, hogy nem valami nagy összegről lehetett szó, annál is inkább, hisz ez időben a birtokok legnagyobb része a törökök pusztítása folytán szinte használhatatlanná vált. A szer-

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit. 1543. május 11. Az utasítás záradéka: »Sin cum Maiestas vellet, et castrum Palotha et modo dictas villas cum omnibus pertinentiis suis redimere, tum Maiestas sua eisdem supplicantibus viginti milia florenorum depositura est.«

²⁾ Orsz. Levéltár. Acta Ecclesiastica fasc. 70. No. 112. — Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

zódés Sforzával többé nem lett megújítva, hanem a 10 év leteltével a magyar királyi udvari kamara Tihanyvár segélyezésére Takaró Mihály várkapitánynak adta bérbe 200 forintért. Ennéi az összegnél többet valószínűleg Sforza sem fizetett.

1548-ban ismét panaszkodni halljuk a püspököt; egerszegi és nóvai jobbágyain ugyanis nagy sérelmek estek. Gróf Erdődi Péter embereivel rátört a két possessióra és püspöki jobbágyoknak óriási kárt okozott. Kecheti Márton püspök pert indított Erdődy ellen, aki, hogy az ezzel járó kellemetlenségek egész sorát elkerülhesse, egyezkedni próbált Kechetivel.

A püspök hajlandó volt az alkura és a Pozsonyban 1548-ban kötött egyezés értelmében akként intézték el a kényes ügyet, hogy Erdődynek a szenvedett sérelmek és károk fejében kárpótlásul 350 forintot kell fizetnie, még pedig oly kikötéssel, hogy ez összegből 300 forint a megegyezés napján azonnal lefizetendő, míg a többi 50 forintot a legközelebbi év (1549.) jan. 1-én kell letörlesztenie.¹⁾

Kechetinek, úgy látszik, ez volt a legutolsó szót érdemlő ténykedése s nevével többé nem is találkozunk okleveleinkben; miután apostatált s Drugeth Antal leányával egybekelt, helyét Bornemissza Pál (1549—1553.) foglalta el. Ez a nemesebb gondolkozású főpap nem tudott belenyugodni az egyházi kincsek teljes elvesztésébe s amennyire anyagi helyzete engedte, a saját pénzén számos értékes kincset váltott vissza Choron Jánostól, kihez atyja, Choron András révén jutottak az elzálogosított egyházi felszerelések. És pedig, ahogy írja levelében, 1553. április 29.-én Sopronban több előkelőség, mint Báthory György, Perényi Mihály, Rajki Bornemissza Pál, Hegyfalvi Pál és Nagykőrösi Lőrinc, sümegi castellanus jelenlétében 250 magyar forinton visszaváltott egy

¹⁾ Nemzeti Múzeum. Törzsanyag 1548. november 7.

főpapi mitrát, amely a veszprémi katedrális zálogát képezte. A püspöksüveg tele volt különböző nagyságú drágakövekkel és szép gyöngyökkel. Ezenkívül még számos dúsan megaranyozott ezüstitárgyat váltott vissza; nevezetesen három keresztet, egy oroszlánalakkal díszített ampolnát és párja helyett, mely talán még Choron András keze alatt veszett, rekompenzációképen még egy negyedik keresztet, melynek azonban hiányzott a talpa. Azután visszaszerezte Szent György vértanú képét is, mely 46 bécsi márkát érhetett, annál is inkább, mivel elődje, Kecheti Márton ezeket oly feltétellel zálogosította el Choron Andrásnak, hogy ha nevezett püspök, vagy utódai a megállapított határnapig azokat szabályszerűen vissza nem váltják, úgy ezen értéktárgyakra emelt minden igényüket elvesztik. Hogy tehát örökre el ne kallódjanak, elhatározták visszavásárlásukat, kijelentvén azonban, hogy a jelzett árért akár a káptalan, akár a püspöki székben leendő utódja tőle kiválthatja e tárgyakat, de ha meghal, ingyen visszaszáll minden a veszprémi katedrális birtokába.¹⁾

Kár, hogy az agilis lelkületű főpap oly válságos időben állott az egyházmegye élén, amikor missiójának eleget nem tehetett. A királyi kegy 1553-ban az erdélyi püspöki székbe emelte.

Még az ő idejében történt, hogy a káptalan panaszt emelt a Gersei Pethő testvérek ellen, akik birtokait megtámadták és a maguk számára elfoglalták. A káptalannak Kapornak nevű possessióját ugyanis Thelekessy Imre, volt veszprémi kapitány bírta árendában 50 magyar forintért. Időközben Thelekessy királyi parancsra odahagyta Veszprémet, s így távolabb esvén a birtoktól, annak megvédéséről kellőleg nem gondoskodhatott. Ezt az alkalmat használta ki Gersei

¹⁾ A veszprémi káptalani magánlevéltárban a levélnek csak másolata van meg. Egy más helyen azonban, (Eccl. et capit. 84.) egykori irat tudósít bennünket a kiváltás megtörténtéről.

Pethő Péter, s jobbágyaival megtámadta Kapornakot s a maga számára lefoglalta. Gersei Pethő János pedig a káptalan Keszthely-kés (kés annyi mint dézsmakerület) nevű birtokrészét occupálta.¹⁾

A káptalan megfogyatkozva számban és hatalomban, nem tehetett mást, csak panaszkodott. Az állapotok már annyira rosszabbodtak, hogy hiteleshelyi dolgaiban sem járhatott el többé. Erről tanuskodik az a levél, melyet a veszprémi káptalan otthonlevő tagjai Csanádi János pannonthalmi és béli apátnak írtak, megemlítvén benne, hogy a káptalan székhelyéről elűzetett, pecsét és jegyző nélkül szűkölködik, a vidéket pedig a török már annyira veszélyezteti, hogy egyenlőre hiteleshelyi dolgokban nem intézkedhetik.²⁾

Alighogy Bornemissza eltávozott a püspöki székből, helyét Köves András (1553—1568) foglalta el, akinek, bár 15 évig volt e díszes méltóságban, még az a szerencse se jutott osztályrészül, hogy székvárosát, Veszprémet belülről megláthatta volna. Mivel a török ép ez időben (1552—1566) tartotta elfoglalva Veszprémet, állandóan Sümegen lakott, amelyet nagy szorgalommal igyekezett a török ellen hathatós védelmi állapotba hozni.³⁾ Még ma is látható a várkapú

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár. Eccl. et capit. 83.

²⁾ Sörös P.: A bakonybéli apátság története. 459. old. Eredetije a pannonthalmi levéltár Capsa 64. S. alatt. Érdekes a káptalan védekezése Csanádi János apát előtt. »Sciet dominatio vestra reverendissima, quod, postquam hinc ex sedibus nostris propter disturbia et regni calamitatibus ammoti et dispersi fuerimus, nullam deinde executionem fecimus cum propter nostram paucitatem, tum vero quod et notario caruimus, nec etiam sigillum pre manibus habuimus, sicut nec in presenti habemus et etiam notario caremus, de cuius ordinatione reverendissimus dominus prelatus noster gratiosissimus est valae quam sollicitus, itidem et nos; cuius paratus et copia ubi nobis data fuerit et sigillum pre manibus habuerimus, parati erimus eidem in omnibus servire. Nunc, et si horum duorum nullus esset defectus, nihilominus nunc non satis esset tutum exequi eo, quod dominica proxime futura hic in campo Veszprimiensi Thurci cum nonnullis nostratibus duello certare intendunt.«

³⁾ Apud Kapriniium Mscpt. c. v. reperitur hunc referens textum: ... vides reparatam funditus arcem, tulit Andreas Keuessius incola sumptis. Beke i. m. III. 17.

felett egy emléktábla, fennen hirdetvén, hogy Köves András veszprémi püspök restaurálta és hatalmasan megerősítette, külön várkapútoronnyal és bástyafalakkal ellátta.

1558-ban Miksa király nejének, Máriának koronázásán vett részt; ez alkalommal ő tette a házi koronát a királyné fejére.¹⁾ Hogy a pompát emelje, 16 lovast is vitt magával.²⁾

Ernyedetlen szorgalommal fáradozott azon, hogy a püspökség birtokait, amennyire csak lehetett, megtartsa, sőt számukat növelje.

Ferdinánd királynak 1553 július 18.-án kelt oklevelében olvassuk, hogy a veszprémi püspök aziránt tett nála panaszt, hogy Biczó Ferenc csobánczi várnagy birtokain hatalmaskodott. A király erre megparancsolja Biczó Ferencnek, hogy az általa elfoglalva tartott Rendes és Kőbölkút nevű birtokokat Köves András veszprémi püspöknek azonnal bocsássa vissza, mivel ezek a sümegi várban levő kápolnához tartoznak.³⁾

Közben Takaró Mihály tihanyi kapitánnyal is meggyült a baja; a püspök Nádasdy Tamáshoz fordult jogorvoslásért, elpanaszolván neki, hogy Takaró a püspöknek járó bortizedet egyszerűen magának tartotta meg, továbbá két derék szolgáját jogtalanul elfogta és most is fogva tartja. Takaró az első váddal szemben nem is védekezik Nádasdynak írt levelében, a vád másik pontja ellen azonban tiltakozik, mivel — szerinte — még gazdájuk is ellenük vallott; az egyiket, aki büntetlennek bizonyult, elbocsájtotta, de a bűnöst azzal sújtotta, hogy »itt, őfelsége házában szolgáljon esztendeig«.⁴⁾

¹⁾ Péterffy II. 18. »Tunc accedit reverendissimus Veszprimiensis cum infula et inponit Reginae suam coronam propriam...«

²⁾ Adparatus ad Historiam Hungariae, Johannis Listhii Commentariolus de coronatione Maximiliani II.

³⁾ Vég helyi Dezső oklevélismertetései 18. sz. Századok 1870. 628. old.

⁴⁾ Orsz. Levéltár: Nádasdy Missilis. Takaró Mihály levele N. T.-hoz. 1554.

Minthogy ez időben volt a legnyomasztóbb a török uralom és a veszprémi törökök nap-nap után jártak ki portyázni, rablani, a vár körüli birtokok értéke a legminimálisabban zsugorodott össze. Senki és semmi se volt biztonságban, az elpusztított falvak lakói pedig védettebb vidékre menekültek; így munkaerő hiányában és attól való félelemből, hogy egész évi fáradtságának gyümölcsét a török fogja csúrébe összehordani, vagy felégetni, a föld művelésével senki se gondolt; csak eképpen érthető meg az a hihetetlen olcsó bérletszerződés, melyet Köves András püspök kötött Sümegen László leveldi (lődi) priorral, akitől 1554. augusztus 24.-én 90 magyar forintért bérbevette a rend Balaton körüli tekintélyes birtokait, mint Nagyleweldet, Kisleweldet, Rezeniket, Borzorczeke, Gecsét, Nagynyulat, Udvarit és Tapolczát az összes tartozékaikkal együtt, miután a leweldi monasteriumot a törökök lerombolták. Azonban a szerződést oly feltétellel kötötték meg, hogy ez csak addig kötelező a rendre nézve, míg Köves András lesz a püspök; ha elhelyeztetne, lemondana, vagy meghalna, a rend birtokába szállnak vissza a fentemlített possessiók.¹⁾

1554-ben lejárt a káptalannak Sforzával kötött bérlete, de a körülmények még mindig nem engedték meg a birtokok önálló kezelését; a káptalan ugyanis csaknem teljesen elszéledt; ily körülmények között a pozsonyi magyar királyi udvari kamara évi 200 forintért Tihanyvár segélyezésére Takaró Mihály várkapitánynak adta bérbe a birtokokat. Ferdinánd király ígérte a káptalannak, hogy az évi bérösszeget pontosan ki fogja utalni; a kamara azonban már 1557-ben adós maradt a káptalannak 200 forintnyi bérösszeggel.

E birtokok nagyobbrészt szőlőtermőhelyek, így a tőlük való jövedelem jórészt borból került ki. A

¹⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica. Fasc. 71. Nr. 57.; 1554. augusztus 24. Sümeg.

Nemzeti Múzeum Törzsanyaga közt 1557. évről egy kimutatás található,¹⁾ melyben az egyes possessiók után járó bortized pontosan fel van tüntetve. A kimutatás szerint:

»Csopak summája teszen 30 pinttel 54 cheber (akó) bort.

Paloznak dézsmájának summája 30 pinttel 63 és 3 pinttel 8 cheber bort.

Lovas summája 30 pinttel 52 chebert és 3 pinttel 6 chebert.

Nagypécsely summája 30 pinttel 55 chebert és 3 pinttel 7 chebert.

Kispécsely dézsmájának és hegyvámjának summája 30 pinttel 46 cheber bort.

Aszófő summája 30 pinttel 46 cheber bort.

Szőllős summája 30 pinttel 82 cheber és 3 pinttel 7 cheber bort.

Füred summája 30 pinttel 19 cheber és 3 pinttel 7 cheber bort.

Wászoly summája 30 pinttel 93 $\frac{1}{2}$ cheber bort.

Berény summája 30 pinttel 15 $\frac{1}{2}$ chebert.

Kisfalud summája 30 pinttel 6 cheber bort.

Ábrahám summája 30 pinttel 12 $\frac{1}{2}$ cheber bort.

Alsóőrs summája 30 pinttel 30 $\frac{1}{2}$ chebert.

Felsőőrs a tihanyi apátságához tartozik.

Arách penitus deserta est.

Summa ez hegyekben dézsma és hol hegyvám van, mert a kilencedet letették, összesen 751 cheber, vagy akó bor.

Arách hegyben — jegyzi meg végül a kimutatás — valami nemes emberek szőlőjéről a káptalannak járt dézsmája, de elpusztultak a szőlők.»

Még az ugyanezen esztendő júniusában tartott pozsonyi országgyűlésen a káptalan visszakapta hiteles-

¹⁾ Nemzeti Múzeum: Törzsanyag ^{1380.} fol. lat. az 1557. évből.

helyi hatóságát is, melyet a törökök közelsége miatt nem gyakorolhatott.¹⁾

Nemsokára érdekes küzdelem indul meg egyrészről a veszprémi püspök és káptalan, másrészről Palota várának birtokosa, Podmaniczky kapitány között, azon possessiók birtoklása fölött, melyeket a király még 1543. május 11.-én Podmaniczky Jánosnak adott 1000 aranyért.

A káptalan emberei: Szepetneky Gáspár és Nyőmegi Ferenc kanonokok már 1559-ben bejelentik tiltakozásukat a kapornaki konvent előtt, hogy Papkeszi, Peremarthon, Kisberény, Bercsén és Szentistván nevű birtokaik »ob disturbia temporum in manibus alienis« jutottak.²⁾

Ugyanekkor a püspök is hasonló panaszt emel. Ő a fentemlített káptalani birtokokon kívül még Berhida, Úrhida, Kajár, Hajmáskér, Ősi és Pathvására visszaadását követeli.

Ferdinánd király a káptalan és püspök egyetemes panaszára 1560. január 1.-én úgy intézkedik, hogy tekintettel a háborús időkre és a törökök veszélyes szomszédságára, a nevezett birtokok csak maradjanak meg továbbra is Podmaniczky kezében; távolról sem akarja azokat elidegeníteni, sőt ha Isten kegyelméből a béke helyreáll az országban és Palota minden veszélyen kívül lesz, ezen falvakat Kövesinek, vagy törvényes utódainak azonnal át fogja szolgáltatni. Különben is a Podmaniczkynak adott utasításban nagy súlyt helyez arra, hogy e helyek jobbágyságait sanyargatni, vagy elnyomni ne merje.³⁾ A püspöknek évi 400 forintnyi bért fog a király fizetni. Ugyanezen

¹⁾ Fraknoi: Országgy. tört. IV. köt. 39. old.

²⁾ Veszprémi káptalan magánlevéltár. — A Nemzeti Múzeum Törzssanyagának 1559. évből keltezett oklevelei között található a kapornaki konvent bizonyság levele, mely szerint a birtokok a káptalant »optimo iure hereditario concernent, quae ad praesens ob disturbia temporum in manibus alienis habeantur«.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta Ecclesiastica 1560. Bécs, jan. 1. — Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

kelettel a kamarát is utasítja, hogy a bérösszeget fizesse ki.¹⁾ A kamara azonban nagyon hanyagul intézkedett, úgy, hogy a püspök az összegért több ízben szinte könyörögni volt kénytelen.

Most is Miksa főhercegnek kellett 1562. július 18.-án a magyar kamarát figyelmeztetni, hogy a püspöki birtokok bérletéért rendesen fizessen Köves Andrásnak, aki már 3 éven át semmit sem kapott.²⁾ Az erélyes intés után a kamara csakugyan fizet is Kövesnek, de csak részletekben. 1562. szeptember 13.-án 150 forintot, szeptember 30.-án 300, majd 305 forintot,³⁾ később pedig a visszamenőleg három évre (1560—1562.) esedékes összeg fejében 1255 forintot ad át egyszerre a püspöknek,⁴⁾ aki 1565. december 6.-án kénytelen újra megismételni kérését,⁵⁾ mivel az összeg kiutalványozása ismét elmaradt.

Tihanyvár és így a káptalani birtokok vezetésében ezalatt változás állott be. Takaró ugyanis elhagyta Tihanyt, s helyét Gyulaffy László foglalta el 1560. április 24.-én, aki a haditanács biztosaitól azon kötelezettséggel veszi át Tihanyvár kapitányságát, hogy a veszprémi káptalannak maga fizeti a tizenöt birtokért járó évi bérösszeget. Gyulaffy a vár átadásakor felvett regestrum szerint a következő, — már a káptalannak is járt — szolgálmányok követelésére van feljogosítva:

Kisberény possessió a gabonából és a borból kilencedet és tizedet szolgáltat, továbbá fizeti a Szent Márton-féle adót (somogyi tizedet) és végzi a rendes szolgálmányokat.

¹⁾ Orsz. Levéltár. Ben. resol. 1558—1560. fol. 132. b.; — 1562, fol. 82. b. — Beke, *Historia diplomatia episcopatus Veszpr.* (Kézirat a veszprémi püspök birtokában.) III. 18—19. — Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 77. és 78.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 80. — Beke i. m. III. 19—20.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta eccl. fasc. 70. Nr. 113.

⁴⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár. Veszprém-Oppidum 79.

⁵⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1565. dec. 6. eredeti.

Felsőörs, ahol a káptalannak egy birtokrésze is van, e részen kívül beszolgáltatja a kilencedet, a megszabott adót és végzi a szolgáltatmányokat.

Alsóörsön a rendes járandóságok érvényesek, vagyis kilencedet és tizedet szolgáltatnak, adót fizetnek és szolgáltatmányokat (robot) végeznek.

Lovas csak kilencedet ad, az adót és szolgáltatmányokat azonban rendesen teljesíti, továbbá köteles a malomból járó bizonyos mennyiségű gabona szolgáltatására is.

Csopak a rendes járandóságokon kívül még malom-adót is fizet.

Paloznak ugyanazon kötelezettségekkel tartozik, mint Csopak.

Arácson a káptalannak egy sessiója van és a szőlőhegyen portiója, ezeken kívül tizedet fizet.

Füreden is egy portiónak ura a káptalan, amely mellett a rendes járandóságok szolgáltatnak be.

Aszófő el van pusztítva, mindazonáltal a járandóságok itt is kijárnak.

Nagypécsely a régi budai prépostság kilencedét kivéve, a rendes járandóságokkal adózik és azonkívül fizeti a malom-adót.

Kispécsely, Vászoly és Ábrahám szintén beszolgáltatja a kilencedet és tizedet, fizeti az adót és végzi a szolgáltatmányokat.

Szőllősen, mely káptalani birtokrész, a rendes szolgáltatmányok érvényesek.

Kisfalud a rendesen kívül még a somogyi tizeddel adózik.¹⁾

A káptalan tehát Gyulaffyval kötött egyezség értelmében felszabadult birtokai kezelésének terhéül, bár a bérösszeg rendetlen fizetése többször surlódást okozott közöttük. Nem így a püspök! 1559. év karácsony hetében kap értesítést a szentgróthi judliumtól

¹⁾ A regestum a Nemzeti Múzeum Törzsanyagában található. 1560. április 24.

azon hatalmaskodási esetből kifolyólag, melyet devecseri Choron János ellen követett el, mikor az a zörgői és őrsi szőlőhegyről embereivel 9 hordó bort szállított Devecserbe. A litterae iudiciales szerint »per Episcopum et Praefectum castri Sümegh in publica via impeditus est« — nyílt uton támadta meg a püspök és Sümegh vár kapitánya; a hatalmaskodás ténye bebizonyult és a püspököt el is ítélték.¹⁾

Choron János nem soká váratott magára, hogy ezt az esetet megtorolja; 1560. április 25.-én ugyanis már a püspök panaszkodik ellene, hogy Szent Benedek-alja nevű birtokát elfoglalva tartja. Már atyja, Choron János megtámadtatta Eőrsy Péter által, aki Ozla Mihálynak egykori rezidenciáját is feldúlta, ama 9 sessióval együtt, melyet a püspökség ott birt; most meg fia, Choron János tartja elfoglalva.

De ezzel nem merült ki panasza. Gyanchevich András litterator Choron parancsára a szőlősi és őrsi szőlőhegyekről a bortizedet magának foglalta le. Továbbá a püspöknek Tapolczán lakó egyik jobbágyától, Szőke Istvántól szintén Gyanchevich által elvitette azt a 6 akó bort, mely neki az apáti hegyen termett és Devecserbe szállíttatta.²⁾

Az 1563. év végén tartott szentgróthi gyűlésen ismét protestálni halljuk a püspököt. Máthé Lázár kővágóőrsi és Ecséry István, ecséri nemesek ugyanis fegyveres erővel megtámadták az ő nyirádi bortizedszedőit, Somogyi Györgyöt és Kis Balázst, akik ép ott jártak s nemcsak hogy akadályozták őket munkájukban, hanem még meg is verték, azután Csobáncz várába vitték a két tizedszedőt és csak váltságdíj mellett bocsájtották haza.

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár. Veszprém-Eccl. et capit. 87. Szentgróth »Est etiam convictus Episcopus in poena violentionis sedis.«

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár. Veszprém-Eccl. et capit. 86. 1560. ápr. 25.

Eközben nagy szerencsétlenség éri a püspököt; 1562 nyarán óriási vihar vonul el Sümeg vára felett, és az itéletidő közepette egy lecsapó villám felgyújtotta a várat, mely a nagy szélvihar folytán teljesen leégett. A püspök a királyhoz fordult anyagi támogatásért, hogy várát rendbehozhassa.¹⁾ Miksa, cseh király már július 25.-én Bécsben kelt levelében intézkedik a segély ügyében és Sümeg vár felépítésére a veszprémi püspöknek utalja ki azt a 200 forintot, amelyet a pozsonyi kamara szerződés szerint a veszprémi káptalannak Tihany várhoz csatolt birtokaiért bérletül fizet.²⁾

Minthogy a káptalannak járó bérletösszeg Miksa rendelkezése folytán a püspök támogatására fordítatott, a káptalan tagjai pedig nem lehettek el pénz nélkül, érthető panaszkodó kérésük, hogy az öt év óta hátrálékos bérösszeget a kamara fizesse ki.³⁾ A következő évben, 1564. július 21.-én pedig már az udvari kamara olyan intézkedésével találkozunk, mely a pozsonyi kamara útján Gyulaffy László kapitánynak teszi kötelességévé, hogy a hátrálékot teremtsen elő a káptalannak.⁴⁾ Gyulaffy természetesen nem sokat törődött az intéssel, amint az kitűnik a kamarának 1566. március 20.-án leküldött újabb figyelmeztető iratából, melyben felszólítja a kapitányt, hogy a kikötött 200 forint árendát a káptalannak évenként pontosan fizesse le.⁵⁾

Hogy Gyulaffy nem sietett, annak is megvolt az oka. A birtokok keveset jövedelmeztek, a káptalan pedig folytonosan panaszkodott ellene a királynál, a

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár. Veszprém-Eccl. et capit. 89.

²⁾ A pannonthalmi szent Benedekrend tört. X. 711. old. — Orsz. Levéltár: Ben. resol. IX. 84.

³⁾ A pannonthalmi szent Benedekrend tört. X. 711. old. — Orsz. Levéltár: Ben. resol. X. 40. 1563. május 14. Bécs.

⁴⁾ A pannonthalmi szent Benedekrend tört. X. 712. old. — Orsz. Levéltár: Ben. resol. XIV. 100.

⁵⁾ Orsz. Levéltár: Expeditio Cameralis 1566. márc. 20.

kamaránál s részben az így származott feszült viszony-
nak volt a következménye a pontatlan fizetés. 1563.
szeptemberében is az a vád emeltetett ellene, hogy
különféle, eddig szokásban nem volt és igen súlyos
munkákkal és adóval sújtja a veszprémi káptalan
Tihany várhoz csatolt birtokainak jobbágyait.

Nevezetesen szüret alkalmával a rendes tizeden
kívül minden egyes possession egy nagy üres hordót
helyeztetett el és követelte, hogy a jobbágyok azt
ingyen töltsék meg neki.

Azután évenként tartoznak e birtokok lakósai egy
hizott disznót szolgáltatni, hogy elegendő szalonnája
legyen, ami még sohasem volt szokásban.

Végül, míg más földesuri jobbágyok 4 hungarica-
lisért adnak el és mérnek ki bort, addig Gyulaffy,
ha kissé virágos és késő ősszel leszüretelt, gyengébb
minőségű boruk van, csak 4 krajcárért veszi meg
tőlük.¹⁾

Ez állapotok nem sokáig tartottak. Veszprém
várának visszavétele után a kamara más gazdálkodást
honosított meg, mely azután némileg rendezte az
örökös panaszkodás alapját képező birtokügyeket.

---

¹⁾ Nemzeti Múzeum: Törzsanyag ^{1379.}
Fol. lat. 1563. szept.

III.

A végbeli élet Veszprém és környékén.

1566. június 30.-án lekerült a lófarkas zászló Veszprém bástyáiról, de sajnos, nem örökre; alig 27 esztendő múlva a boszú újra a vár alá vezetett 50 ezer főnyi török sereget, s ami javítás, építés e rövid idő alatt eszközölve lett, azt az ellenség 30 ágyuja nyolc nap alatt teljesen megsemmisítette. Pedig e kiváló fontosságú vár rendbehozására és megerősítésére egy félszázad is kevés lett volna. Királyainknak mindig nagy gondját képezte, hogy rendezett viszonyokat teremtsenek véghelyeinken, de hogy ezt tehessék, szakítaniok kellett az eddigi jogszokással, mely a püspöki városokban a várkapitányok kinevezését a püspökre bízta. Ezentul a király gondoskodik a várvédelemről, de ennek fejében a kapitányok kinevezési jogát magának vindikálja. A püspök tehát fel lesz mentve a katonaság kiállításának és fenntartásának költségeitől, egyuttal lemond a várvédelemmel összefüggő minden jogáról. Ez a fontos átalakulás minden érezhetőbb zökkenés nélkül megy végbe, minek okát abban kell keresnünk, hogy a püspökök képtelenek voltak ily nagy pénzáldozatra, hacsak oly eszközökhöz nem akartak fordulni, mint azt Kecheti Márton tette. Egy e korból fennmaradt vatikáni kézirat élénk fényt vet a szomorú viszonyokra. Eszerint a következő jövedelmekkel rendelkeznek az egyes püspökségek:

1. Az esztergomi érsekség nagyobb részben török kézen van. A kathedrális, püspök és káptalan Nagyszombatba tétetett.

2. Az egri püspöki megyében nincs török, de a püspöktől elvették a jószágot. 6000 forintot kap kárpótlásul, amiből udvarával együtt kellett élnie és a patronátusi terheket teljesítenie.

3. A váci egyházmegye teljesen a török kezében van. 500 frtot kap *sallarium* gyanánt.

4. Nyitrán a rezidenciájában lakik a püspök, de az egyházmegye nagyobb részében a török az úr.

5. Pécs teljesen török.

6. *Veszprém a püspökségek között a legszegényebb.* Itt is a király birja a várat. A megye teljesen a töröké.

7. Győr egyházmegyének $\frac{1}{3}$ része török. A püspök és káptalanja Győr várában lakik.

8. Kalocsa, 9. Várad, 10. Csanád, egészen a töröké.

11. Erdély a protestánsok kezében van.¹⁾

Ily körülmények között nem volt nehéz a királynak centralizáló törekvéseit keresztül vinnie, ami bár egyfelől (a püspökség részéről) jogfeladást jelentett, másfelől azonban rendezett állapotokat teremtett. Ha valamelyik kapitány kötelességét nem teljesítette, zsaroló vagy gondatlan volt, a király megfosztotta tisztétől, annál is inkább, mivel csak fizetésért szolgáló katonájának tekintette. Azelőtt ez nem volt lehetséges. A püspök rendesen leköteleztette volt kapitányának, aki engedelmeskedni nem, csak zsarolni és parancsolni tudott.²⁾

Rövid idő leforgása alatt a püspöki székhelyeken mindenütt katonákat találunk, akik az egyházi javadalmak legnagyobb részét kezükbe kapják oly felté-

¹⁾ Ádám Iván: A veszprémi székesegyház. III. rész 351. old.

²⁾ Egyháztört. Eml. III. köt. 134. old. — Choron András és Kecheti Márton közti viszony.

tellel, hogy azok jövedelméből kötelesek a várjavításról, zsoldosok tartásáról stb. gondoskodni. Így Egert Perényi Péter kapta, Nyitrát Török Bálint, Váradot Czibak Imre, Erdélyt Dobó Ferenc, Csanádot Brusics Ferenc, Pécset Szerecsen János, Győrt Bacsich Pál,¹⁾ Veszprémbe pedig Széchenyi Mihály került 1566. szeptember 4.-én.²⁾

Széchenyi szerepléséről keveset tudunk, valószínű, hogy nem bizonyult alkalmas embernek,³⁾ mert már a következő év szeptember 19.-én Gyulaffy László tihanyi várkapitány kerül Miksa rendeletéből Veszprém élére. A kinevezési okmányban felszólítja a király a veszprémi katonaságot, hogy kedvelt emberének mindenben engedelmeskedjék és segítségére legyen.⁴⁾ Együttal a vár felszerelésére is gondol. Több tarackot és megfelelő mennyiségű municiót küld a várba, melynek sértetlen megérkezéséért a szomszédos kapitányokat teszi felelőssé, meghagyván egyenkint nekik, hogy az említett várfelszerelések sértetlen és gyors megérkezésére kiváló gondot fordítsanak.⁵⁾

Miksa király, bár megbízott Gyulaffy bátorságában és hűségében, mégis a káptalannal való korábbi viszálykodását tekintve, egy rövid, szabatos utasításban figyelmezteti azokra a kötelességekre, melyek e tiszttel együtt járnak. Nevezetesen:

1. Amellett, hogy a kapitány Tihanyt is kezeli, Veszprémben lakják s onnan királyi engedelem nélkül el ne távozzék.

¹⁾ Pray: Hierarch. II. köt. 216. old.

²⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1566., fol. 131.

³⁾ Úgy látszik Veszprém és Palota várak jövedelmeinek összeírására kiküldött biztosok panaszolták be Miksánál, hogy erélytelen és segítséget nem akar nyújtani. Országos Levéltár: Expositio Cameralis 1567. márc. 6.

⁴⁾ Nemzeti Múzeum. Törzsanyag 1566. szept. 19. — Czech. M. SS. Nr. 9. d.

⁵⁾ Nemzeti Múzeum: Törzsanyag 1566. szept. 8. — »... aliis omnibus modis adiuves et provideas, quo praescriptae machinae bellicae et munitio secure ac quam primum in Vesprimium perveniant et devehantur.«

2. A tüzéreszközökre stb. gondot viseljen s szükség nélkül se lőport, se mást el ne fogyasszon.

3. A váron szükséges javításokat, nehogy az ország panaszt emeljen, vigye véghez.

4. Veszprémi jószágaira nézve magát a kiküldött biztosoknak vesse alá.

5. Aratás idején gondoskodják a várnak élelmi-szerekkel (gabonával) való ellátásáról.

6. Tisztjeivel jó egyetértésben éljen, az ellenséggel szemben éber elővigyázatot gyakoroljon s az udvart minden eseményről idejekorán tudósítsa.

7. Azon esetben, ha a kapitányságot az udvar tőle elvenné, vagy ő maga lemondana, köteles mindent, de különösen az ágyúkat és egyéb szereket rendesen átadni.

8. A zsold nagysága majd később határoztatik meg.

9. Más előre nem látott esetekben az eljárás kipróbált hűségére és eszélyességére bízatik.¹⁾

Gyulaffy igyekezett is a beléhelyezett bizalmat kiérdemelni, mert támadásaival a törököknek valóságos réme lett. Nem történhetett a Dunántúl jelentősebb esemény nélküle. Mindenütt ott volt, ahol bajt vívni vagy kópját törni lehetett. Gyulaffy Lestár történelmi maradványai között találjuk, hogy »kopját pengig törökkel szemben annit tört sok heleben, de fűképpen az Balaton jegén (mert beszprémi fűkapitánya volt a császáruak), hogy számát sem maga, sem más nem tudta.«²⁾ Még a leghatalmasabb pasát, a budai vitéz Musztafát is kihivta bajviadalra. S mikor ez nem hajlott hívó szavára, mocskos vitézi levéllel akarta őt viadalra erőltetni.

A dolog úgy történt, hogy Musztafa három legkiválóbb vitézünknek levelet írt s ebben sértő hangon

¹⁾ G. G.: Két katonai utasítás 1567-ből. Hadtörténelmi Közlemények 1889. évf. 320. old.

²⁾ Gyulaffy Lestár történelmi maradványai. Monumenta Hungaria Historica 33. köt. (II. osztály: Irók.) 51. old.

nyilatkozott róluk. Erre három főtiszt: Enyingi Török Ferenc, Gyulaffy László és Thúry György sértő levelet irtak a pasára, halálos viadalban akarván erejüket összemérni. »Az te leveledet — írják a vitézek — megértettük, kiből kitetszik minden embertelenséged; mert ha te főember volnál s jámbor, ki tisztességedet szereted, eféle hazug, álnok latorsággal nem kereskednél. Mert azt te magad jól tudod, hogy amiről te nekünk irsz, abba hazudsz, mint aféle embersége elfeledett, ki az mi tisztességünkben álnokul, mordályul akarsz praktikálni . . . Jól esméred magadat, hogy karddal, az mivel jámbor vitéz emberek szoktak ellenségnek ártani, nem vagy elég reá, tehát áruloul, latorul, ebül hazudsz.« Ily ékes bevezetés után először Enyingi Török Ferenc, majd Gyulaffy László próbálja halálos viadalra erőltetni Musztafát. »Ha a véletlen szerencse — írja Gyulaffy — Török Ferenc uram kardjától megtartaná hitvány életedet, én akarom rajtad keresnem a tisztességemet, de nem hazug nyelvvel, mint te, hanem éles szablyával.«¹⁾ De hiábavaló volt minden igyekezetük, Musztafa pasa nem vállalta a viadalt.

S ez a hős kapitány, ki a törökök egyetlen jó vitézének se hagyott békét, vén korára maga is török lett. Emiatt menekülnie kellett; Erdélybe ment, javai fölött pedig nagy pör indult meg, mely még a következő század közepén is tartott. Így tudjuk, hogy a nádor Bécsben 1638. november 21.-én Gyulaffy Kristóf részére birtokvizsgálatot rendel, mely Gyulakeszi faluban 1639. március 19.-én Szentimrey Márton rajki apát, zalai főesperes és veszprémi kanonok és Saáry Gergely zalavármegyei rovó mint kiküldött királyi biztosok közbejöttével meg is történt.²⁾

¹⁾ Takáts Sándor: A török-magyar bajviadatok. 42. old.; Eredeti a körmendi levéltárban: Missiles-ek között.

²⁾ Századok: 1869. évf. 498. old. Véghelyi Dezső: I. Gyulaffy László életéhez.

Miksának nagy érdeke volt Veszprém jókarbantartása és megerősítése; tudta jól, hogy a vár helyzeténél fogva az egész vidéket uralja s ha megint török kézre jut, egész Veszprémmegye, sőt részben Zala is veszélyeztetve van. Már pedig a török inváziók igen gyakoriak voltak. Alighogy felszabadult a vár, a következő év tavaszán újra kísérletet tesz az ellenfél Veszprém elfoglalására. 1567. április 5.-én Bécsből jelentik, hogy a török támadást intézett a véghely ellen, de sikertelenül, amennyiben az 500 főből álló ostromló sereget Thúry György és Enyingi Török Ferenc segélycsapatai elűzték a vár falai alól.¹⁾ Hogy tehát az ilyen támadások sikerre ne vezessenek, olyképen akarta Veszprémet megerősíteni, hogy majd leromboltatja a körülötte levő kisebb várakat, Tihanyvár bőséges jövedelmeit pedig hozzácsatolja. Előbb azonban tudni kívánta, vajjon mekkora lehet Veszprém és Palota várak jövedelme s így érdemes-e tervének beváltásával foglalkoznia? Csaby Ákos és Németh János kommiszáriusok 1567. február 13.-án lettek kiküldve az összeírás eszközzésére, de már február 25.-én jelentik, hogy megbízatásukban eljárni nem tudnak, mivel a nevezett várak kapitányai ebben őket megakadályozzák.²⁾ Miksa erre nyílt mandátumban utasítja Veszprém és Palota kapitányait, hogy kiküldött embereinek mindenben segítséget nyújtsanak.³⁾

Volt-e a felszólításnak eredménye, biztosan nem tudjuk. Valószínű azonban, hogy ez az összeírás nem volt eszközölhető; legalább is erre vall Széchenyi Mihály gyors távozása, kinek azért kellett mennie, mivel a királyi parancsnak ellene szegült; a Gyulaffynak adott Utasítás 4. pontja is hangsúlyozta, hogy nevezett kapitány az összeírók rendelkezéseihez alkal-

¹⁾ Óváry Lipót: Oklevél másolatok. II. köt. 171. old. — 1567. ápr. 5. Bécs. Nápolyi Farnese levéltárból.

²⁾ Orsz. Levéltár: Expeditio Cameralis 1567. febr. 13., febr. 18., febr. 25.

³⁾ Orsz. Levéltár: Expeditio Cameralis 1567. márc. 6.

mazkodjék, amely pont felvételére bizonyára azért volt szükség, mivel elődje ezt nem teljesítette.

Gyulaffy kapitánysága idejében sikerült is leltárkészítést eszközölni. 1568. márc. 5.-én megjelennek a kommiszáriusok: Csaby Ákos és László deák Gyulaffynál, hogy Veszprém vár jövedelmeit összeírják.¹⁾ A készített leltár nagyon nyomoruságos állapotokra enged következtetni. A borkilenced 1000 akóra rug. A jószágok összege 118¹/₄ telek; jobbágy 5, nemes 4, akiknek jövedelme volt 59 forint 17¹/₂ dénár, 667 tojás, 112 kappan és tyuk, 9 hizlalt sertés, 221 kulcsos kalács és 3 hizott ökör. A kapitánynak járó külön fizetés volt: 43 cseber bor, 6 kappan, 4 tyuk, 4 kalács és 5 tojás.

Az összeírás szomorú adatai kényszeríthették Miksát a gyors cselekvésre, mert már augusztus 17.-én 24 falut adott Gyulaffy utódának, Thúry Márton kapitánynak²⁾; e birtokok nagyobbbrésze azon possessiókból került ki, melyeket Tihanyvár előző kapitányai is bérben használtak. Ugyancsak arról is értesíti Miksa a kamarát, hogy Tihanyvárát ki akarja venni Gyulaffy kapitány kezéből s aztán vagy lerontatja, vagy külön provizorra bizza a hozzácsatolt birtokok kezelését.

Miksának ez a terve nem volt új keletű. Már 1567. december 12.-én megkérdezte a pozsonyi kamarát, hogy nem lehetne-e Tihanyvár bőséges jövedelmeit Veszprémhez csatolni. A kamara azonban késett a felelettel. Erre Miksa mást gondolt; jószágkezelő kinevezésével foglalkozott, akire Veszprém, Tihany és Palota birtokait biznák, s akinek kötelességévé lenne téve, hogy az ingyenmunkák végzéséről, adók és más jövedelmek behajtásáról gondoskodjék, a fölösleget eladja s mindenről pontosan számot adjon.

¹⁾ Orsz. Levéltár: Urbalia et Conscriptiones 61., 31., 33—34. — V. ö. Lukcsics J.: Veszprém város ujkori története a »Veszprém multja és jelene« c. munka 38. oldalán.

²⁾ A pannonthalmi szent Benedekrend története X. köt. 713. old.

Ez a terv tulajdonképen azt jelentette, hogy a várkapitányságot a birtokkezeléstől külön választják és hogy ezentúl két személy gondoskodásának fogja tárgyát képezni, mindaz, ami eddig korlátlanul egy ember, a várkapitány kezében volt összpontosítva. Így remélte Miksa annak a sok panasznak az elkerülését, melyekkel — legtöbb esetben jogosan — felkeresték. Hogy tehát a várkapitányok a jövőben túlságos adókkal, nehéz szolgálmányokkal ne sanyargathassák a jobbágyokat, jószágkezelői állás szervezését határozta el azon esetben, ha a kiküldött királyi biztosok Csesznek, Vázsony, Komárom és Tihanyvárak lerombolását nem javasolnák.

November 3.-án felszólítja tehát a kamarát, tegyen érdemleges nyilatkozatot arra nézve, vajjon jószágkezelőkre bizassanak-e a várbirtokok, vagy a kapitányoknak adassanak bérbe? A kamara ezuttal sietett a válasszal. December 11.-én arról értesíti a királyt, hogy véleménye szerint Veszprém, Tihany és Palota várak jövedelmeit lelkiismeretes becslés alapján a kapitányoknak kellene bérbeadni; de szigoruan meg kell nekik hagyni, hogy mindennemű zsarolástól és zaklatástól tartózkodjanak, mert ellenkező esetben nemcsak állásukat veszítik el, hanem még kellő büntetésben is részesülnek.¹⁾

Miksának ily alakban tetszett a kamara javaslata; meghagyta tehát neki, hogy pontosan állíttassa egybe a várak jövedelmeit és a bérösszeg felől is tegyen előterjesztést. Nemsokára foganatosítva is lett a veszprémi vár jövedelmeinek összeírása és felbecsülése.²⁾

Miksának ez a nagyarányú gondoskodása érthető okokra vezethető vissza; fontos dolog volt készülőkben: békét akart kötni a török császárral, s mivel

¹⁾ A pannonthalmi szent Benedekrend története X. 158--159. old.

²⁾ Orsz. Levéltár: Benignae resolutiones 1567., fol. 26., 35.; — 1568., fol. 14.; — 1569., fol. 143., 177.; — 1571., fol. 202.; — 1572., fol. 157.

ennek létrejötte csaknem teljesen Veszprém hovatartozóságának kérdésén múlt, igyekezett ezt oly állapotba helyezni, hogy az esetben, ha átadására kerülne a sor, kellő viszontáldozat nyújtására kényszeríthesse a törököt; másrészt pedig számított arra az eshetőségre is, hogy a béketárgyalások meghiúsulnak s ekkor bizonyára Veszprém ellen fordult volna az ellenfél boszúja, mely erősségnek visszafoglalása oly érzékeny sebet ejtett rajta.

A béketárgyalások Konstantinápolyban folytak s Miksa képviselőjében Verancsics Antal, Viss Albert és Teuffenbach Kristóf vettek benne részt. Amint Verancsics naplójából értesülünk, már 1567. szeptember 24.-én azért mennek a főpasához audienciára, hogy tőle Veszprém és Tata várak megtartását illetőleg véleményt halljanak; szeptember 26.-án Pertaw pasánál vannak »causa divisionis colonorum et distractionis Tatthae ac Vesprimii«. Szeptember 30.-án újra a főpasánál voltak, hogy végre megtudják, mit határoztak a fentebbi helyekről.¹⁾

Az eredmény nem volt kielégítő; a nagyvezér ugyanis szigorúan ragaszkodott ahhoz, hogy az említett várak, mint rablók és tolvajok menhelyei, minden kikötés nélkül romboltassanak le.²⁾ Miksa császár azonban az 1568. január 13.-án adott követi utasításban csak oly feltétellel volt hajlandó ebbe beleegyezni, ha a török is hasonlóképen cselekszik; Miksa tudta, hogy ezt úgyse teszik meg »miért is intünk benneteket — írja követeinek — hogy Veszprémről semmi körülmény közt le ne mondjatok, ellenben Tata és a többi kisebb várakhoz nem ragaszkodunk annyira, ha Selim is általunk megjelölt hasonló értékű helyeket rombol le.«³⁾

¹⁾ Kovachich: *Scriptores rerum Hungaricarum minores* XXIV. fej.

²⁾ A vitás pontok között szerepelt még az ország határkérdése is.

³⁾ Verancsics Antal: *Monumenta Hungariae Historica* XL. 149. old.

A két fél között nagyon nehéz volt közeledést létrehozni. Végre is a pasa engedett merev álláspontjából s kilátásba helyezte Babocsa és Persencz lerombolását, ha Miksa a két várral hasonlóképen cselekszik. Ezt az ajánlatot a mieink nem fogadhatták el, mivel Veszprém és Tata sokkal fontosabb stratégiai pontok voltak, mint a törökök által felajánlott helyek. Ebbe csak úgy egyezett volna Miksa bele, ha Babocsán és Persenczen kívül még a Rigán túl emelt erődítést és az ujonnan épített barcsi várat is lerombolja a török.

Miksa azonban sejtette, hogy Selimmal ily alapon egyezés nem köthető, azért most ő állott elő egy új ajánlattal. Veszprém helyett lefogja rombolni Palota várát, minek fejében az új és régi Babocsán meg Persencz várán kívül még a Duna mentén, Esztergom táján fekvő Kakath várát kívánja leromboltatni.

Számított rá, hogy ez a terve sem fog sikerülni. Azért végezetül azt az utasítást adja, hogy »ha a török nem hajlandó más alapon egyezkedni, álljatok el Palota lerombolásának felajánlásától, inkább egyeztetek bele Veszprém és Tata lerombolásába, minthogy a béketárgyalások fonalát elszakítsátok, úgy azonban, hogy a törökök a régi és új Babocsát, Persenczet, Barcs és Kakath várát rombolják le.«

Ez volt a legnagyobb engedmény, melyről Miksa hallani akart; a török udvarban nagyon keveselték s már-már a béketárgyalások megszakításától kellett félni. A követek 1568. január 26.-án már be is nyújtották emlékiratukat a nagyvezérnek, melyben kifejtették, hogy a Selim szultán által kitűzött békefeltételek alapján, különösen, ha ragaszkodik Veszprém és Palota lerombolásához, a béke nem jöhet létre, mert ebbe a király esküjénél fogva bele nem egyezhetik. Ha a szultán komolyan óhajtja a békét,

térjen vissza a Szulejmán-féle szerződés alapjára.¹⁾ Ugy látszik a követek ezen komoly lépése tette meg a hatást, mert török részről többé nem tettek kifogásokat és az 1568. március 20.-án tartott végtárgyaláson az uti possidetis elve alapján a két fél megegyezett és a szultán Veszprém és Tata lerombolásától elállott.²⁾

A külső béke így biztosítotttnak látszott, a várbirtokok körül azonban tovább folyt a küzdelem egyrészt a veszprémi püspök és káptalan, másrészt a szomszédos várkapitányok között. 1568-ban meghal Köves András püspök, még pedig óriási szegénység közepette. Praytól tudjuk, hogy minden birtokából ki volt forgatva s hogy életét fenntarthassa, a türjei prépostságot kapta királyától.³⁾ A káptalan is el volt széledve; Egerszegen tartózkodott néhány kanonok, kik, hogy megélhessenek, az egyházi kincsekhez is hozzá nyulhattak. Erről tesz bizonyosságot a pozsonyi kamarának levele, melyben jelenti Miksának ama elhatározását, hogy »az egyházi kincseket kezeikből kiveszi és biztos helyre szállíttatja, nehogy lassankint maguk a kanonokok kezében, amint Fehérvárott és sok más egyházi helyen megtörtént, ezek a dolgok elkallódjanak vagy maguk között (ahogy történni szokott) szétszasszanak.«⁴⁾

Együttal a kamara az irányban is intézkedést kér a királytól, hogy miután Sümeg várát Köves András rokonától, a kiskorú Köves Benedektől, épen fiatal korát tekintve, elvették, mandátumban utasítsa nevezettet, hogy a várat annak összes tartozékaival és a hozzácsatolt, egykor a leveldi karthausiak tulajdonát képező birtokokkal együtt a kiküldött királyi embereknek adja át, mivel a várat idősebb ember

¹⁾ Óváry Lipót: Oklevél másolatok II. köt. 176. old.: Soranzó velencei követ jelentése 1568. február 1-én Konstantinápolyból. Velencei levéltár.

²⁾ Verancsics Antal: Mon. Hung. Hist. LIX. fej. 252. old.

³⁾ Pray: Spec. s. H. I. 303. old.

⁴⁾ Orsz. Levéltár: Expositio Cameralis Nr. 71. 1568. jan. 28.

kezelésére akarja bízni. Február 1-én már el is küldi Miksa Köves Benedeknek, a Sümeg várában levő összes gyalogos és lovas katonáknak ama rendeletét, melyben felszólítja őket, hogy miután Köves András püspök halálával a vár és a hozzátartozó birtokok a királyra szállottak vissza, az odaküldendő kommisszáriusokat bocsássák be s nekik munkájukban nehézséget ne támasszanak.¹⁾

Köves Benedek a dolgok ilyen fordulatába nem tudott megnyugodni; február 9.-én a kamara arról értesíti a királyt, hogy Köves könyörgő levélben fordult hozzá, mellékelve leveléhez Battyányi Ferencné ajánló sorait is.²⁾ De hasztalan volt minden igyekezete. Minthogy közben kinevezték az új püspököt is Listhi János személyében, a kamara most már egyenesen az ő számára kívánta átadatni a várat. Április 30.-án kinevezi az új biztosokat: Mezőlaki Ferenc zalavári apátot és Oroszthonyi Miklós dicatort, akik május 4.-én át is adják Sümeg várát az új püspöknek.³⁾ Ugyanez alkalommal Thury Benedek várpalotai kapitánynak is mandátum megy, hogy a 400 forint évi bérösszeget az új püspöknek, Listhi Jánosnak szintén tartozik megfizetni.

Listhi János erélyes embernek látszott, aki akaratát annál is inkább tudta érvényesíteni, mert királyi kancellár lévén, az udvarban tartózkodott. Nagyon művelt, tudós pap volt, s irodalmi munkássága mellett nem egyszer szónoki tehetségét is csillogtatta. Neki köszönhetjük azt is, hogy Sopronban levő egyházi kincseknek leltára fennmaradt számunkra s így fogalmat alkothatunk magunknak az 1571. május 1-éig Sopronban őrzött kincseknek értékes voltáról és nagy számáról. A leltárt a káptalan megbízott

¹⁾ Orsz. Levéltár: Expositio Cameralis Nr. 151—1568. febr. 1. Bécs.

²⁾ Orsz. Levéltár: Expositio Cameralis Nr. 146. — 1568. febr.

9. Pozsony.

³⁾ Orsz. Levéltár: Expositio Cameralis Nr. 296., 312. — 1568. I. félév 312. 151.

tagjai készítették, mint Nagyváthy Ferenc, Habardy Benedek, Egerszeghy Osvald mester és Szepetneky László kanonokok,¹⁾ mely leltár a veszprémi egyházon kívül még a régi budai prépostság kincseinek jegyzékét is tartalmazza.

A leltár szerint *egy fekete ládában* a következő értékes portékák vannak:

Szent Györgyöt ábrázoló ezüst szobor koronával és drágakövekből álló koszorúval.

Egy nagy aranyozott ezüst kereszt.

Egy aranyozott ezüst pásztorbot.

Két aranyozott ezüst szarv a bérmandók és betegek olajának tartására, Albert püspök címerével, 1470-ben készítve.

Négy aranyozott ezüst kereszt nagyobb és kisebb alakban.

Egy kis fiú szobra.

Egy arannyal befutott kis alabastrom feszület, mely tiszta arannyal bevont fatokban van elhelyezve.

Egy aranyozott ezüst kereszt, kristály tartóval és a szentek ereklyéivel, kristálykövekkel díszítve.

Egy egészen bearanyozott ezüst szentségtartó, fedéllel, melyen ereklyék vannak elhelyezve; azonkívül egy tiszta ezüst tömjéntartó.

Tizennyolc darab aranyozott ezüst patena.

Egy kristály-szentségtartó aranyozott ezüstről. Rajta aranyozott ezüst kereszt és különböző drágakövek.

Hat darab aranyozott ezüst ampolna.

Egy pikszis aranyozott rézből, fedéllel ellátva.

Egy ezüst pikszis fedéllel.

Egy aranyozott ezüst ujj, szentek ereklyéivel.

Egy kis aranyozott ezüst csillag, ereklyék őrzésére.

Két aranyozott ezüst bulla.

Egy elefántcsont pixis aranyozott ezüst tokban.

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et capit. 90.

Egy fapikszis, melyben balzsam-olajat tartanak.

Egy ezüst oroslán egy kis hajócskával, tömjéntartóul használva.

Egy ezüstdel fedett tábla, mely fölött a négy evangelista képe van, úgyszintén egy uti oltár a szentek ereklyéivel díszítve.

Egy püspöksüveg különféle drágagyönggyökkel és gyémántokkal díszítve.

Egy másik igen régi püspöksüveg, arany fonálból szöve és egy kevés drágakővel díszítve; egyik oldalán a kereszten függő Jézus alakjával, a másikon a boldogságos Szűz képével.

Két faláda üveglakocskákkal, melyben szentek ereklyéi vannak.

Két pax-nak nevezett ezüst ereklye.

Egy gömbölyű skatulyában arany mellkereszt, szentek ereklyéivel és apró kövekkel ékes kis lelógó láncsal.

Ugyanazon skatulyában több pax-nak nevezett ereklye.

Egy elefántcsont pixis, benne két püspökgyűrű, 8 nagyobb és 32 kisebb drágakővel kirakva.

Egy kis skatulyában üvegdarabok és egyéb maradványok.

Két misekönyv fekete táblával, aranyozott ezüst kapcsokkal díszítve.

Egy alabastrom tábla a boldogságos Szűz képével.

Egy capsula arany fonállal szőtt damaszkból, a boldogságos Szűz képével és abban egy Corporale a tartozékaival.

Egy üres capsula arany fonállal szőtt damaszkból egy Corporale őrzésére.

A felfeszített Jézus képe, mely drágakövekkel van elhalmozva és valamelyik miseruháról van leszakadva.

Szent Vazul feje díszítményekkel.

Hat darab hosszukás, selyemszálakkal szőtt kéztörölő, nyolc régi izzadságtörölő, mely pásztorbothoz szolgál.

Egy aranszálakból szőtt stóla Albert püspök cimerével.

Egy aranszálakból szőtt erszényben szentek ereklyéi tartatnak.

Egy másik erszényben 30 darab kisebb-nagyobb kristálykő található.

Öt darab peplum a képek feldiszhítésére.

Egy egyszerű misekönyv.

Egy káptalani szabályokat tartalmazó irott könyv.

Egy a veszprémi székesegyház védszentjéről, szent Mihályról szóló könyv.

Egy egyszerű terítő aranszálakkal vegyesen szöve.

Két kis capsulában irott okmányok lelógó pecsétekkel.

Az »A« betűvel jelzett ládában vannak a következő egyházi felszerelések:

Egy égszínkék bíbor misemondó ruha, aranyos fonalakkal átszöve, az Apostolok képével és Albert, Veszprém egykori püspökének cimerével diszhítve, mely ruhához az összes tartozékok meg vannak, kivéve a manipulust.

Egy másik casula tartozékaival, zöld atlaszból, tarka-barka virágokkal, kereszttel diszhítve, az egész aranyos fonalakból van szöve és az Apostolok képével és Albert püspök cimerével van ellátva.

Egy régi casula tartozékaival, aranyos fonalakból szöve, kereszttel, a szent szüzeknek képével és Albert püspök cimerével diszhítve.

Egy régi casula tartozékaival, zöld bíborból készítve és aranyos fonalakból szőtt crucifixummal diszhítve.

Egy régi casula tartozékaival, égszínkék atlaszból, aranyos virágokkal és a szentek képeivel diszhített kereszttel.

Egy régi casula tartozékaival, violaszin bíorból és aranyfonalakból szőtt crucifixummal diszítve.

Egy régi casula tartozékaival, vörös bíorból készítve, aranyfonalakkal átszőtt kereszttel, a szentek és szentnők képeivel és Albert püspök cimerével.

Egy régi casula tartozékaival, violaszin atlaszból, virágokkal és aranyfonalakkal átszőtt kereszttel.

Egy régi casula tartozékaival, zöld bíorból és egy feszülettel.

Egy régi casula tartozékaival, kivéve a cingulust és a crucifixumot, melyek hiányoznak, arany fonalakkal átszőtt violaszin-bíbor virágokkal diszítve, valamint a szentek képével és egy cimerrel ellátva.

Egy régi casula tartozékaival, violaszínű szövetből, egy atlaszból való és arany fonalakkal átszőtt vörös kereszttel diszítve.

Egy igen régi szétszakadozott casula tartozékai-
val, fekete damaszkból, arany fonalakkal átszőtt ke-
reszttel és a boldogságos Szűz képével.

Egy violaszínű régi casula tartozékaival, atlaszból
való vörös kereszttel és arany fonalakkal átszőve.

Egy régi casula, melynek a fehér atlaszból való
cinguluson kívül összes tartozékai megvannak, arany
fonalakkal átszőtt virágokkal és kereszttel, Krisztus
születése jelenetének képével, egy kevés drágakővel
és Albert püspök cimerével diszítve.

Egy régi casula tartozékaival, fehér atlaszból
készítve, virágokkal és arany fonalakból szőtt keresz-
ttel, továbbá Krisztus szenvedését feltüntető képekkel
diszítve.

Egy vörös atlaszból való régi casula tartozékai-
val, arany fonalakból és fehér, meg zöld selyemszá-
lából szőtt virágokkal.

Egy pár fehér atlaszból való dalmatica, arany
fonalakból szőtt virágokkal.

Egy vörös atlaszból való oltárfedő ruha virá-
gokkal, mely arany fonalakból és fehér meg zöld

selyem szálakból van szőve, s melynek szélei fehér damaszkból vannak.

Két manutergium, a hosszabbik égszínkék fonalakból szőve; továbbá egy oltárterítő gyanánt használt kis négyszögalakú kendő.

Egy kis izzadtságtörő kendő a husvéti bárány képével diszítve, selyem fonalakból szőve.

Egy humerale fekete atlaszból.

Egy vánkos festett bőrből.

A »B« betűvel jelzett ládában:

Egy fehér damaszkból való casula tartozékaival együtt, virágokkal diszítve és arany fonalakból szőve, továbbá kereszttel, a boldogságos Szűz és a Szentek képével diszítve.

Egy vörös bíorból való casula tartozékai-
val, kereszttel diszítve, arany fonalakból szőve és a
a Szenteknek képével és Albert püspök cimerével
ellátva.

Egy régi, szakadozott állapotban levő fehér da-
maszk casula, arany fonalakból szőve, virágokkal,
kereszttel, a Szentek képével és Albert püspök ci-
merével diszítve.

Egy régi casula tartozékaival, arany fonalakból
szőve, fehér selyem virágokkal, kereszttel, a Szentek
képével és Albert püspök cimerével.

Egy casula tartozékaival, arany fonalakból szőve,
fehér selyem virágokkal és kereszttel, továbbá a szent
férfiak és szent nők képével diszítve.

Egy vörös bíorból való casula, arany fonalak-
ból szőtt kereszttel, a boldogságos Szűz és Szentek
képeivel és Albert püspök cimerével diszítve.

Egy régi casula tartozékaival, arany fonalakból
szőve és vörös selyemből való virágokkal tarkítva,
kereszttel és a Szentek képével diszítve.

Egy régi casula tartozékaival, arany fonalakból
szőve és vörös selyemből való virágokkal tarkítva,
feszülettel és efelett pelikánmadárral diszítve.

Egy vörös bíborból való casula humeraléval, arany fonalakból szőve, kereszttel, a husvéti bárány képével, továbbá drágakövekkel díszítve.

Egy felső ruha vagy rochetum.

Egy pár vörös bíborból való dalmatica, drágakövekkel díszítve.

Egy pár vörös bíborból való dalmatica arany fonalakból szőve és régi cimerekkel díszítve.

Egy párjánélküli dalmatica vörös bíborból, Albert püspök címerével díszítve.

Egy pár zöldatlaszból való dalmatica, tarka virágokkal és Albert püspök címerével díszítve.

Egy egyszerű, párnélküli fekete atlaszból való dalmatica.

Egy igen régi, violaszin atlaszból való, pár nélküli dalmatica, arany fonalakból szőve és a szentek képeivel köralakban díszítve.

Egy fehér damaszkból való, pár nélküli dalmatica, arany virágokkal díszítve s régi, különféle színű paszománnyal szegélyezve.

Egy fekete damaszkból való pár nélküli dalmatica.

Négy darab fehér damaszkból való s egymáshoz hasonló vállköpeny.

Egy fehér damaszkból való vállköpeny, arany fonalakból szőtt virágokkal és Albert püspök címerével díszítve.

Egy igen régi, vörös bíborból való vállköpeny, arany fonalakból szőve és virágokkal díszítve.

Egy régi vörös bíborból való vállköpeny, arany fonalakból szőve és virágokkal díszítve.

A láda fenekén egy oltárra való terítő.

Egy fehér damaszkból való infula, arany fonalakból szőve, drágakövek nélkül.

Egy vászonból való oltárterítő, melynek széle zöld damaszkkal van díszítve.

Egy oltárra való egyszerű terítő.

Egy hosszú manutergum.

Egy pár főpapi keztyű, arany fonalakkal diszítve.

Két darab corporalia.

Egy pár gyertyatartó.

Egy egyszerű pontificale.

Három darab cingubis vagy zóna.

A »C« betűvel jelzett ládában:

Két vörös török szőnyeg, egyik nagyobb fajta és két asztalhoz is használható; a másik pedig kisebb; mindkettő régi.

Egy régi török köntös.

Egy oltárterítő vörös atlaszból, arany fonalakkal szőtt virágokkal, fehér és zöld selyemmel diszítve.

Egy oltárterítő arany és selyem fonalakból szőve, a boldogságos Szűz képével.

Egy oltárterítő fekete damaszkból készítve.

Egy vörös atlaszból való régi oltárterítő, melyet virágok díszítenek.

Egy zöld damaszkból való oltárterítő.

Egy égszínké atlaszból való oltárterítő a sátánnal küzdő szent Mihály arkanggyal képével, mely arany fonalakból van szőve.

Egy fehér damaszkból való oltárterítő.

Egy vörös damaszkból való oltárterítő.

Egy fekete damaszkból való igen régi vállköpeny, arany fonalakkal diszítve.

Egy fekete damaszkból való igen régi vállköpeny, fekete bíborral diszítve.

Hat darab oltárterítő.

Három hosszú terítő az urvacsora kiszolgáltatósához; ezek közül az egyik különféle színekkel van tarkítva.

Egy fehér damaszkból való szőnyeg, melyet a deszkaállványnál használnak.

Egy fehér damaszkból való lepel, arany fonalakkal átszőtt virágokkal és középen a husvéti báránnyal.

Egy pár égszínké atlaszból való dalmatica, arany fonalakból szőtt virágokkal.

Egy atlaszból való, régi, pár nélküli dalmatica.
Egy égszínkék bíborból való, régi, pár nélküli dalmatica.

Egy manipulus és egy stola, arany fonalakból és selyemből szöve.

Egy püspöki ruha, oroszlánszínű cambaletumból.

A »D« betűvel jelzett ládában:

Egy régi vörös bíborból való casula, fekete bíbor kereszttel, minden tartozék nélkül.

Egy másik igen régi, fehér damaszkból való casula cingulus és manipulus nélkül, zöld és vörös selyemből való virágokkal, kereszttel és a Szentek képével diszítve.

Egy fehér damaszkból való pár nélküli dalmatica, zöld és vörös selyemből való virágokkal, és a Szentek képével diszítve.

Egy régi, vörös bíborból való oltárterítő, továbbá egy igen silány vállköpeny teljesen szétszakadozott állapotban.

Az »E« betűvel jelzett ládában:

Egy oltárterítő.

Egy régi oltárterítő vörös bíborból.

Egy vörös damaszkból való oltárterítő.

Egy arany fonalakból szőtt oltárterítő.

Egy pár fehér damaszkból való dalmatica.

Egy vörös bíborból való pár nélküli dalmatica, Albert püspök címerével diszítve.

Egy arany fonalakból való casula tartozékaival, kereszttel, a boldogságos Szűz és Szentek képeivel.

Egy arany fonalakból szőtt casula tartozékaival, fekete kereszttel, kevés drágakővel és csillogó lapokkal fedve.

Egy vörös bíborból való casula tartozékaival, arany fonalakból szőtt virágokkal, fekete bíbor kereszttel és drágakövekkel diszítve.

Öt darab humerale drágakövekkel gazdagon fel-diszítve.

Három darab humerale; ezek közül 2 darab vörös, egy pedig zöld atlaszból készítve.

Két darab corporale.

Négy darab kehely fedő.

Egy teljesen dísz nélkül való oltárterítő.

Az »F« betűvel jelzett ládában vannak a veszprémi egyháznak könyvei:

Egy misekönyv, nagy részben pergamen fölé kézzel írva és festményekkel díszítve.

Egy graduale, pergamenen kézzel írva.

Egy antiphonarium (karénekes könyv) pergamenen kézzel írva.

Szent Jeromos hat kötetes munkája. Cicero leveleinek második kötete.

Egy kézirat »Summatio Abbatis« címen az apát jogszabályait tárgyalja.

Egy kisebb kézzel írt könyv, mely a püspöki áldásokat tartalmazza.

Egy festett fadobozban vannak a Szentek maradványai.

Egy uti oltár fekete márványból.

Különféle privilegialis levelek és más egyebek.

Négy ládában »G, H, I, K« betűkkel jelezve sorrendben következnek a veszprémi egyház különféle kiváltságsevelei, mely levélbeli bizonyítékoknak katalógusa regestum nélkül ugyanitt van elhelyezve.

Az »L« betűvel jelzett kis ládában:

A többi ládához szolgáló kulcsok tartatnak.

A régi budai prépostságnak ezüst szerei »V« és »B« betűkkel jelzett ládában:

Bizonyos Margit nevű Szűz ezüst szobra virágfüzérrel.

Két szentségtartó, egyike aranyozott ezüstből, másika ezüstből, aranyozott lapokkal fedve.

Hat darab kehely és tizenöt darab aranyozott ezüst patena.

Régi aranyozott ezüst kelyhek.

Négy darab aranyozott ezüsből való ampula.

Hajócska alaku pikszis, kevésbé megaranyozva és tömjéntartásra használva.

2 favödröcske ezüsttel fedve és kissé megaranyozva.

Ugyanezen ládában vannak azok az egyházi ruhák is, melyekről nem tudni, vajjon a veszprémi egyházhoz, vagy a régi budai prépostsághoz tartoznak-e?

Ezek a következők:

Egy vörös bíborból való casula tartozékaival: cingulussal, humeraléval és stólával; arany fonalakból szőtt kereszttel és a Szentek képeivel diszítve.

Egy arany fonalakból szőtt casula stólával és humeraléval; kereszttel és a Szentek képeivel diszítve.

Egy vörös bíborból való casula stólával és humeraléval; kereszttel és a Szentek arany fonalakból szőtt képeivel diszítve.

Egy casula stólával és fekete atlaszból való tartozékaival; arany fonalakból egyszerűen szőtt kereszttel diszítve.

Egy fekete bíborból való casula humeraléval, stólával és manipulussal; arany fonalakból szőtt kereszttel és a Szentek képeivel diszítve.

Egy régi, violaszínű bíborból való pár nélküli dalmatica, négy darab humerale és egy stóla.

Egy azelőtt feketeszínű ládában, mely az ezüst kincseket foglalta magában, két capsulában a privilegialis levelek és szent Mihály könyve található.

Egy »F« betűvel jelzett ládában még egy zsák privilegialis levél feküdt, mely a »G, H, I, K« betűkkel jelzett ládákkal együtt Listhi János veszprémi püspöknek átadatott.

Ennyi értékes kincs birtokában mégis a legnagyobb nélkülözésben volt része úgy a püspöknek, mint a káptalannak. Listhi János utódát, Fejérkövy Istvánt a pápa pannonhalmi főapátnak is kinevezte, csak hogy az apátsági birtokok révén némi jövede-

lemre tegyen szert, mert a veszprémi püspökség birtokaiból semmi hasznót nem látott.¹⁾ A káptalan is panaszkodó hangon sürgeti királyától Tihanyvárhoz csatolt javainak 200 forintnyi árendáját, mely összeget a király koronáztatása óta, 1563. szeptember 8.-ától kezdve még nem kapott kézhez. Kérik tehát a hat évi hátralék kiutalását, valamint annak meghatározását, hogy a bérösszeget honnan fogja kapni, mivel azelőtt hol a tihanyi kapitányok fizették, hol a magyar kamara. 1569. június 6.-án tehát kérdést intéz a király a kérdéses ügyben a kamarához, de onnan válasz nem érkezik. Eközben újra azt a régi tervet veti fel a király, hogy jószágkezelőknek fogja a birtokokat bérbeadni s nem hagyja a kapitányok kezében. November 19.-én ugyanis arról értesíti a kamarát, hogy Veszprém, Tihany és Palota várakban a jövőben más gazdálkodást akar meghonosítani, miért is utasítja, hogy évi jövedelmüket irassa össze, s egyezzek meg a kapitányokkal aziránt, mennyit kelljen az említett várak jövedelmeiből katonáik eltartására fizetniök; a hiányokat pótolnák, a fölösleget pedig tűzértségre, élelemgyűjtésre és más hasznos dolgokra fordítanák.²⁾ Mivel a kamara nem válaszolt, Miksa 1570. február 27.-én megsürgeti novemberi rendeletének elintézését.

A felelet mégis késett; erre október 15.-én Károly főherceg kérdezi meg bátyja nevében a magyar kamarát, hogy Veszprém, Tihany, Palota, Vázsony, Csesznek és egyéb várak jövedelmeiről s azok kezelési módjáról nyilatkozzék, vajjon a jövőben jószágkezelők vagy kapitányok gazdálkodjanak-e számadás mellett, vagy az utóbbiaknak bérbe adják? Egy hét leforgása alatt már a főherceg kezében van a kamarának kimutatása, mely a várak jövedelméről ad

¹⁾ Katona I.: Hist. crit. 25., 429. szerint azért birta az apátságot »quoniam episcopatus Vesprimiensis omnibus fructibus et redditibus spoliatus sit.«

²⁾ A pannonhalmi szent Benedekrend története X. köt. 715. old.

felvilágosítást; mellékelve elküldi véleményét is, mely a bérbeadást javasolja.

A főhercegnek tetszett a javaslat; de mivel erősen tartott attól, hogy a várkapitányok nagy jövedelmeket harácsolnak össze, melyekről azután nem számolnak el, újból megbizza a kamarát, hogy a kapitányok jövedelmeit pénzürtékben becsülje meg és arról neki értesítést küldjön. November 17.-én arról kér felvilágosítást, hogy ha mégis kincstári jószágkezelők alkalmazására kerülne sor, mily költséges lenne azok eltartása és mennyiért kellene a várbirtokokat a kapitányoknak bérbe adni.¹⁾ 1571. november 21.-én a király ismét felszólítja a kamarát, hogy véleményt mondjon; husz nap mulva érkezett le Miksához a válasz, mely Veszprém, Tihany, Palota, Vázsony és Csesznek várak leendő vagyionkezeléséről ad felvilágosítást. Egyben azt is jelenti a kamara, hogy már 1570. október 24.-én elküldötte Károly főhercegnek e várak jövedelmi kimutatását.

Úgy látszik, elkallódhatott e fontos irat, mert a király nem tartotta kielégítőnek a feleletet, s 1572. január 2.-án, majd november 13.-án újra tájékoztatásért fordul hozzá a főherceg kérdésének elintézése ügyében. Végre hosszú idő és sok tanakodás után a veszprémi vár jövedelmeit bérlőnek adják ki kezelés végett; így Majláth Gábor tihanyi kapitány is hiába kérte vissza a magyar kamarától mindjárt beiktatás után (1571. augusztus 19.-én) azokat a káptalani birtokokat, melyeket már Gyulaffy László és Takaró Mihály kapitányok is birtak évi 200 forint árendáért — nem kapta azokat kézhez.²⁾

Megyery Imre bérlőt bizza meg Miksa a birtokok kezelésével, aki azonban nem sok hasznot lát a dologból. A törökuralom még mindig türhetetlen

¹⁾ V. ö. Lukcsics J.: i. m. 40. old.

²⁾ A pannonthalmi szent Benedekrend története X. köt. 160—165.; 714—715.

súllyal nehezedett a vidékre, s bizony nem egyszer megesett, hogy a learatott gabonát a török takarította be. Jellemző az állapotokra, hogy 1578. december 10.-én a király kénytelen Megyery bérlőt 150 forintnyi bértletösszeg lefizetése alól felmenteni, mert azt küldés közben az ellenség elvette.¹⁾

Ezen időben a törökportyázások kezdenek gyakoriakká válni. Noha a béke 1568-ban megkötöttet, e tény azonban nem zárta azt ki, hogy egyes kisebb-nagyobb csapatokban rablani ne menjenek a törökök. Az 1570. évben is 900 török lovas indult ki a Balaton mellé. Kétszáz lovas a környékbeli falvakban pusztított, hétszáz pedig Alsóörsön állott dandárban. Bornemissza János pápai kapitány éppen utban volt vitézeivel s bár háromszorta nagyobb számú ellenség állott vele szemben, mégis elhatározta, hogy szerencsét próbál és megtámadja őket. Magához vette a veszprémi huszárokat s hogy legalább rémületet keltsen az ellenség sorai között, száguldva-rohanva indult a török dandár ellen. Volt vele még vagy 100 gyalogos pápai hajdú is, akiknek meghagyta, hogy a patkók nyomán futólépésben tartsanak utánna. Terve az volt, hogy lovasaival ki fogja az ellent fárasztani s mikor már nem tud tovább küzdeni, a hirtelen megjelenő hajdúkkal fogja az ütközet sorsát eldönteni.

Úgy is történt. Rárohant lovasaival a török dandárra s bár egy óra hosszat tartott már az ütközet, a zárt sorokat képező ellenséget megbontani nem tudta. Már-már visszavonulásra gondolt, mikor kivált a porfellegből a rohanó és a nagy szaladástól lihegő hajdúság. Parázs küzdelem támadt. A poros és fáradt gyalogosok még csak ki se fújták magukat, már is erélyes támadás után megszalasztották a törököket, kik 100 embert vesztek, 29 pedig fogásba került.

¹⁾ Orsz. Levéltár: Benignae resolutiones 1577 1578., dd. 10. Dec. 1578.

Ez a lecke azonban nem tudta őket megtanítani, vagy talán a kölcsön busás visszaadása reményében keresték ezentúl is a találkozást a törökök, mert az apróbb csatározások napirenden voltak. A vár alá nem igen merészkedtek jönni, mert azt kapitányai, főként Speciacasai Samaria (Samarja) Ferdinánd oly jó karba hozta, hogy csak rendszeres ostrom mellett lehetett volna szó annak elfoglalásáról. Egy 1577-ből való tűzérsegi és hadiszer kimutatásból ismerjük a vár akkori állapotát; eszerint Veszprém várában volt: 10 falkonet, 1 scharfetindl, 1 haubitz, 139 gátpuska, 11 agyatlan gátpuska, 263 puska, 22 mázsa ólom és 61 mázsa lőpor.¹⁾ Samaria Ferdinánd különben még pénzbeli támogatásban is részesült; így 1582. május 18.-án a magyar kamara 223 forint 14 krajcárt utal ki Samaria kapitánynak, amely összeget ez a vár kijavítására fordította.²⁾

Samaria nagyon bátor ember és vitéz katona volt. Mindenütt megjelent, ahol a vitézi névnek becsületet lehetett szerezni s bizony nem egyszer tört borsot a török orra alá. Így tudjuk, hogy a győri őrséggel együtt, melyet Czobor Márton és Révai Lőrinc vezettek s melyhez később Pisky István tihanyi kapitány is csatlakozott, részt vett a Vértes táján rendezett portyázáson. Zsámboktól nem messze támadták meg a török csapatokat s ez alkalommal Ibrahimot, Musztafa legatusát meg is ölték s még vagy 38 embert elfogtak.³⁾

Nemsokára másutt tűnnek ki a veszprémi csapatok hősiességükkel. Ali, koppányi bég, gyakran rándult ki a Balaton vidékére rablani s Istvánffy veszprémi várnagy már alig várta az alkalmat, hogy az okozott károkat kamatostul adhassa neki vissza. 1583-ban történt, hogy nevezett várnagy, Ormándy

¹⁾ Hadtörténelmi Közlemények: 1894. évf. 709. old.

²⁾ Orsz. Levéltár: Benignae resolutiones 1582., fol. 71.

³⁾ Istvánffy: Hist. Lib. XXV. 555. old.

Péter palotai kapitánynak előre meghatározott terv alapján Badacsony tájékán találkozót adott, hogy onnan közösen induljanak portyázásra. Istvánffy 200 lovassal és 300 válogatott gyalogossal el is indult a kijelölt helyre; útközben azonban arról értesült, hogy a koppányi törökök a Bizanczból jött Ali. bég vezetése alatt Hidvég tájékán rabolják a falvakat és az a bevallott szándékuk, hogy 650 főből álló csapatukkal Veszprém alá is elkalandoznak. E hír hallatára visszafordult, Ali elé sietett s vele meg is ütközött. Azonban nehéz küzdelem várt rájuk; a törökök számbelileg tulsúlyban voltak s bár kezdetben a magyarok pártján volt a szerencse, hamar kifáradtak. Még nem volt eldöntve az ütközet, mikor a közeli dombon egy nagyobb csapat fegyveres vitéz tünt fel, kikről a veszprémi alkapitányok: Őrsi Péter és Fekete Mátyás azt hitték, hogy törökök. Istvánffy erre visszavonulást parancsolt; de csakhamar észrevette, hogy a közeledő csapat Ormándyé, ki 60 lovassal és egy század gyalogossal sietett a veszprémiek megsegítésére. Gyorsan visszafordult s a két tűz közé került ellenség sorailban irtózatoss pusztítást vitt véghez. Ali béget lováról egy Föti Gábor nevű vitéz taszította le; a bég könnyebb sebet kapott homlokán és fogságba jutott. Sinán bég fiának Abdullahnak kantárszárát vágták ketté s úgy fogták el. Ugyanez a sors várt Hagi agára, Musztafa budai pasa egykori kovácsára, ki ezidőben Bolondvárnak volt a parancsnoka. Rajtuk kívül még 77-en estek fogságba és igen sokan maradtak halva is a küzdelem helyén.¹⁾

Hivatalosan béke volt az országban, de ki nevezhetné e véres harcokkal terhes időket a béke korszakának? Ha a nagyobb csapatokban történő kalandozások és rablások nem is ismétlődtek meg mindennap, de folytonosan tartó panasz tárgyát ké-

¹⁾ Istvánffy: Hist. lib. XXV. 560. old. — Hadtört. Közl. 1896. évf. 104. old.

pezi mind a két udvarban az a magyart és törököt egyaránt jellemző ősi virtuskodás, mely nem engedte pihenni a nyughatatlan vérű, harci babérokra, vitézi hirre vágyó katonákat. Mind a két fél keresve-kereste az alkalmat, időt és módot, hogy egy általa kiválasztott s lehetőleg jó hírű vitézzel mérje össze kópjáját; ezek a bajrahívások teszik oly élénkké az egyes végházakat s ha a viadalok a béke ügyét nem is szolgálták, de legalább a nemzeti érzés ébrentartására és fokozására jótékony hatással voltak.

A kihívásnak különféle módja közül leginkább az a szokás járta, hogy az egyik végház vitézei disznófarkot, vagy rócafarkot kötöttek kópjaik végére, s azzal az ellenfél végházának sorompóihoz közeledtek — legtöbbször éj idején — s ott leszurták. Ha a viadal nem volt személyhez kötve, akkor annak a vitéznek kellett a bajt felvenni, aki először pillantotta, vagy találta meg kópját. Ha névre szólott a bajrahívás, úgy azt rendesen a kópjához erősített levélben szokták volt jelezni az ellenfelek.

A bajrahívás legtöbbször előre megállapított helyen egyenlő számú kíséret mellett kópjával történt, bár az is előfordult, hogy a felek ijjal lőttek egymásra. Szinnyi Sándor Nádasdy Ferencnek (a Fekete bégnek) kapitánya például nyíllövessel küldte át a másvilágra az egyik török béget a veszprémi mezőn rendezett bajviadalban.¹⁾

Az 1582. esztendőben különösen sok panasz hangzott el a bajvivások ügyében. Bécsben rendkívüli módon féltek az ősi erények csillogtatásától, mert nem egy alkalommal forgott veszélyben a béke műve ilyen virtuskodás miatt. A végházak lakói azonban keveset törődtek az udvar rendeleteivel s ha valami boroshordó fenékeire nézhettek, bizony »részög korukban egy felé is irtak, más felé is hosszú és rút

¹⁾ Gabelmann: *Monomachia*: »Solo arcu begum armatum interest.« — V. ö. Takáts Sándor: *A török-magyar bajviadalok*. 63. old.

éktelen leveleket«. De a török se tudott otthon ülni egész nap s hacsak módja engedte, elfogadta a kihívást, vagy maga is bajra erőltetett másokat.

Ugyanezen év nyarán Ernő főherceg panaszkodva adja tudtára a budai pasának, hogy Kaposváry Mehmet aga a veszprémi vicekapitányt bajra hívta ki s »annak fölötte rút szidalommal illette volna«. Ugyanekkor három simontornyai török vitéz irt bajt három veszprémi vitézre. Kérte tehát a pasát, hogy a viadalok megtartásától tiltsa el embereit. Ali udvarias válaszban adta tudtára Ernő főhercegnek, hogy nem annyira a törökök, mint inkább a magyar vitézek teszik lehetetlenné ez áldástalan állapot megszüntetését. Ezt a kihívást is »nem valami vakmerőségből cselekedték, hanem az Fölséged alatt lévő vitézek: palotaiak némienemű vitézeket híttak Fejérvárból ki; kik hogy ki nem mentek, az kópjára az palotaiak róka farkot és disznófarkot csináltak, úgy vitték Fejérvár alá! Ilyen gyalázzattal illették a vitézőket«. Szerinte ezen az állapoton nehéz segíteni, mert ők meghagyják ugyan embe-
reiknek, hogy »affélétől megszűnnének, mely mi parancsolatunkat hiven meg is tartják,*de az Fölséged alattvaló végbeli hadnagyok és vitézek mihelyt egy kis bort isznak, azonnal levelet irnak a mi alattunk valóknak: im ez aga jöjjön ki bajra, im ez vajda jöjjön ki kópjára!«¹⁾

Azonban nem kell készpénzül elfogadni a pasa állítását, bár sok igazság is volt benne. 1585. április hó 10.-én Ernő főherceg újra a régi panasszal állt elő. A török végbeliek — írja — folyton bajra hívják és erőltetik a palotai, veszprémi, pápai, tatai és győri vitézeket, s ha megtagadják, mindenféle szégyennel és gyalázzattal illetik.

A sűrű panasz és levélváltás azonban mit se változtatott a dolgok folyásán. Maradt minden a régiben,

¹⁾ Takáts Sándor: I. m. 45. old.

sőt a magyarokra nézve a helyzet évről-évre türhetlenebbé vált. Számos kiváló vitézünk adta meg az árát a török kihívó viselkedésének. Így 1584-ben foglyul esett a híres veszprémi vitéz, Farkas Pál, ki a szigetvári békhez került rabságba; fia, Farkas Ádám feljegyzései között találunk rá csodálatos megszabadulására. Éjnek idején — miután tömlőctartóját megölte — kiszökött börtönéből s nemcsak a maga életét mentette meg, hanem »más két keresztény rabokat is hozott el magával«. ¹⁾ Két évvel később Hasszán bin Ferhád szerzett magának érdemeket és kapott egy 7499 akce jövedelmű hűbért, mivel a »Veszprémből kitörő és az országra gonosz szándékkal csapó megfutamodott gazzal, Szijártó Györggyel dicséretesen győzködött«. ²⁾

De a mieink se szerettek adósak maradni. Ha kedvezőnek mutatkozott az idő és siker reményében vehették fel a küzdelmet, ők is felkeresték a törököt várai alatt. 1587-ben egy tekintélyes számú haderő indult a mit sem sejtő koppányi törökök ellen. A sereg élén gróf Nádasdy Ferenc győri kapitány lovagolt, kihez útközben csatlakozott még Huszár Péter a pápaiakkal, Ormándi Nagy Imre és Erdős Pál a veszprémiekkal, továbbá Pisky István a tihanyiakkal és vázsonyiakkal. Az egész haderő 1700 főnyi lovas és gyalog katonából állott s hogy tervük titokban maradjon a koppányiak előtt, oly időpontot választottak, mikor áthatlan köd borult a vidékre. A sereg lelke Erdős Pál volt, ki csakhamar hatalmába kerítette a vár nyugati kapuját, melyen Huszár Péter vezetése alatt a pápiak hatoltak be, míg a másik kapunál Fekete Mátyás vajda a veszprémieket segítette a várba. A meglepett ellenfél nem tudott védekezni. A várat csakhamar hatalmukba

¹⁾ Történelmi Tár 1884. évf. 88. old. Farkas Pál és Farkas Ádám feljegyzései.

²⁾ Velics: Magy. tört. kincstári defterek I. köt. 355. old. A szerémi liva rúznámcséje 1586—87-ből.

kerítették, igen sokat megöltek a védők közül, a parancsnokot, Regeff béket pedig nejével és Musztafa békkel együtt rabul ejtették és Bécsbe küldték.¹⁾

Ezek az örökös kalandozások s a velük járó bizonytalanság igen nyomorúságos állapotokat teremtettek. A vár fenntartására, zsoldosok tartása végett pénzre lett volna szükség; de a kincstár már teljesen üresen állott; Rudolf kénytelen volt a veszprémi káptalan tulajdonát képező Kádárta nevű birtokot Samaria Ferdinánd kapitánynak adni, hogy annak jövedelméből fűdözze az esetleges költségeket. Azt azonban kikötötte, hogy e birtok a káptalantól soha el nem idegeníthető, s míg Samaria vagy utódai bírják, évenként három ducat-aranyat tartoznak fizetni.²⁾

Hasonlóképen idegen kezekbe került a vár fenntartására rendelt s előzőleg káptalani tulajdont képező Felsőörs possessio, melyet Rudolf király Iszka-szentgyörgyi Vincze Tamásnak adományozott. 1583. május 13.-án kiadott rendeletében felszólítja Samaria kapitányt, hogy Alsóörsöt nevezettnek vagy feleségének adja át azzal a kikötéssel azonban, hogy illetők a birtokjövedelemből kötelesek a veszprémi vár fenntartására bizonyos számú katonaságról gondoskodni.³⁾ A következő év augusztus 1-én Rudolf újabb »egyházi jószágok«-at adományoz hívének Palásthy Györgynek és pedig »a nemes Veszprém vármegyében lévő két pusztá falukat, tudniillik Szentgyörgyöt, mely az fejevári nemes káptalanhoz és Papvásárt, mely is a veszprémi püspökséghez tartozandók voltak, de az török félelme miatt senki által nem birattathatnak«, de csak addig az időig szól a donatio, míg a veszprémi egyház restaurálva nem lesz.⁴⁾

¹⁾ Hadtört. Közl. 1897. évf. 633. old. — Istvánffy M.: Hist. Lib. XXVI. 565—566. old.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregestrata, fasc. 25. Nr. 37.

⁴⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica, fasc. 40. Nr. 30.

Erre pedig egyhamar nem lehetett gondolni. Fejérvő István veszprémi püspök oly nagy szegénységben élt, és alatta a lelki élet úgy el volt hanyagolva, hogy ezt még csak remélni se lehetett. Jellemző az állapotokra az a pápai levél, melyben oly utasítás küldetik a püspöknek, hogy »ha még volna keresztény ember Veszprémben, lelki vigasztalásban részesíttessék«. ¹⁾ Fejérvő ezzel mit se törődött; Horvátországban volt elfoglalva, ahol a sok pusztítás és rablás miatt pórlázadás tört ki. Mint királyi biztos másfél hónap alatt 4000 embert végeztetett ki, mely eljárása fölött a király is kénytelen volt rosszalását kifejezni. ²⁾

Még a káptalannak is meggyült a baja. A dolog úgy történt, hogy a merenyei, garabonczy és ujlaki jobbágyoknak »nyomoruságokat, szegénységeket és mindenképpen való inségeket tekintvén, kiből az mostani üdőknek mivoltáért jutottak«, fejenként megengedte, hogy »ennek utána sem gabonából, sem borból semmi kilencedet ne aggyanak, hanem csak tizedet vagy dézmát fizessék és tartozzanak megadni«, akik pedig már eddig is árendába birták az ott való dézmákat, azokat továbbra is megtarthatják. ³⁾ A káptalan tiltakozott a püspök ezen eljárása ellen, mivel neki csak az ujlaki jobbágyok felett lett volna rendelkezési joga, a merenyeiek és garabonczyiak felett azonban nem, mivel ez utóbbiak már régtől fogva a káptalan jobbágyai voltak. Tudtára adták a püspöknek, hogy a magáéból tegyen jót és ne a máséból; adakozása már csak azért is furcsa »quia nec ex suo nec suis misericordiam fecit«, sem a magáéból nem adott, sem övéin nem segített, s így irgalmasságot se cselekedett.

¹⁾ Ádám Iván: i. m. 349. old. »Si quis in ea (ecclesia) adhuc supersunt christiani immanissimi Turcae tyrannide, possint aliqua spiritali consolatione se recreari.«

²⁾ Katona I.: Hist. Crit. XXVI. 418.

³⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár.

Fejérkövy István helyére a püspöki székből Gyimesi Forgách Ferenc került (1587—1596.), ki püspöksége első évében a sümegi vár rendbehozásán fáradozik. Ezt bizonyítja 1588. október 23.-án Sümegen kelt oklevele, melyben nevezett püspök bérbe adja a Tapolcza vizén levő három malma közül a hanti prépostsághoz tartozó hanti malmot, Horváth György pápai gyalog kapitánynak évi 10 forintért, mivel az utóbbi Sümeg vára kijavítására és falainak rendbehozására 200 magyar forintot adott neki kölcsön.¹⁾ A következő év szeptemberében pedig a másik Köles nevű malmát adja bérbe Huszár Péter pápai kapitánynak évi 12 forintért, oly kikötéssel, hogy az összeg minden év pünkösdjén a sümegi várban fizetendő le. Huszárnak az volt az érdeme, hogy ezt a törökök által felégetett és teljesen elpusztított malmot helyreállította és újra építette.²⁾

Leginkább azonban azáltal vagyunk iránta hálaforrásra kötelezve, hogy a veszprémi egyház kincseit és kiváltságleveleit, melyeket megőrzés végett Pozsonyban helyeztek el, összeíratta és az ott jelenlevő kanonokok jelenlétében át is vette 1591. április 26.-án.

Ezen összeírás a veszprémi püspökség és káptalan igen értékes és gazdag felszereléséről tanuskodik. Az inventáriumban a következő tárgyak vannak felsorolva:

Egy aranyozott ezüst pásztorbot, négy részre osztva, a legfelsőbb részén zománccal bevonva.

Egy értékes mitra, drágakövekkel, gyöngyökkel díszítve, elég jó állapotban.

Egy igen szép nagy aranyozott kereszt, 18 $\frac{1}{2}$ márká és 12 uncia értékű, melynek egyik részéről a két Evangelista, nevezetesen Mátyás és Márk hiányoznak, másik részéről pedig a rózsák tűntek el.

Egy viaticum aranyból és ezüstsől.

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Episc.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Episc.

A boldogságos Szűz aranyozott ezüst képe, koszorúval körülvéve.

Egy 6 márka értékű aranyozott ezüst emberalak; azután egy másik ezüsből való emberalak.

A kegyes emlékezetű Szent István király aranyozott feje és koronája fatokban elhelyezve.

Egy aranyozott ezüst kereszt láb nélküli Jézus alakkal.

Egy ezüst kereszt, középső részén megaranyozva, Jézus alakkal, Szűz Mária és János evangelista képével.

Egy kisebb aranyozott ezüst kereszt, melyet ugyanaz az új püspök saját használatára magával vitt.

Egy nagyobb aranyozott ezüst kereszt, középső részén takaróval, fehér kristállyal díszítve, a háromláb hiányzik róla, csak a baloldalon levő van meg csonka állapotban.

Egy más kisebb aranyozott ezüst kereszt, melyről hiányzik Szent János evangelista alakja.

Egy aranyozott ezüst Ciborium, hosszú takaróval.

Egy kisebb aranyozott ezüst kehely (ciborium) felső részén aranyozott Jézus alakkal.

Két ezüstbe foglalt aranyozott olajedény, a szentelt olajak tartására a megfelelő takaróval, mely koszorúkkal és virágokkal van teli és aranyozott ezüst lábakon áll.

Egy kis ezüst tömjéntartó, naviculával és kanállal.

12 darab igen értékes kehely aranyozott ezüsből aranyozott ezüst paténákkal; a kelyhekből a volt veszprémi püspök a saját használatára egyet elvett.

9 darab egyszerűbb kehely megfelelő paténákkal.

Szent Vitus aranyozott ezüst ujjja.

9 patena kelyhek nélkül.

Két nagyobb ampula egy takaróval, minden aranyozás nélkül, egész jó állapotban.

Egy navicella, körös-körül égszínkéék kövekkel, ezüst ajkakkal, takaró nélkül.

Egy nagyobb bursa az ostyák számára, elefántcsonttal diszítve.

Egy másik kisebb bursa elefántcsontból, Krisztus testének elhelyezésére, arany fibulákkal gazdagon diszítve.

Egy skatulya, három aranyozott ereklyével, melyek közül kettő ugyanazon alakot ábrázol kristályból; továbbá egy ezüst kapocs.

Három bursa különböző anyagból, kettőben ereklyék vannak, a harmadikban néhány kristálykő.

Két darab más kisebb ereklye.

Egy monstrancia Krisztus testének elhelyezésére.

Egy üvegoldallal ellátott kis faládika, a szenteknek különféle ereklyéivel.

Egy üveg cista, mely szintén ereklyéket tartalmaz.

Szép ereklyetartó kristálytartóval és ezüst diszítéssel cicomázva, lábainál a négy Evangelistával.

Egy rézlappal egészen befedett hosszú téka, zománccal bevonva, mely a szentek ereklyéit tartalmazza.

Egy nagyobb fajta esztergomi misekönyv, fekete bársonnyal bevonva s 16 aranyozott ezüst fibulával ellátva.

Azután ugyanezen egyháznak különféle papi ékességei és ruhaféléi következnek:

Egy elegans vörösszinű oltárkárpit aranyból szőtt virágokkal.

Egy más fehér oltárkárpit damaszkból.

Egy vörös oltárkárpit, valamikor aranyozott virágokkal beszőve, már igen régi holmi.

Egy arany fonalakkal és selyemmel kidolgozott oltárkárpit, rajta a boldogságos Szűz Mária élettörténetének ábrázolásával.

Egy égszínkéék oltárkárpit, arany fonalakkal kidolgozva, az angyalok képeivel.

Egy egyszerű, vörös damaszkból való oltárkárpit.

Egy zöld damaszkból készült oltárkárpit.

Egy oltárkárpit fekete damaszkból, közepén vörhenyes sárga kereszttel.

Egy vörös bársonyból való köpeny, közepén fekete kereszttel.

Egy zöld bíborból készült köpeny, a háti részén Krisztus képével.

Egy vörös csemeletből való fekete köpeny, aranyozott atlaszból való kereszttel.

Egy vörös bársonyból való köpeny, a háti oldalon arany fonalakkal szőtt kereszttel.

Egy más, vörös bársonyból való köpeny, a háti részen igen szép arany fonállal és selyemmel kidolgozott kereszttel és a legalsó részén a püspök címerével.

Egy másik vörös köpeny, mely drága anyagból készült, a háti részen arany fonalakkal szőtt kereszttel.

Egy köpeny vörös bársonyból, arany fonalakkal kidolgozva, elegáns kereszttel.

Egy bíborvörös casula, arany kereszttel a háti oldalon.

Egy vörös bársonyból való casula, elegáns kereszttel a háti oldalon, melyen egy arany fonalakkal szőtt alak hiányzik.

Egy sötétbarna casula, aranyból szőtt kereszttel.

Egy csemeletből való fekete casula, aranyos atlaszból való kereszttel.

4 darab fehér vállköpeny damaszkból, egyszínű aranyszéllal.

Egy aranyozott bíborvörös casula, kereszttel elegánsan diszítve.

Egy más egészen aranyozott casula, ugyancsak arany kereszttel átszőve.

Egy aranyos casula kereszttel, a háti részen nagyon elszórtan gyöngyökkel diszítve.

Egy aranysárga casula, arany kereszttel diszítve.

Egy ugyanilyen színű és hasonló anyagból való casula, kereszttel szintén diszítve.

Egy vörös casula, nagy és szép virágokkal és a háton a kereszten függő Jézus képével.

Egy fehér casula, virágokkal és kereszttel diszítve, de nagyon régi.

Egy zöld bársonyból való és régi casula, a keresztre feszített Jézus képével.

Egy fehér casula, aranyos damaszkból szőve, arany kereszttel diszítve.

Úgyszintén egy vörös casula, nagy aranyvirágokkal és aranszélel.

Egy violaszínű casula aranyozott atlaszból szőve, arany kereszttel elegánsan kimunkálva.

Egy égszínkék casula arany fonalakkal szőve és egy kevésbé aranyozott kereszttel diszítve.

Egy violaszínű casula kereszttel diszítve, fölötté egy arany paszomántból készült és a háti részen keresztre feszített Jézus képével.

Egy violaszínű casula, arany kereszttel diszítve.

Úgyszintén egy fekete köpeny damaszkból, a legalsó részén széles arany képekkel.

Úgyszintén 2 darab fekete dalmatica, egyik atlaszból, a másik pedig damaszkból készítve, az egyik azonkívül casulával, mely fekete damaszkból való, a háti részen arany kereszttel és széles margóval diszítve.

Egy más casula fekete bársonyból, a háti oldalon arany fonalakkal szőtt kereszttel.

Egy umbella vagy elegáns fehér baldacinum damaszkból, köröskörül és belül is arany liliomokkal beszőve, melyet előbb említett veszprémi püspök Krisztus testének szokásos ünnepies körülhordozása céljából magával vitt oly feltétellel, hogy a körmenet végeztével a káptalan előtt újra régi helyére visszahelyezi.

Egy régi dalmatica vörösszínű taffatából.

Három ép és érintetlen dalmatica fehér damaszkból.

Egy fehér dalmatica virágokkal, különféle színű selyemből és belül paszománnyal gazdagon kimunkálva.

Úgyszintén 2 darab égszinkék színű dalmatica, arany virágokkal himezve.

Úgyszintén 2 darab violaszínű dalmatica arany széllel ellátva.

Két dalmatika vörös bíborból virágokkal és a háti részen a püspök címerével.

Úgyszintén újra 2 darab dalmatica vörös bársonyból és felülről kezdődőleg bizonyos négyszögletes kockákkal mindkét oldalon díszítve.

Egy fehér dalmatica arannyal szőve, aranyozott képekkel.

Egy más égszinkék dalmatica arany virágokkal.

Egy gremiale ragyogó bíborból, megaranyozva.

Úgyszintén a felületen ezüst lapokkal ellátott három tábla és különböző képekkel díszítve.

Három értékes és kristállyal díszített humerale, melyek közül egyiken három kép is van.

Úgyszintén egy más kisebb esztergomi misekönyv tiz ezüst kapoccsal, megaranyozott és ép záarakkal.

Egy kis esztergomi misekönyv, de már kopott állapotban.

Két régi infula, egyike kevés gyönggyel, a másika drágakövekkel díszítve.

Egy nagyobb uti oltár fekete márványból és a felső részén képekkel tele festve.

Úgyszintén egy casula vörös bársonyból, kereszttel és gyöngyökkel gazdagon díszített husvéti bárány képével.

Két vörös bársonyból való dalmatica, mellső és hátsó oldalán virágok közt levő, gyöngyökkel díszített báránnyal és bárány lábai alatt aranyos paszmánnyal díszítve.

Egy más casula vörös bíborból, kereszttel, báránnyal, gyöngyökkel elegánsan díszítve.

Úgyszintén 21 darab alba, különböző színű tartozékaival; ezek közül egyiknek gyöngyös humeráléja van.

Egy violaszínű elnyűtt dalmatica, széles sávval a szélén.

Egy oltárra való hosszú gyolcslepel.

Egy pár harisnya sandállal és igen rongyolódott állapotban levő keztyűkkel.

Egy tékában 10 darab vállkendő, 6 darab stóla és 6 darab manipulus.

Egy pontificale, melyet nevezett püspök szintén saját használatára vett ki.

Mindezek a tárgyak öt ládában voltak elhelyezve.

Még Forgách Ferenc püspök idejében érte Veszprémet egy rettenetes csapás, mely újra hosszú időre visszavetette fejlődésében. A Sziszek elvesztése miatt haragra gyult szultán Szinán pasát hatalmas sereggel küldötte az országba, hogy a megszegyenítő eseményt nagy hadi tényekkel, fényes győzelmekkel torolja meg. Veszprém se kerülhette el sorsát, hisz első volt a támadásra kiszemelt várak között. Hasztalan volt minden fáradság, mellyel megerősíteni és hadműveletek végzésére alkalmassá tenni akarták. Pedig a jóakarát a veszély pillanatában nem hiányzott az udvar részéről. Ernő főherceg már 1589. június 19.-én azt a megbízást adja a pozsonyi kamarának, hogy Jurasics Miklós pozsonyi hajósparancsnokot kellő pénzüsszeggel lássa el, hogy azon a veszprémi és tihanyi őrség számára két naszádhajót szállítson a bécsi kikötőből Győrig.¹⁾ Szinte jó, hogy el nem hozták, mert úgyis a török vette volna használatba.

Szinán pasa fiával, a görög beglerbéggel minden nagyobb akadály nélkül vonult a Drávától fel, észak felé, s miután Fehérvárott egy napi pihenőt tartott, október 2.-án körülbelül 50.000 főnyi hadseregével és 30 ágyúval Veszprém alá szállott.²⁾ A támadás

¹⁾ Orsz. Levéltár: Benignae resolutiones, 1589., fol. 155. b. — A pannonhalmi szent Benedekrend története X. köt. 171. old.

²⁾ Szinán pasa hadseregének számbeli nagyságára nézve különbözök a vélemények; vannak, kik 100.000 főre becsülték; ez a véleménye Istvánffyknak is; Mátyás főherceg legfeljebb 80.000 emberre tette

nem találta készületlenül a várbelieket. Már a hadjárat első hírére kémeket küldtek Tolna és Baranya vidékére, hogy a felvonuló ellenség számáról, tervéről és állapotáról biztos híreket szerezzenek. Így például egyik emberük már Belgrádnál táborukba vegyült és velük együtt tette meg az utat Fehérvárig; innen alkalmas pillanatban meglépve, sietett tudtul adni a veszprémieknek Szinán gonosz szándékát. De még előbb kaptak értesítést attól az öt gyalogostól, kiket a várbeli katonaság soraiból küldtek ki; ezek egészen Báttáig merészkedtek előre s ott azon hid mellett rejtőzködtek el, melyen az ellenségnek át kellett vonulnia. Így alkalmas helyről végig nézve vonulásukat, megbízható adatokat szereztek a várbeliek részére.¹⁾

Samaria Ferdinánd kapitány a vett értesülések alapján rögtön érintkezésbe lépett gróf Hardeck Ferdinánddal, kitől sikerült kieszközölnie, hogy a veszprémi őrség megerősítésére 500 német gyalogost fog még rendelkezésére bocsátani. Ezek báró Hofkirchen György vezetése alatt, két hónapra való élelmszerrel ellátva meg is érkeztek s így együtt 1200 jól felfegyverzett és hadviselt emberből álló védősereget alkottak. Ugyanekkor a nőket, gyermekeket s a harcra alkalmatlan öregeket kiküldték a várból, nehogy ötlétükkel a hadműveleteket csak hátráltassák.

Mihelyt Szinán pasa megérkezett seregével, melyhez utközben a budai pasa is csatlakozott embereivel, a Győr és Palota várak felé vezető utakat elzárta s megszállotta a vár körüli emelkedéseket és völgyeket; ágyúkat három-négy helyen is állított fel, melyekkel oly

számukat; szerinte nagy részük szedett-vedett népség, csak a 12.000 jancsár képezi a sereg magvát; legmegbízhatóbb a várból érkezett futár jelentése, ki 40—50.000-re tette az ostromlók számát. (Óváry Lipót: Oklevélmásolatok II. köt. 226. old.; San Clemente jelentése Bécsből 1593. okt. 9.)

¹⁾ Kovachich: *Scriptores rerum Hungaricarum minores*. II. rész. XX. »Commentariorum de rebus Hungaricis ac Transylvaniensis decas decima continens Historiana belli Sinanici autore Joanne Decio Barovio Lib. IV. Cap. 2.: De Capto Vesprimio.«

hevesen lövette a várat, hogy veszély nélkül a falon senki meg nem jelenhetett.¹⁾

Az első nap előkészületekkel mult el. A rákövetkező éjszakán azonban Fekete Mátyás, ki már Koppány megrohanásakor kitűnt bátorságával, maga mellé véve néhány lovas katonát, szép csendben ki-osont a várból és az alatt elterülő város házai között előre haladva egy kápolnában rejtőzött el, hogy alkalmas pillanatban kirohanjon és kellemetlenkedhessék a töröknek. Jól is számított; alig pirkadt meg, néhány igen előkelő török vitéz csekély kísérettel arrafelé tartott, hogy a kápolna mellett elterülő szőlő-hegyeket kikémlelje. Ezt az alkalmat használta fel arra, hogy megtámadja a meglepetésükben védekezni se tudó törököket, kiknek egyrészét megölte, másikat pedig megszalasztotta.

Mikor Szinán pasának fülébe jutott e vakmerő éjjeli támadásnak hire, talpra állította egész seregét, hogy a vár ostromlását megkezdje. Előbb azonban csupa formalitásból, két kecskeméti polgárt küldött a várkapu elé, kik »népies nyelven« megadásra buzdították a védőket, mely esetben sértetlen távozásukat helyezték kilátásba. A várbeliek azonban azt felelték, hogy inkább az utolsó emberig meghalnak »semhogy az Istennek és Császárnak adott hűséget rútul megszegjék«.

Erre a válaszra a pasa 12 kisebb ágyúval megkezdte a vár bombázását s egyidejűleg több rohamot is intéztetett ellene. De hirtelen nagy eső támadt, mely az ostromnak egy kevés időre véget vetett. Mihelyt kiderült, újra megkezdődtek a rohamok s négy napon át heves ágyúzás közepette rendszeresen megismétlődtek. Az erős tüzelésnek az lett a következménye, hogy a falak nagyon megrongálódtak, sok

¹⁾ Hadtört. Közlemények 1895. évf. 254. old. Veszprém és Várpalota eleste 1593-ban G. G.-tól: Eytzing zászlótartó feljegyzései alapján, ki maga is az ostromlottak között volt.

helyen be is dőltek; a várórség azonban egyformán birta az ostromot és az ágyúzást is, mert a támadt réseket földdel és kövekkel mindig szorgalmasan betömte. Színánt ez a makacs ellenállás igen elkésértette, s csak növelte boszúságát a várórség az a merész támadása, melyet október 5.-ére virradó éjjel kísértett meg. Vagy 50 várbeli vitéz kiosonván a kapun, a mit se sejtő törökökre rontott s közülök számosat megölt.

Hogy az ostrom intenzivebb legyen, rögtön Székesfehérvárra küldetett két óriási faltörőért; roppant nagyságukról meggyőzhet bennünket a szemtanú Eytzing zászlótartó állítása, mely szerint egyet-egyet 100 ökör húzott.

Most már csak órák kérdése volt a vár elveszése. A falak egyre jobban kezdtek dűledezni s az egyik bástyatorony, mely már az ostrom első napjaiban eléggé megrendült, összeomlással fenyegetett.

Ez a helyzet nagyon elcsüggesztette a várbelieket. Pedig élelemmel bőven el voltak látva, s egyedül csak a vízszerezés módja okozhatott nagyobb nehézséget; tudniillik a várban levő nagy kút, mely még a törökök gondosságának is tárgyát képezte, az őrség hanyagsága, nemtörődömsége folytán szinte használhatatlanná vált. A külső forrásokból pedig életveszélyes volt vizet szerezni, hacsak az éj leple alatt tömlőkben fel nem szállíthatták.

Október 6.-án kétszeres hevedéssel indult meg az ágyúzás az ellenség részéről, s bizony estére kelve a várban levő összes faépületek, sőt még a kapu is tüzet fogott. Samaria Ferdinánd kapitány. belátta, hogy a várat tovább már úgyse tarthatja; azonban nem akarta magát gyáván megadni, harcban forgott egész életében s most is inkább kész lett volna vérét kiöntani, semhogy a gyávát megillető gyalázatban legyen része. Mikor tehát október 6.-án éjjel némi szünet állott be az ostromlásban, magaköré gyűjtötte embe-

reit s lelkes beszédben tett esküjükre emlékeztette őket; majd dicsérettel szólott eddigi magatartásukról s egyben oda nyilatkozott, hogy vitézhez méltóbb dolog hősiezen meghalni, mint gyáván az ellenség kezébe kerülni. Az ügyes beszéd könnyekig meghatotta az összegyűlt vitézeket; de már meghalni — még sem akartak. A napközi szokatlanul heves ostrom és ágyúzás annyira félelembe ejtette őket, hogy a rábeszélésnek semmi eredménye nem volt; a várfalak kijavítására se voltak hajlandók, mondván, hogy »ügyis hiába minden, miután segélyre semmi kilátás sincs«. Egyedül Tarnóczi Farkas volt az — pedig eddig haszontalan, semmirekellőnek tartották — aki biztatta társait, hogy maradjanak a várban s próbálják azt tovább védeni. A csüggedés azonban már oly általános volt köztük, hogy ez a felhívás se talált visszhangra.

Tanácskozásra gyűltek tehát össze a parancsnokok, hogy a helyzetet megvitassák s hogy mitevők legyenek. Hosszú vita után úgy határoztak, hogy mivel az ellenség az előző nap folyamán két részre osztotta csapatait s a két rész között elnyúló erdő majdnem a vár faláig huzódott, ezen az erdőn keresztül fog-nak a legnagyobb csendben eltávozni. A tervet általában elfogadták s a bástyafal erdőfelőli részén akkora nyilást vágtak, melyen éppen csakhogy átfért egy lovasember. A csapat élén maga a kapitány lovagolt, kinek paripáját Széplaki Márton apród tartotta kantáron, utána Hofkirchen élén a német landsknechtek következtek, hátukon nagy batyut cipelve, melyben drágaságaik, szőnyegek, takarók stb. voltak elrejtve.

Alig érték azonban az erdő szélére — nem tudni mi okból — valami lárma keletkezett. Ijedten dobták el maguktól holmijukat s ki-ki arra menekült, merre tudott. Valószínűleg a török tábor kiállított őrszemei vehették észre a menekülést, mi annál is inkább feltehető, mivel Eytzing zászlótartó feljegyzése szerint

nevezett éjjelen a hold a maga teljében ragyogott. »Én — mondja Eytzing — láttam, amint két ember Samarjay Ferdinánd kapitányra lőtt — a hold fényesen világított — s miután kivettem azt is, hogy ő a lovára hajolt, azt hittem, hogy meghalt.«

Az általános zaj és kiabálás közepette mindenki a saját életét igyekezett megmenteni, ami csak könnyítette az ellenség munkáját. Az őrségnek több mint kétharmad része a törökök áldozata lett: egy részét megölték, másikat magukkal hurcolták fogságba. A foglyok között volt a híres Fekete Mátyás is, ki megunva a hosszú rabságot, idővel törökké lett. Hasonló sorsra jutott Miskolczi Péter veszprémi hitszónok; ez vállán nehéz sebbel, mit egy handzsár okozott, az erdő bokrai közt huzódott meg s nem messze tőle ugyanekkor egy német katona is elrejtőzött. Azonban ez utóbbi rejtékhelyét felfedezték a török lovasok s megakarták ölni. A landsknecht nem vesztette el lélekjelenlétét, szablyájával támadt elleneire s közülük egyet le is vágott. Mikorra a török lovasok fölocsudtak a merész támadás fölötti ámulatukból, németünk a meghalt ellenfél lovára kapva, már menekülni igyekezett. A török lovasok utána rohantak, de már el nem érhatték. Miskolczi Péter örült magában, hogy így a véletlen játéka folytán kikerülhetett az ellenség figyelmét; öröme nem sokáig tartott, mert egy újabb csapat közeledett feléje; ezek ugyanis megölt társuk holttestéért jöttek az erdőbe. A keresgélés közben ráakadtak Miskolczira, félholtra verték és fogságba hurcolták.

Maga Samaria Ferdinánd kapitány is fogságba jutott,¹⁾ kinek sorsát a landsknechtek parancsnoka, báró Hofkirchen György se tudta elkerülni. Eytzing zászlótartó ez utóbbival három óra hosszat bolyongott együtt a Bakony rengetegében, mikor szem elől

¹⁾ Gróf Illésházy István: Följegyzései 1592—1603. 5. old.

vesztette.¹⁾ Eytzinget két hajdú támadta meg. Látván azonban, hogy német katonával van dolguk, nem bántották, csupán azt követelték tőle, hogy lovát adja át nekik. »Mikor ezt megtettem — írja — egy magas hegyre vezettek fel és onnan le. Midőn megvirradt, egy pasát láttam magam előtt feküdni. Ennek megmondtam, hogy azt hiszem, miszerint a keresztény seregből 300 ember megmenekült.« Eytzing elkerülte a török rabságot.

Azonban a szökés alkalmával nem az egész őrség hagyta oda a várost. Tarnóczy Farkas biztatására néhány vitéz benn maradt, kik a vár megszállásakor a házak tetejére menekültek; természetesen, ezek se kerülhették el sorsukat s mind egy szálig fogságba jutottak.

De a török is drágán fizette meg olcsó győzelmét. Már az ostrom alatt nagyszámú embere esett el, maga Szinán pasa is súlyosan megsebesült. Mikor pedig a vár elfoglalása után a janicsárok nagy tömege a piac helyén keresztül ment, egy akna, melyet a magyarok eltávozásuk előtt 70 mázsa puskaporral töltöttek meg, hogy alkalmas pillanatban légberöpítse az ott tartózkodó ellenséget, felrobbant s igen sok török vitéznek oltotta ki életét.

Szinán a vár elfoglalása után még két napig vesztegelt Veszprémben; távoztakor a várat két bégnek adta át, maga pedig Várpalota felé indult.

A rombalőtt városban török lett az úr; de szerencsére nem soká tartott ez állapot, mivel már 1598. áprilisában újra magyar zászlót lengetett a bakonyi szél. Veszprém vár tornyain.

---

¹⁾ Mikor a fogságból kiszabadult, a császári udvari haditanács elnöke lett.

IV.

A vallási és nemzeti küzdelmek hatása Veszprémre.

Veszprém második elfoglalása után megismétlődtek azok az állapotok, melyek már az első megszállás jellemző tünetei voltak. A nagy zavar, örökös rettegés és a törökök gyakori rablókalandozásai ismét türhetetlenné tették a helyzetet a vár környékén. Aki csak tehetett, tova menekült; a birtokok gazdátlanok lettek s ez a körülmény nagyban elősegítette újabb birtokkérdések felvetését. A vár visszaszerzésének reménye pedig gyakori támadások és harcok színterévé tette Veszprém mezőit. Istvánffy Miklós munkájában több helyen találunk említést téve oly tervezetésekről, melyeknek célja a vár visszafoglalása lett volna.

A Mátyás főherceg, mint az ország seregének fővezére elnöklete alatt 1594. januárjában Győrött tartott haditanácskozáson is az ülés tárgyát épen annak a kérdésnek elintézése képezte, vajjon a sereg Veszprém és Palota visszafoglalására induljon-e, avagy Nógrád felszabadításával — amit Pállfy óhajtott — a felvidéki nagyobb várak: Zólyom, Korpona, Bozók és a bányavárosok tisztíttassanak meg a töröktől. A tanácskozáson Pállfy Miklós véleménye győzött, míg Hardeck és Kinsperg Kristóf, kik Veszprém és Tata visszaszerzése mellett kardoskodtak,

e nézetükkel kisebbségben maradtak.¹⁾ Hogy azonban Hasszán budai pasának 1593. november 3.-án Fehérvár mellett történt megveretése után komolyan szóba került, sőt meg is kísértetett Sárvárból vagy Sárvár felől a visszafoglalás, annak nyomát fenntartotta számkra egy török kincstári defter. E defter arról értesít, hogy bizonyos Dervis Ali nevű török vitéz az ő timárját (hűbér) Diváne Hasszánra iratta át, ki előbb a szentmiklósi lovasok között napi 8 akcse zsolddal szolgált, s ki e hűbért abbeli vitézségeért kapta, melylyel a »Sárvárból Veszprémet gonosz szándékkal megtámadó hitetlenek ellen joldaskodott (küzködött)«. ²⁾

A bátrabb vitézek ily fajta megjutalmazása különben is szokásos volt a törököknél. A fennmaradt defterek ennek a rendszernek számos emlékét őrizték meg. Így tudjuk, hogy Dzsafar, Musztafa bin Mohamed és Mohamed Divane török vitézek nagy jövedelmű hűbérbirtokokat nyertek, mert nevezettek »Veszprém és Palota bevételénél vitézül joldaskodtak«. ³⁾

Azonban nem élvezhették nyugodtan e birtokok jövedelmét, mert a bosszúvágy nem engedte pihenni a magyar fegyvereket. Hol itt, hol ott mérnek érzékeny csapást a török seregre, mely lassankint kezd tért veszíteni. Mikor pedig az 1596. évben Erdélyben is vereséget szenvednek, szinte pánikszerű félelem fogja el őket. Budáról 90 hajón szállítják lefelé a nőket és gyermekeket. A pasa pedig parancslevélben utasítja a kisebb vég helyek parancsnokait, hogy mi helyt az Óvár tájékán gyülekező keresztény sereg megindul, a pápai, szentmártoni, cseszneki és tatai törökök hagyják ott vég helyeiket és Győrben gyülekezzenek »amellett a veszprémiek, palotaiak, csóka-kőiek, hogy mind pusztán hagyják (t. i. a várakat),

¹⁾ Jedlicska Pál: Adatok báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához. 52. old.

²⁾ Velics: Tör. magyar kincstári defterek I. köt. 385. old.

³⁾ Velics: i. m. I. köt. 392–394. old.

felégyessék és Fejérvárba menjenek«. ¹⁾ Erre azonban nem került hamarosan sor, mert a sereg nagyon lassan szaporodott. 1598 tavaszán kezdődött meg tulajdonképpen a dunántúli végvárak felmentése, melyből a VII. Kelemen pápától küldött olasz sereg is derekasan kivette részét. Schvarzenberg és Pállfy Miklós lettek a sereg fővezérei, kik Győr, Tata, Gesztes és Palota bevétele után Veszprém visszafoglalására indultak. Ez egyszer nem került nagy emberáldozatba a támadás. A várbeliek ugyanis a sereg közeledtének hírére kitakarodtak onnan s így ostromra nem is volt szükség. Csupán a menekülő csapattal ütköztek meg a mieink, nagy pusztítást vívén köztük végbe. ²⁾ A törökök nagy része Fehérvárra igyekezett, honnan később különféle elosztással Endréd, Ozora, Fehérvár és Palota védelmére lett rendelve. ³⁾

Azon 5 évi időtartam alatt, míg a török volt az úr Veszprémben, Forgách Ferenc püspök jónak látta a püspökség birtokainak visszaszerzéséről gondoskodni; azon kéréssel fordult tehát a királyi udvarhoz, hogy a városnak most üresedésben levő javait a püspökség birtoktestéhez csatolják. Mátyás főherceg erre 1593. november 16.-án a pozsonyi magyar kamara véleményét kérte ki. ⁴⁾ A kamara azonban késett a felelettel, mire 1594. február 16.-án újra felszólítja a király, hogy véleményt mondjon afelől, hogy Veszprém és Palota várak jövedelmei kire bizassanak. ⁵⁾ Egyuttal urbéri kimutatást is sürgetett, mire annál is inkább szükség volt, mivel a pápai harmincadosok

¹⁾ Nemzeti Múzeum: Törzsanyag 1596. jun. 25. Koháry Péter levele Ujvárból Zay Péternek Ugrócza. Koháry egy elfogott csasz leveleiből értesült a törökök szándékáról.

²⁾ Gróf Illésházy István: Följegyzései (1592—1603.) 57. oldalon találjuk: »És így a török mingyását Veszprémet pusztán hagyja és beléshállának a mieink.«

³⁾ Velics: i. m. I. köt. 400. old.; II. köt. 687. old.

⁴⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1593., fol. 273. b. — V. ő. Lukcsics J.: i. m. 42. old.

⁵⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1594—1595., fol. 32.

akarták bérbe venni. Mátyás úgy döntött, hogy ez utóbbiak 1594. június 9.-én valóban bérbe is kapták a birtokokat;¹⁾ két év múlva már Maróthy Mihály is kísérletet tesz Nádasdy Ferenc gróf közbenjárásával, hogy a két várnak a jövedelmeit elnyerhesse.²⁾

E birtokküzdelemnek egyszerre végét szakította a vár felmentése, mert ettől kezdve újra kapitányok veszik kezükbe a jövedelmek kezelését; mi azonban nem nyújthatott elegendő fedezetet arra nézve, hogy belőle a várórség eltartható legyen. A kérdést úgy oldották meg, hogy a vármegyei adó egyrészét fordították ily célra; alsótakolczi Torma Ferenc veszprémvármegyei alispán 1599. március 1.-én kiadott reversionálisában akadunk ennek nyomára. »Adom tudtára mindenkinek — írja — az, kiknek illik, hogy én Jó László uramnak, dunáninnyi Őfelsége generalis preceptorának és azon pénzből fogadott vitézlő népnek, füzető és mustra mesterének adtam az Veszprim vármegyei contributióból 160 forintot.«³⁾

Azonban az ily fajta gondosság legfeljebb a várórség megélhetését jelentette, de távolról sem akadályozta meg a várkapitányokat abban, hogy zsarolásaikkal a vidéki jobbágyok rémei legyenek. A bécsi kamara 1603. január 17.-én kénytelen rendeletben utasítani a veszprémi és kiskomáromi kapitányokat, hogy az üresedésben levő püspökség jobbágyainak zaklatásától álljanak el.⁴⁾ De ez a figyelmeztetés nagyon hiábavaló volt, főként ebben az időben. A veszprémi csapatok hol itt, hol ott táboroznak. 1601-ben Gráf Tóbiással élükön Székesfehérvár alatt szállnak táborba, mikor is említésre méltó bravurral tűnnek ki. A veszprémi huszárokból ugyanis 60 ember kémsemlére indult a Budától 4 mértföldnyire levő ellen-

¹⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol 1594—1595., dd. 9. jun. 1594.

²⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1596., fol. 25. b., 63.

³⁾ Nemzeti Múzeum: Törzsanyag 1599. márc. 1.

⁴⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1603., fol. 13.

ség kikémlelésére; útközben 100 tatárral találkozott, kikkel harcba elegyedve, közülük igen sokat elfogott.¹⁾ Ugyanezen időre esik Mátyás főherceg veszprémi tartózkodása is, kit Székesfehérvár visszafoglalása hozott e vidékre.²⁾ Óriási áldozatok árán sikerült is visszahódítani e fontos erősséget, de sajnos, egy év multán újra az ellenség kezébe került.

Ez a körülmény ismét azt a veszélyt rejtette magában, hogy a török nem fog megelégedni tisztán ezzel a várossal, hanem a környék: Esztergom, Palota, Veszprém várainak megszerzését ki fogja erőszakolni. A jelek nem csaltak, mert az 1605. esztendőben vissza is hódította őket. Török forrás említi, hogy »Mehmed pasa Esztergomot bevévén, Rumélia beglerbégje Hasszán pasa ejaletjének (kormányzóság) seregével az említett (Veszprém) vár ellen menvén s a keresztények kegyelmet kérve, kivonulván, elfoglalta azt«.³⁾

Hogy meddig tartotta az ellenség Veszprémet megszállva, nem tudjuk; annyi azonban bizonyos, hogy 1608-ban már nem volt török kézen, mit főképen deftereink bizonyítanak. Ezekből ugyanis nyilvánvaló, hogy a veszprémi török őrség említett esztendőben Palota védelmére volt rendelve, még pedig a müsztahfizok Mohamed dizdár és Ibrahim kiája alatt 3 bölükben 19 emberrel a veszprémi azábok pedig Ibrahim és Moharrem aga vezetése alatt 3 odában 34 emberrel.⁴⁾

A legvalószínűbb feltevés az, hogy Bocskaynak Dunántúlra átvett serege szállta meg közben Veszprémet, mire Sümeg várának ugyanezen időben

¹⁾ Hadtört. Közl. 1892. 620—621. old. Gömörý Gusztáv: Székesfehérvár visszavétele 1601-ben.

²⁾ Gr. Illésházy István: Följegyzései. (1592—1603.) 93. oldal. Mátyás főherceg »Fejérvárról Beszprimre jöve, onnan Pápára és Bécsben.«

³⁾ Századok 1870. évf. 303. old. Bálint Gábortól: A török hódoltságáról.

⁴⁾ Velics: i. m. I. köt. 400. old.

Bocskay emberei által való elfoglalásából is lehet következtetni. A veszprémi püspök: Ujlaky Lajos ugyanis nem székelhetett Veszprémben, mert azt az ellenség tartotta megszállva, hanem Sümegen huzódott meg. 1605 junius elején 18 fegyveres vitéz jelent meg a vár kapuja előtt, s fontos küldetésüket hangoztatva, bebocsáttatásukat követelték. Ujlaky püspök, mit se sejtve, beengedi a vitézeket; ekkor Hagymásy Kristóf, mások szerint Hagymásy embere: Horváth Bálint, a püspök elé lép, mintha küldetésük célját akarná előadni; ehelyett azonban szekercéjét felemelve, rárohan a püspökre, sőt többszöri ütéssel meg is öli. Ezek után a várat Bocskay számára lefoglalják, mit a cselédség és a várórség minden ellenszegülés nélkül eltűr. Meltán feltehető, hogy ezek a támadókkal egy huron pendültek, mert különben Uruk halálát megboszuhták volna.¹⁾ Nemsokára megérkezett Sümeg alá Bocskay vezére: Németh György is, ki átvette a várat, s elhelyezte benne a Dunántúl összeharácsolt zsákmányt. Forrásaink azt is említik, hogy a politikai gyilkosságnak áldozatul esett püspök fejét levágták és póznára tűzve a torony ablakára kitézték.

Sümeg várának elfoglalásával egy időben vagy legalább is közeli időben történhetett Veszprém megszállása is Németh György által.

Hogy mit jelentett a Bocskay-pártiak uralma, azt az a nagy változás is jelzi, mely a püspökség és káptalan birtokainak kezelését és birtoklását illetőleg következett be. Az új vallás hívei ugyanis tagadták az előbb említettek jogát azokhoz a birtokokhoz, melyeket eleddig ugyan nem mindig háboríthatlanul, de a törvény erejénél fogva jogosan birtak. A változott viszonyok következtében könnyű volt nekik ily értelemben intézkedni, annál is inkább, mivel a püspök és káptalan székhelyükön nem tartózkodhat-

¹⁾ Bombardi: Topogr. M. R. Hung. 134. — Katona: Hist. crit. 28. 345.

tak s számban és hatalomban megfogyatkozva kellő erővel protestálni nem tudtak. Így történt, hogy számos püspöki és káptalani birtok idegen ember kezébe került. A győri káptalannak 1610. március 5.-én kiállított bizonyáglevelé szerint Kispécsely possessiót Gáspár Farkas alias Deák, Vázsony kapitánya vette birtokába, mostohatestéireivel: Zalai Farkas, Nagy János és Hatos Miklóssal egyetemben, melyet azért kaptak, mivel »in variis expeditionibus bellicis cum vitae discrimine et sanguinis effusione exhibuerunt et impenderunt et in posterum quoque se exhibere ac impendere velle pollicentur«. Gáspár Farkas alias Deák még tovább forgácsolta a birtokot, kijelentvén néhány hónap múlva a győri káptalan előtt, hogy a neki és testvéreinek ajándékozott Kispécsely nevű birtok középső, Zalamegyében fekvő részét Miklós Tamásnak, Kálmán Istvánnak és Király Mihálynak adta el, azt kötvén csak ki, hogy az ezen birtokrészen levő malom közül az egyik az ő tulajdonában marad.¹⁾

Kispécselyen kívül még Peremarton és Lovas jut idegen kezekbe. Az előbbi, mely püspöki birtok volt, Végh István és örökösei kapták, Lovas pedig Tapolczai Gáspár Józsa és feleségének jutott, kik ezt később 50 magyar forintért tisztelendő lovasi Tóth Mártonnak adták el.²⁾ Ugyanezen időben Ergelics Ferenc veszprémi püspök is bérbeadja a Pápa mellett fekvő Hanti malmot a »Hamptu« nevű földdel együtt Hatos Bálint és Bottka Jánosnak hú szolgálataik fejében évi 20 forint árendáért.³⁾

A következő 1611. év tavaszán érdekes perben hoz ítéletet buzini Keglevits György veszprémi kapitány, Labor, Köstel (Keszthely), Goritsa és Szent Kereszt örökös és szabados ura. A veszprémi had-

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

³⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

nagyok és a környék néhány meghívott emberei előtt azon viszálykodásban kellett ítéletet hoznia, mely az alsóörsi és a lovasi jobbágyok között merült fel a Balaton partján levő itatóra nézve. Hogy a régi jogszokásról meggyőződhessek, a kérdéses faluk legidősebb embereit (Lovasból a 82 éves Biró Miklóst, Alsóörsből a 85 év körül járó Gvatt Jánost) eskü alatt hallgatja ki a régi állapotokat illetőleg, s miután velük a vitás helyeket bejárta, akként határozott, hogy további surlódások elkerülése végett a két falu határánál széles mesgyét hagyjanak a marhaféle alájárására, az itató »vonio és vetthő« nevű helye pedig az alsóörsiek birtokát képezze, melyhez a lovasiaknak semmi néven nevezendő joguk ne legyen.¹⁾ A veszekedésre a lovasiaknak erőszakoskodása adott okot, kik holmi előjogokra hivatkozva, nem a határmesgye szerint igazodtak az itató kérdésében.

Egy kimutatás legjobban eligazít bennünket a várhoz, régebben a püspökséghez tartozó birtokok állásában és hovatartozandóságában. Eszerint Szent István, Vinyola, Papkeszi, Eősi, Szent Mihály és Saág nevű falukat Felnémethy Mátyás birja. Berinhidát Huszár György kapta a palatinustól, azonban azt a részét, melyet Peremartonnak hívnak a verebélyi kapitány Végh István tartja birtokában. Kajáron, hol 7 vagy 8 ház van csak, a »győri király képe« az úr. A többi birtoknak nincs gazdája, de nem is kell senkinek, mert »deserta loca«, el van pusztítva.²⁾

Ezeket az elpusztított és nagyon gyakran néptelen helyeket azután még csekély árendáért is rit-

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit. 1611. márc. 2. Az alájárót olyképen osztották kétfelé, hogy »közepin — mondják a határjárók — egyenlő akaratból vertünk, apró kőken bokkrok közé egy hegyes mesgye követh, mely mutatja délre egyenesen bemenő határjokath az Balaton vizén által az Somogyban levő Jodi barom itatóra, kin az meghnevezett két falunak lakói egyenetlenkődtek. Jutott az alsóörsieknek az vonio és vetthő nevű hell, melynek feje néz az Alsزابady alias Fokszabady Egyházra.«

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Episc.

kán lehetett valakinek bérbe adni. Aránylag nagyon kevés bért fizetett például Fajsi Ányos Kristóf, Bér főkapitánya, aki a béri, pakodi és bozóki dézsmát huszonhat magyar forinton és 50 pénzen vette árendába Ergelics Ferenc veszprémi püspöktől; mivel azonban így is ráfizetéstől tartott, feltételül szabta, hogy bármily rendű ember legyen is az illető falubeli »avagy Ófelsége szolgája legyen, avagy valaki más, avagy magam szolgája, avagy szabatos a dézsmát — ahogy kijelenti — rajtok megveszem«. ¹⁾

A birtokoknak rossz állapota még a veszprémi kapitányt, Keglevich Györgyöt is arra kényszerítette, hogy a rendkívüli várkiadások fedezésére a királyhoz forduljon segítségért. A fegyvertár nagyon hiányos állapotban volt, azután sok javítani valót is kívánt. Keglevich a királytól kért támogatást, aki 1614. június 6.-án ki is utaltatott a magyar kamara által 100 magyar tallért Smidl György gondnok részére. A kamarától küldött összeg azonban kevésnek bizonyult; a fennmaradt 55 forint hátralékot 1615. december 4.-én fizeti meg a kamara. ²⁾

Egy 1615. július 11.-én kelt jelentés körülményesen felsorolja azokat a szolgálmányokat és birtokokat, melyek a veszprémi várhoz tartozóak voltak, egyuttal a kapitány jövedelméről is tájékoztatással szolgál. E feljegyzés szerint Kiliti, Alsóörs, Felsőörs, Palóznak, Csopak, Lovas, Szöllös, Füred, Kádárta, Vászoly, Kisfalud és Pécsely voltak a várhoz csatolt possessiók, melyek közül a Somogymegyébe tartozóak nagy részét elpusztítottaknak mondja. Veszprémnek vámjövedelmét évenként 300 forintra teszi, mely azonban a körülményekhez képest hol több, hol kevesebb. Van a városban néhány malom is; ezeknek a jöve-

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém. — Episc. Decimae Episcopales 1615. máj. 30.

²⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1613 - 1614., fol. 40. — 1615—1116., dd. 22. Augusti 1615.

delme a kapitányt illeti, ki még a várhoz tartozó birtokok egy részének tizedét is magának vindikálja; nevezetesen a borból és gabonából járó jövedelmet évenként magának foglalja le. A készpénz fizetése 3000 forint. A kórház és szegények számára Kajár és Szentmihály van rendelve. Brainner győri főkapitány tiltakozott ez utóbbi rendelkezés ellen, mivel szerinte rossz példát ad, hisz eszerint a kincstár javairól a kapitányok önhatalmulag intézkedhetnek, ami pedig a királyi tekintélyt nagyban csökkentené.¹⁾

Mig az elpusztított falvak szegényes helyzete örökös panasz tárgyát képezte, addig borból bőséges rész jutott a veszprémi katonáknak, kik a szedett tizedekből oly nagy mennyiségre tettek szert, hogy meglevő edényeik keveseknek bizonyultak azok befogadására. Győrből kértek hordókat, de nem kaptak. A bécsi kamara 1615. szeptember 16.-án utasította el kérésüket, azonban felszólította a pozsonyi kamarát, hogy ha nagyon fontos az edények beszerzése, ám a vételt másutt eszközöljék; de kiköti, hogy azokat a katonai határőrvidék számára meg kell őrizni.²⁾

Keglevich kapitányságát különben még egy hosszú ideig huzódó s igen sok vitával járó per teszi emlékezetessé. Herovics Mátyás csanádi püspök és fehervári prépost tihanyi apáttá történt kinevezése után vissza akarta szerezni azokat a káptalani birtokokat, amelyeknek tizedeit bérletképen már Sforzia és később Takaró Mihály tihanyi várkapitány is szedte. A per folyamán, mely már 1613. év elején megindult, a tihanyiak az 1534. urbéri összeírásához ragaszkodtak, melynek valódiságát azonban nem tudták bizonyítani. Keglevich nem törődik Herovics tiltakozásával és Kisszöllös, Arács, Füred tizedeit továbbra is szedi.

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 81.

²⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1615—1616., fol. 69., 95. b., 96. b., 99.

Mátyás király az apát panaszának megvizsgálására 1614. december 16.-án bizottságot nevezett ki.¹⁾ Erre annál is inkább szükség volt, mert Keglevichen kívül még a szomszédos kapitányok is jogot formáltak egyes káptalani birtokokra; nevezetesen Vizkelethy János Vászolyt szeretete volna megszerezni magának, mit a pozsonyi kamara 1615. december 16.-án Hetesi Pető Lászlóhoz intézett leveléből tudhatunk.²⁾ Ugyanekkor Felnémethy Mátyás is hasonló követelésekkel állt elő.

A kiküldött bizottság azonban nem sokat végezhetett. A kapitányok ragaszkodtak követelésükhöz s a bizottság tagjait nem a legelőzékenyebben fogadták. Erre vall Mátyás királynak 1615. jul. 23.-án kibocsátott körlevele, melyben Győr, Pápa és Veszprém várkapitányainak szigorúan meghagyta, hogy kiküldött embereinek mindenben segítségére legyenek; levelében inti őket, hogy követeléseiktől annál is inkább álljanak el, mivel az ország törvényei és a régi szokásjog is tiltják e birtokok elidegenítését.³⁾ A fennnevezett kapitányok nem sokat törődtek a királyi paranccsal, s bizony Keglevich utóda, Zichy Pál se mutatott nagyobb hajlandóságot. Mikor ez már a panaszok özöne, a sérelmek és jogtalanságok legválogatottabb nemei miatt majdnem állásától fosztatott meg, végre elszánta magát, hogy Bécsbe menjen ügyét tisztázni. Itt mély megbánást szinlelt, beismerte hibáit, de egyuttal ígérte, hogy ha a birtokokat árendába kapja, azontúl másképp fog cselekedni.⁴⁾

A kamara nem hitt a bűnbánó szavaknak, s 1615. február 15.-ről keltezett véleményes jelentésében nem ajánlotta a bérbeadást a királynak, mivel a jövedelem a vár jókarban tartására lenne fordítandó. Zichy

¹⁾ Orsz. Levéltár: Conceptus expeditionum 545.; 1614. dec. 16.

²⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregestrata, fasc. 1015. Nr. 7.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregestrata, fasc. 1692. Nr. 29.

⁴⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregestrata, fasc. 1010. Nr. 14.

Pál nem nyugodott; újra lépéseket tett ügye érdekében s végre is sikerült szeptember 5.-én a bérbevételt kierőszakolnia, de oly kikötéssel, hogy a birtokokból folyó jövedelmet első sorban a vár rendbehozására fordítsa, s hogy a szükséghez képest katolikus papokat alkalmazzon.¹⁾ A bérletszerződés értelmében a Veszprém és Palota várak környékén elterülő birtokok fejében 1700 forintot köteles fizetni, még pedig két részletben: az első felét 850 forintot Szent Mihály, a másikat Szent Márton napján.²⁾

Ezalatt a bizottság, mely a várhoz csatolt káptalani birtokok hovatartozandósága felett volt hivatva dönteni, nem tudott megállapodásra jutni, úgy hogy 1617. június 28.-án Pázmány Péter esztergomi érseket szólítja fel a király, hogy az állítólag fehérvári prépostsághoz és tihanyi apátsághoz tartozott birtokok ügyében véleményt mondjon. November 13.-án Pozsonyban tartotta meg az érsek a tárgyalást. A kamara kiküldött embere a tárgyalás elhalasztását kérte, azonban Pázmány mellőzte kérését. Herovics ugyanis a bizottság tanácskozásán bizonyítékokkal állt elő, okleveleket mutatott be, melyek mind az ő igazsága mellett szóltak, úgy hogy Pázmány a három nap múlva felküldött jelentésében Herovics pártjára állott.³⁾

A döntés azonban csak II. Ferdinánd alatt történt meg, még pedig az apát óhaja ellenére. 1620. február 19.-én értesítette a pozsonyi kamara Herovics apátot, hogy úgy a királyi biztosok, mint a magyar kamara véleménye szerint a kérdéses birtokok már régóta a vár fenntartására és megerősítésére vannak rendelve. Azt pedig Ófelsége, Ausztria főhercegségének és Magyarország dunántúli végeinek védelme szempontjából nem teheti, hogy az oly fontos vár érdeke

¹⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1617—1618., fol. 9. b., 67. b., 68.

²⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregistrata, fasc. 93. Nr. 9.

³⁾ Hanuy Ferenc: Pázmány Péter levelei I. (Budapest, 1910.), 132—136. old.

ellenére a csanádi püspök kérésének adjon helyt, annál is inkább, mert ez utóbbi mint pap nem tehetne annyi szolgálatot, mint tesz Zichy, ki a várat helyreállítja, katolikus papot tart benne és elegendő élelmszert gyűjt esetleges támadás idejére a várkatonaság számára. Ép ezért Lipót főherceg korábbi végzése értelmében jár el s elrendeli, hogy a veszprémi várhoz csatolt falvak, főleg a mostani veszedelmes idő közepette, maradjanak meg jelen állapotukban. Herovicsról azonban nem fog megfélemlkezni, s ha megfelelő egyházi javadalom üresedik meg, kárpótolja.¹⁾

Az a »veszedelmes idő«, melyről Ferdinánd már e végzésében említést tesz, nemsokára tényleg be is következett. Az erkölcsök elvadulására vall az a szomorú eset, mely a veszprémi püspökön, Ergelics Ferencen esett meg, kit Rátkay egerszegi kapitány saját rezidenciájából önhatalmulag kiűzött. Rátkay ugyanis szintén a palotában lakott, de ott annyira terpeszkedett, hogy a püspököt valósággal kitúrta, a cselédségnek pedig nem engedte meg, hogy a püspöki lakba lépjen. Ugyanekkor egy rendeletet is bocsátott ki Rátkay, melyben eltiltja a lakosokat a töröknek adandó mindennemű adótól és szolgálmánytól. A lakosság örömmel fogadta a felhívást, de hamarosan csalódnia kellett. A boszúért lihegő ellenség rájuk tört, a várost felgyújtotta, a lakosságot leölte és 400 férfinál is többet rabszíjra fűzött.²⁾

Azonban másfelé is hasonló pusztítások és óriási zsarolások jellemzik a török utját. Ebben már annyira megy, hogy a pozsonyi rendek kénytelenek Konstantinápolyba küldeni követüket, Liptay Imrét, azzal a megbizatással, hogy a szultánt az okozott sérelmek megszüntetésére kérje fel. Az instrukció pontjai közöttfőként azt a részt kell felemlítenünk, mely a veszprémmegyei

¹⁾ A pannonthalmi szent Benedekrend története X. 81—84, 146—147, 326, 751, 757, 760—763.

²⁾ Adám Iván: i. m. III. rész 362. old.

zsarolásokkal foglalkozik. Eszerint »az kiknek malmok vagyon, nem elégesznek meg a nekik jutandó rész jövedelemmel, hanem kit égetéssel fenyegetnek, kiktől pedig minden keréktől egy-egy vég karasiát kívánnak, amint Veszprém vármegyében is megtörtént«. Liptay biztató ígéretekkel távozott Konstantinápolyból; a Karakas Mehmet pasának hozott útasításokban tényleg benn is foglaltatik a molnárok panaszos ügye s egyuttal az intés, hogy efajta erőszakoskodásokkal hagyjanak fel a török vitézek. Az útasítás ugyanis azt mondja: »Az malmoknak pennigh a mi az régi adójuk volt, azt adják most is, semmikép ne engedj rajtok többet venni. És így a molnárokon sem posztót, sem más marhát, sem adót ne hagyjatok venni; kik penigh ez ellen cselekesznek, azokra gondod legyen, hogy remediáljad«.¹)

Már a török fészkelődés is több kellemetlenséget okozott a Dunántúl, de sokkal nagyobb volt a pusztulás, a zavar akkor, midőn Bethlen Gábor 1620. szeptemberében seregével Ferdinánd ellen indult. Magyar királlyá választatása után vezérei: Haller György és Fekete Péter a Csallóközön át Dunántúlra mennek, s Pápát meg Veszprémet elfoglalják²); mindkettő önként hódolt meg Bethlennek. Szemrehányó hangon tesz említést erről az árulásról egy pasquillus, mely báró Révay Simon styavnyicskai levéltárában van őrizve. 37.-ik strófájában az ismeretlen szerző eként kesereg:

»Szemérem lehetne Duna tulsó félnek
Pápa és Beszprim az többi véghelyeknek
Császárnak az előtt kik megesködtenek
Jámbor királyoktól fizetést vettenek
Hitetlenségekkel már dicsekedhetnek«.³)

A várost úgy tudták Bethlen kapitányai elfoglalni, hogy a veszprémiek Zichy Pált kiűzték; ugyanekkor

¹) Nemzeti Múzeum: Törzsanyag 1619.

²) Hadtört. Közl. 1896. évf. Magyar hadi krónika II. rész 178. old.

³) Századok 1875. évf. 385. old. Közli: Szilágyi Sándor.

birtokait is lefoglalták, miről a kapitány nejének Csáki Sárának panaszos levele tanuskodik. Ő ugyanis arra kéri a kamarát, hogy mindazokat a falukat, melyeket Bethlen »sine ulla inscriptione« eladott s melyek férje tulajdonát képezték, neki juttassák vissza; nevezetesen Csopakot, melyet Pathai István veszprémi predikátor foglalt le magának, nemkülönben a vár alatt levő kerek és kásátörő malmot, melyet szintén előbb említett szerzett meg magának. A többi birtokok közül Pápay János predikátor Vászolyra tartott igényt. Hatos Bálint a vár alatt egyik malmát és a veszprémi vámjövédelmet bitorolta. Tallai György vicekapitány Berényre (Brin) tartott számot. Még a ki nem cséplött gabonának is akadt gazdája; ahogy Csáki Sára mondja: »az mi kevés chépletlen Gabonám mégh az Jószágomban maradt, Zepsi János és Jóra Gergely akarnának felőle disponálni«. ¹⁾

Mihelyt Ferdinánd értesült Bethlen előrenyomulásáról, a törököt szerette volna magának megnyerni, hogy így ellenfelét utjában megállítsa. Szándéka keresztülvitelében semmi áldozattól nem riadt vissza, még Veszprémet is odaigérte a töröknek. Bethlen egyik levelében írja, hogy »igen bizonyosan informálnak bennünket a fényes portáról, hogy Váczt, Veszprémet, Tatát a császár nevével a törököknek ígérték, az ott lenn való légátus 200.000 aranyat ígért, eddig adtanak 20.000 tallért . . . « ²⁾ A török azonban nem ült fel az ígéretéseknek, bár bizonyos, hogy féltékeny szemmel nézte Bethlen előrenyomulását.

Azonban nem sokáig tarthatta meg Veszprémet a fejedelem. 1621-ben még a veszprémi vicekapitány Tallai György, Szepsi Jánossal és Kutasi Mihály cseszneki kapitánnyal és 50 vitézzel követségben járt Bethlennél, de már a következő évben Zichy vissza-

¹⁾ Veszprémi Hirlap 1901. évf. 9. sz.; Németh Gábor: Adatok Nagyvázsöny történetéből.

²⁾ Századok 1886. évf. 108. old.

szerezte magának a várat s 1627-ig annak birtokában, illetve annak élén is maradt. A török tervbe vette ugyan 1623. nyarának végén Veszprém visszafoglalását (a boszniai pasa akarta Eszéken átkelve megostromolni), de az alsóausztriai rendek általános felkelésének hírére lemondott tervéről.¹⁾ Ha azonban a támadás tényleg megkísértetett volna, kétségtelen, hogy a vár újra elesik, hisz csak 200 huszár, 300 darabont és 12 tüzér volt benne.²⁾

Mihelyt Zichy a várat birtokába veszi, azonnal a kamarához fordul segélyért, hogy a sok pénzbe került hadműveletek költségeit fedezhesse. A kamara 1000 forintot utal ki számára, de még 3000 forint is kevés lett volna. Erre II. Ferdinánd úgy akarja kárpótolni, hogy 1622. június 25.-én a veszprémi vár javait 6000 forintért zálogba adja neki.³⁾ Zichyt ez nem elégítette ki és 1625. január 27.-én a maga és örökösei részére több veszprémi falvat kér, mivel zsoldja fejében 5000 forinttal tartoznak neki, gabona és bor értékéért 2000 forint jár, sőt apósának, Csáki Mihálynak 3000 forintra növekedett követeléshátraléka. Zichy különben is nagyon erőszakos természetű ember volt; még Bethlen támadása előtti időben Gáspár Farkas alias Deák, a pápai gyalogvajda kénytelen a győri káptalan előtt protestálni azon eljárás ellen, mellyel Zichy Kispécsely nevű birtokát erőszakkal birtokába vette.⁴⁾ Efajta törekvéseivel később, veszprémi kapitánysága idejének végén se szűnt meg a vidék nyugalmit zavarni, miről az a birtokper tanuskodik, melyben Ábrahám puszta birtoklása felett a Gyulaffyakkal kerül szemben.⁵⁾

¹⁾ Tört. Tár 1879. évf. 531. old. Marczali H.: Regesták a külföldi levéltárakból.

²⁾ Cs. és kir. pénz. levéltár: Hung. fasc. 14469.

³⁾ Orsz. Levéltár: Lib. reg. 7., fol. 61—63., fol. 170—172. Ugyanott: Ben. resol. 1621—1622., fol. 82. b. — Budapesti egyetemi könyvtár: Hevenesi kéziratgyűjtemény XXXVI., 95. k.

⁴⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

⁵⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

Az előbb említett követelés következtében a bécsi kamara 1626. július 10.-én véleményt kér a pozsonyi kamarától; a válasz alapján úgy oldják meg a kérdést, hogy a veszprémi püspökség javait 10.000 forintban elzálogosítják Zichy Pálnak,¹⁾ akit ez időtájt tesznek meg győri kapitánnyá.

Hogy ez a kinevezés minek a megjutalmazását jelentette, igazán nem tudhatjuk? Zichy Pál azok közé a kapitányok közé tartozott, kiket sem a török nem szeretett, se fennt az udvarban nem kedveltek. Örökös panasz hangzik ellene mindkét részről. Mehemet budai pasa gróf Eszterházy Miklós nádorhoz több ízben fordul jogorvoslásért, mire Zichy erőszakosságai miatt volt szükség. 1626. február 7.-én kelt levelében hangsúlyozza, hogy »kiváltképen a Beszprimi kapitánynak amennyi sok gonosz cselekedetei vannak a két császár között való békességnek ellene, amelyek immár semmiképen el nem szenvedhetők«. Főképen azért emel panaszt, mivel »a békességnek ellene két vagy három szandságságon belől Tholna tartományában, Koppán tartományában és Moháts tartományában lakó szegénységre a minémű nagy fennyiték alatt való parancsolat levelet küldözött.«²⁾

De méltán neheztelt rá az udvar és az országgyűlés is, mert a jobbágyokat úton-útfélen zsarolta és kizsákmányolta. Az 1625. évi XXXV. törvénycikk ugyanis azt rendeli el, hogy a hódoltsági falvak jobbágyait, akik a töröknek teljesítendő robot miatt a véghelyeken átjárnak, se vámszedéssel, se egyéb díjakkal zaklatni nem szabad, amint ezt Veszprém, Tihany, Vázsony és egyéb helyek kapitányai megteszik.³⁾ Még Zichy Pál kapitánysága idejében történtek azok a sérelmek is, melyek a környékbeli

¹⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1625—1627., II., fol. 37. és dd. 27. Jan. 1625.

²⁾ Hadtört. Közl. 1897. évf. 455. old. dr. Merényi Lajos: Mehemet budai pasa négy levele gr. Eszterházy Miklóshoz 1625—1626.

³⁾ A pannonhalmi szent Benedekrend története X. köt. 223. old.

kalmárok megélhetését veszélyeztették. Ezek védelmét is törvénycikkben biztosítják, amennyiben az 1630.-iki országgyűlés meghagyja, hogy Győr, Veszprém és Tihany véghelyek fő- és alkapitányai azokkal a zsarolásokkal, melyekkel az ország bennszülött kalmárait a szokott vámokon felül sujtani szokták, a jövőben szűnjenek meg és a szegény kereskedőket e törvénycikk erejénél fogva, hatalmaskodás büntetésének terhe alatt, az apró marhák, állatok, só és más cikkek ötvened vagy század értékének megadására ne kényszerítsék, úgyszintén az áruk tizedének lefizetésére sem.¹⁾

Érdekes az a küzdelem, mely a veszprémi püspökség birtokaiért a Bethlen-féle támadás lezajlása után egyrészt Ergelics Ferenc veszprémi püspök, fehérvári prépost és tihanyi apát között megindult. Mikor Zichy Pál Veszprémből 1620-ban elüzetett, Herovics azzal a követeléssel állott elő, hogy a püspökség bizonyos possessiói, melyek előbbi időben részint a tihanyi apátsághoz, részint a fehérvári prépostsághoz tartoztak, adassanak neki át. Ezek a birtokok lettek volna: Zamárdi, Lullya, Felsőendréd, Szentmihály, Kovácsi, Keresztúr és Tess mint a fehérvári prépostság, Füle, Kisboni (a Lengyeltóti vár közelében), Fokszabadi, Kiliti, Ságvár, Nagypécsely, Kispécsely, Vászoly és Kisfalud mint a tihanyi apátság régi possessiói.

Ergelics Ferenc püspök 1622. június 30.-án a kamarához irt levelében azt igyekszik bizonyítani, hogy a kérdéses helyek mindig a püspökség tulajdonát képezték. Hivatkozik egy urbáriumra, melyet állítólag néhány évvel a per megindulása előtt Zichy Pál kapitánynak adott át s mely annak birtokában is maradt, ahol — úgy emlékszik rá — sem a tihanyi apátságnak, sem a fehérvári prépostságnak birtokairól nincs említés téve. Lehetséges azonban, hogy idő-

¹⁾ A pannonhalmi szent Benedekrend története X. köt. 225. old. V. ö. Lukács J.: i. m. 46. old.

közben némely falvak a tihanyi apátsághoz tartoztak, amire azért gondol, mivel egy régi könyvben a »veszprémi ecclesia« birtokfelosztásáról olvasott; tudniillik e könyv szerint bizonyos Benedek nevű apát (quem non Benedictum sed Maledictum custos eius Ecclesiae compellat), mikor a török lett urrá. Veszprémben, az ecclesia több birtokát és tizedét magának foglalta le és az apátsághoz csatolta; de e tényből nem következik mindjárt az, hogy ha hosszabb-rövidebb ideig Tihanyhoz is tartoztak a birtokok, azok eredetileg is a tihanyi apátság jövedelmét képezték.¹⁾

Ergeliccsel szemben Herovics Mátyás I. Endre és I. Lajos korából való oklevelekkel igyekezett igazát bizonyítani. A vita sokáig elhúzódott s az igazság valószínűleg Herovics részén lehetett; ezt abból gondolom, hogy II. Ferdinánd király 1625. január 1-én kelt leiratában Nagy György székesfehérvári prépostnak évi 200 forintnyi összeg kiutalványozását rendeli el, még pedig abból az alkalomból, hogy a prépost Zichy Pál kezében levő birtokaira szintén igényt támasztott.²⁾ Ezzel akarta úgy látszik a király kártalanítani a prépostot. De ezen feltevés mellett szól az a lajstrom is, mely a Somogymegyében levő és a veszprémi várhoz occupált, de egykor a fehérvári prépostság birtokát képező possessiókat sorolja fel, ahol szintén hivatkozás történik a fent említett királyok okleveleire s egyuttal a bécsi kamara 1623. február 21.-én és 1624. augusztus 27.-én kelt végzéseire.³⁾ Herovics még sem ért el semmi eredményt, mert mint tudjuk, 1622. június 25.-én Zichy Pál kapitány kapta azokat bérbe a királytól.

¹⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica, fasc. 63. Nr. 2. A levél végén ez áll »non igitur ex eo, quod ad Tichon possessa fuerunt sequitur, ad Abbatiam Tichoniensem pertinuisse, sed alia via Dominus Chanadiensis deberet ius et proprietatem Ecclesiarum suarum Tichoniensium et Albensium probare.«

²⁾ Orsz. Levéltár: Particulare 1. csomó.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica fasc. 70. Nr. 35.

Ergelicsnek e birtokperen kívül számos kellemtelenséget okozott az a többi possessió, melynek kezelése továbbra is az ő gondját képezte. E helyeken ugyanis egymást érték a szomszédos jobbágyságok közti viszálykodások és erőszakoskodások. 1623. július 5.-én amiatt panaszkodik, hogy Nádasdy László devecseri jobbágyságai különböző tolvajlásokat és kihágásokat követnek el az ő nyárádi jobbágyságain. Őt pontba foglalja azokat a sérelmeket, melyek őt a panasz megtételére indítják, nevezetesen először: a Devecserben lakó Horváth György, Lovász János és Gyarmathy Gergely ötödmagukkal Nyárád falura rontottak és onnan egy Horváth János nevű jobbágyság feleségét, gyermekét, lovát és marháját erővel elvitték; másodszor: ugyanezek az emberek Vilonyára is rátörtek, Lődy Benedek falubirótól 150 juhot és kecskét a pásztorukkal együtt elvittek; egyet közülük meg is ettek, a többit pedig csak 4 forint váltságdíj ellenében adták vissza; azután harmadszor: Nádasdy László lovasszolgája, Szekér Márton 32 forinttal tartozik az ő nyárádi szolgájának Tóth Imrének, de az összeget visszafizetni nem akarja; továbbá negyedszer: Pállfy Gergely nevű jobbágyságát, melyet a nemes vármegye neki megítélt, Nádasdy átadni vonakodik; végül ötödször arról a gyalázatos támadásról tesz említést, melyet Tömörkényi István sümegi provisorától tudott meg; tudniillik Nádasdy Lászlónak Buza Benedek, Füredi István, Fejérváry András, Sárközy György, Farkas János, Hetéssy György és Tompa István nevű vitézei, mikor Tömörkényi provisor a zalamegyei Káptalanfalván átvezető országuton bortszállító szekereivel és jobbágyságaival csendesen hazafelé tartott, házaikból előrontván, minden ok nélkül megtámadták embereit, kik közül Menyődi Mihály hajdut úgy fejbe vágta, hogy hosszú ideig élet-halál között lebegett, Bakó Benedeket csunyán összeverték, úgy hogy szekéren kellett haza vinni, Vargha Mihály

hajdunak pedig kezefejét ütötték össze; azután a borhoz láttak, a kocsikról leemelték a hordókat és házaikban vig mulatozáshoz kezdtek.¹⁾

Két év múlva újra panaszkodni halljuk a püspököket. Most meg az volt a baj, hogy szentgyörgyvölgyi Bakács Sándor keszthelyi és Oroszi Pál kapornaki kapitányok alá tartozó jobbágyok a püspöki birtokokról nem akartak dézsmát adni. Az ügy a király elé került, ki a kapitányokat nyilatkozattételre szólította fel. Bakács Ófelségének küldött válaszában azzal mentegeti magát, hogy ő nem is tudott jobbágyai ezen eljárásáról, mert, amint írja, úgy volt értesülve, hogy eleddig mindig pontosan teljesítették kötelességüket.²⁾

Azt nem is kell csodálnunk, hogy Ergelics minden, anyagi oldalát érintő dologban nagy szigorúsággal és pedantériával járt el, mert hisz az ő idejében szerfölött keveset jövedelmezett a püspökség. Jogos követeléseit a rendelkezésére álló eszközökkel behajtotta, bérbeadott, szerződött, ha kellett, perlekedett is; nevezetesen a barabási bordézsmát 13 magyar forintért árendába adja Ányos János béri kapitánynak,³⁾ majd nemsokára a pápai lakosokkal szerződik le Hanta és Törökhegy szállók haszonélvezetét illetőleg, akiknek »Hegyszabályokat« is ad ki;⁴⁾ de sokkal fontosabb az a per, melyet Szőke Imre özvegye, Darabos Piroška ellen folytat Leweld birtoklása miatt. Ebben a perben elmarasztaltatott, mert a tanuk mind ellene vallottak s különben is okleveles bizonyítékokat felmutatni nem tudott.⁵⁾

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Episc. Decimae Episcopales 38.

³⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Episc. Decimae Episcopales 39.

⁴⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

⁵⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Episc. Leweld. 5. A Hegyszabályok igen szigorúak voltak; aki csak ilyet mert mondani: »fránya« 400 bec bírságot fizetett.

Ennek a nagy utánjárásnak, éberségnek tulajdonítható, hogy amint a körülmények engedték, fokozta a püspökség jövedelmét. Nagy szükség is volt erre, mert bizony Levakovich Rafael c. püspöknek 1625-ben a pápához küldött jelentésében mindössze csak 5—6000 forintra van felbecsülve a veszprémi püspökség jövedelme.¹⁾

Ergelics püspökkel kapcsolatban még egy említésre méltó, nagyfontosságú eseményről kell megemlékeznünk. Az ő idejében ugyanis a veszprémi reformált vallás hívei oly tekintélyes nagyságu gyülekezetet alkottak, mely a hívők lelki szükségletének kielégítésére már egy második templom felépítését is kívánatosnak tartotta. A reformáció különben ép ez időtájt volt virágzása tetőpontján. Veszprémben is sok hive akadt; már az előző század egyes jelenségei szinte előre figyelmeztettek erre a változásra, erre a nagy átalakulásra, mely azután Ergelics alatt tényleg be is következett. Így biztos forrásból tudjuk, hogy Bebek Imre fehérvári prépost, több más pappal az új vallás tanaihoz szegődött, sőt a már többször említett Kecheti Márton veszprémi püspök is apostatált és lutheránus lett; az alsóbbrendű papság pedig napról-napra fogyott, úgy annyira, hogy míg az előző században 500 plebános volt a veszprémi egyházmegyében, addig a XVII. században már csak 5-tel találkozunk. Magában, Somogy-megyében egyetlen egy katolikus plebános se létezett, ellenben a predikátorok száma 100 volt.

Ilyen viszonyok közt a veszprémi reformatusok térfoglalása egyre nagyobb, szembetűnőbb lett; biztos tudomásunk nincs ugyan arról, hogy mikor alakítottak önálló, pappal bíró gyülekezetet, de minden valószínűség mellett szól, hogy a Bocskay-féle foglalások idején rendezkedett be a veszprémi református egyház. Bár maradt fenn számunkra anyakönyv, mely annak

¹⁾ Margalits: Horvát tört. repertorium I. köt. 120. old.

helyzetéről, hivei számáról és belső ügyeiről számos értékes értesítést tartalmaz, azonban nem nyújt tájékoztatást az egyház megalapításáról, első vezetői, első hivei nevééről és számáról.

Az 1614. év elején találkozunk először egy Pathai István nevű ref. lelkész nevével,¹⁾ ki hosszú időn át volt agilis vezetője az egyháznak. A hívők szaporul-tával segítőtársra lett szüksége s így került melléje Gál Imre predikátor. 1626. szeptember 21.-én hatá-rozta el a várórség, mely a főkapitány kivételével mind a reformatus valláshoz tartozott, hogy a várban egy második templomot fog építtetni. Ez tehát a várórség számára volt tervezve, még pedig Gál Imre lelkésztségében. Az őrség a maga kebeléből Palotai Ferenc lovashadnagyot és Oroszi István gyalogvajdát küldötte ki, hogy az első intézkedések foganatosítá-sáról, az építéshez szükséges anyagok beszerzéséről, kőmivesek alkalmazásáról gondoskodjanak. Ezeknek sikerült is a mészégetést 28 magyar forintban ki-alkudniok, nemkülönben a kőmivesi munkák végzé-sére megegyeztek az építőkkal 120 magyar forintban, melynek fejében tehát »a veszprémi vitézlő sereg templomának kőből való rakattatásáról és pagimen-tumának megöntéséről, vakolásáról, meszeléséről« kellett az építőknek kezeskedniök.²⁾ Az építéshez szük-séges anyagok összegyűjtéséhez ép egy esztendő kellett s így csak 1627. szept. 28.-án jelölte ki az új templom helyét Kanizsai Pálfi János németujvári lelkipásztor és esperes nagy ünnepségek között. A templomot arra a helyre akarták építeni, mely a mostani törvényszéki épület mellett levő kanonok-lakás kertjét képezte.³⁾

Október 6.-án kezdték meg a kőmivesek a tem-plom fundamentumának rakását, azonban, alig emel-

¹⁾ Fabó András: Codex Diplomaticus. Pest. 1869. 84—86. lapokon.

²⁾ A veszprémi ref. egyház régi anyakönyve 398. old. — V. ö. Thury Etele: A veszprémi ref. egyház története 11. és 12. oldal.

³⁾ Ugyanott: Pap Gábor veszprémi ügyvéd 1846-ban irt és az anyakönyvhöz csatolt jegyzete alapján.

kedtek a falak néhány láb magasságnyira, Körtvélyesi István kapitány azzal a kérelemmel fordult Zichy Pál volt veszprémi, most győri kapitány utján a győri főgenerálishoz, hogy a templom építését akadályozza meg. Október 11.-én már le is érkezett az eltiltó rendelet, mely mindaddig nem engedi meg a templom építését »míglen — amint az utasítás mondja — Ő nagyságát (a generálist) meg nem informálja kegyelmelek felőle, hogy micsoda jussal birja azt a helyet kegyelmelek, akin kezdett kegyelmelek építeni«. A várórség sietett a válaszáddal s a helyre vonatkozólag azt a felvilágosítást adta, hogy az udvart, melyet földél alá akarnak venni és a házat, melyben prédikátoruk lakik, az »Istenben elnyugodott, jó emlékezetű Szabó Miklós hadnagy halála előtt testámentumban hagyta Istennek tisztességére, hogy — amint mondják — lenne hajlékunk, melyben tanítónk laknék és hollott Istent szolgálnánk«. Egyuttal afelől is informálják Zichy Pált, hogy ők tulajdonképen nem új templomot építenek, hanem csak a prédikátoruk háza-udvarát akarják fedél alá venni. Ennek ugyan látszólag ellentmond az a körülmény, hogy fundamentumot is csináltak, de erre azért volt szükség, mert a két fal, melyre a fedél támaszkodott volna, nagyon erőtlen, gyenge állapotban volt.

A várbeliek nem sokat törődhettek a letiltó rendelettel; annál könnyebben is teheték ezt, mert a várórség tiszta református volt.¹⁾ Körtvélyesi azonban

¹⁾ Nem lesz érdektelen, ha a várórséget megismerjük. Volt öt alkapitány: Tállyai György, Borosgyőri János, Ujvári Mihály, Miskey István, Laskói András; 8 lovashadnagy: Vincze Gergely, Gál Ferenc, Csajági Máté, Palotai Ferenc, Vincze Jakab, Gorup Péter, Palotai Nagy János és Roboz Benedek; 14 vajda: Oroszy István, Kútszeghi Lukács, Zente István, Bógor István, Horváth Balázs, Boros Mihály, Nagy Gergely, Medgyesi János, Czepke György, Vaszary András, Sztűcs Mihály, Szűr Tamás, Szabó Márton és Ecséri Lázár; 5 zászlótartó: Nagy Albert, Vida Pál, Balassa Farkas, Horváth Miklós és Molnár János; pattantyus: Lakatjártó János; trombitás: Tessenyei; dobosok: Horváth János, Horváth Balázs, Gerencsér Imre és Katona János; tömlőctartó: Somogyi János; porkoláb: Simon Pál.

szigoruan örködött annak foganatosítása fölött. Erre mutat az a feljegyzés, mely szerint 1627. október 21.-én Körtvélyesi tömlőcbe vettette Varga László és Gyaludi Lőrinc kapuőrző tizedeseket, mivel ezek megengedték, hogy a várba az épülő templomhoz murvát vivő emberek mehessenek be. A szigorú fellépésnek meg volt a hatása, mert az építkezés egész télen át szünetelt.

1628. május 7.-én azonban arról értesültek a veszprémiek, hogy a győri főgenerális hazaérkezett székhelyére. Nosza kapták magukat s Palotai Ferencsel élükön egy nagyobb küldöttséget menesztettek Győrbe, mely ott a veszprémi katonaság alázatos kérését előadta. Fáradozásuk nem volt sikertelen, mert a generális megengedte nekik a templom építését, azt azonban kikötötte, hogy a »többi házaknál magassága feljebb ne legyen és hogy két sindelyre vagy héjjazatra legyen«.

Örömmel tért haza a küldöttség Veszprémbe s mindjárt hozzá is látott az építéshez, mely annyira haladt, hogy november 17.-én már a fenyőgerendákat akarták felrakni a falakra. Ekkor azonban váratlan eset történt. Körtvélyesi kapitány, valószínűleg az új püspök, a nagy restaurátor: Sennyei István biztatására a generális által újra letiltatta az építést azon ürügy alatt, hogy a megengedettnél magasabbra emelték a templomfalakat. A rendelet nagy elkeseredést szült a reformátusok között, de a reményről, hogy templomukat felépítsék, még se mondtak le. 1629-ben azután sikerült is befejezni az építést, miről Kanizsai Pálfi János püspök leveléből értesülünk, ki azt írja, hogy »Gál Imre a veszprémi várban 1629-ben egy szép templomot építtetett, melyért különösen is megdicséri, s igéri, hogy püspöki prédikációjával maga fogja azt fölszentelni«. ¹⁾

¹⁾ Thury Etele: A veszprémi ref. egyház története 17. old.

Talán ebbeli tevékenységének volt a jutalma az a kitüntetés, mely Gál Imrét nemsokára érte, mikor őt a dunántúli egyházkerület püspökévé választották. Annyit el kell ismernünk, hogy erőskezű, szorgalmas ember volt, ki nélkül nem tudott volna a református vallás Veszprémben úgy meggyökeresedni.

Méltó riválisa volt Gál Imrének Ergelics utódja, kissennyei Sennyei István veszprémi püspök, ki 1628. július 11.-én nyerte el e méltóságot; sajnos, hogy csak rövid ideig kormányozta az egyházmegyét, mert már 1630. február 25.-én győri püspökké nevezetett ki. 1 évig és 7 hónapig volt Veszprémben, s e rövid idő alatt is tüneményes dolgokat tudott elérni.

Működését azzal kezdte meg, hogy mindjárt ki-neveztetése után királyi felhatalmazással megkísérli a veszprémi püspökség 10.000 forintért elzálogosított birtokainak visszaszerzését és a romokban heverő bazilika helyreállítását. Az előbbi nagyon sok akadályba ütközött. A birtokok legtekintélyesebb része Zichy Pál győri kapitány kezében volt, de más idegen nemesek is occupáltak néhány püspöki falut. Zichy Pállal lassan haladtak előre a tárgyalások, a szomszédos nemesektől azonban egyszerűen kamarai decretummal vették el a püspökség régi tulajdonát képező, s így ezt jogosan megillető birtokokat. Így a Palota várához tartozó falvak ügyében, melyeket néhai Cziráky Mózes tartott elfoglalva s melyre férje halála után Káldi Zsuzsanna tartott igényt, Laszy Péter kamarai kiküldött azt az utasítást kapja a pozsonyi kamarától, hogy a Palota várához tartozó birtokokat adja át Káldi Zsuzsannának Ősi és Hajmáskér kivételével, mivel ez utóbbiak »ab antiquo iure« a veszprémi püspökséghez tartoznak.¹⁾

Laszy Péter december 12.-én Veszprémbe rendeli a néhai Cziráky Mózes birtokain lakó nemeseket

¹⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregestrata, fasc. 1803. Nr. 2.

és jobbágyokat, s ott kihirdeti előttük Ófelsége fenti akaratát, melynek értelmében tehát a Palotához csatolt birtokok Ósi és Hajmáskér kivételével, 1000 magyar forint összegben Káldi Zsuzsannának adatnak. »Ép azért — mondja a jegyzőkönyv — az inscriptionalis donatióba beírott összes polgárok és jobbágyok egyedül Czirákyné Öngától vagy maradékaitól függjetelek és az adót és minden szolgálatot híven beszolgáltassátok. Két falu azonban kiszakíttatik Ófelsége parancsolatjából. Ósi és Hagymáskér Sennyei István beszprémi püspök és magyarországi kancellárius uram Öngának és az Önga beszprémi püspökségében való successorainak avagy utána következő püspököknek számokra.« A jegyzőkönyv további soraiból kitűnik, hogy Czirákyné ellentmondott a statuciónak. De viszont a veszprémi püspök is ellentmond Kaposy János nevű megbízottja útján a beiktatásnak, mert Papkeszit az özvegy tulajdonában hagyja, holott e birtok szintén már régtől fogva a püspökséghez tartozott.¹⁾

A következő év őszén II. Ferdinánd még a veszprémi püspök apácák birtokainak kezelését is Sennyeire bizza, melyeket pedig azelőtt Dallos Miklós vál. győri püspök gondozott; Dallos ugyanis megrongált egészségi állapotára való tekintettel lemondott e birtokok kormányzásáról.²⁾

Eközben a Zichy Pállal folytatott tárgyalások kedvező mederben kezdtek haladni; Zichy szigorúan ragaszkodott ahhoz, hogy a 10.000 forintnyi zálogösszeget hat hónapon belül fizesse ki a püspök, lehetőleg egy összegben. Sennyei eme kívánságnak is eleget tett, miről Ebeczky Imre kamarai praeceptor 1629. május 18.-án Pozsonyban kelt elismervénye tanuskodik.³⁾

¹⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregestrata, fasc. 1803. Nr. 2.

²⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica, fasc. 71. Nr. 107.

³⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 84.

Még csak a veszprémi várkatonaságnak adandó mandátum hiányzott, nehogy ezek a birtokbavételt megakadályozzák. December 18.-án ez is leérkezett Veszprémbe Körtvélyesi István kapitányhoz, melyben erősen meg van hagyva, hogy Sennyei István püspöknek és a káptalannak az Egyház restaurálása körüli munkáját ne akadályozzák, sőt elősegítsék.¹⁾

Mikor már ez is megtörtént, 1629. december 30.-án gróf Eszterházy Miklós nádor előtt végre megkötötték az egyezséget Sennyei püspök és Zichy Pál győri kapitány olyformán, hogy a püspök 10.000 forintért visszaváltja az elzálogosított javakat, de az őszi és tavaszi gabonatermés és a tizedek fele Zichyé maradnak, nemkülönben a Keglevics Györgytől vett malom.²⁾

A király jól tudta, hogy Sennyei a nagy váltság díját hitelezőktől szedte össze; ép azért meghagyta neki, hogy az összes püspöki és káptalani birtokok jövedelmét fel kell használni a törlesztésre; ha pedig közben Őfelsége bizonyos összegeket elengedne a püspöknek, úgy azt köteles adósságai törlesztésére fordítani. Még arról az eshetőségről sem feledkezik meg Ferdinánd, ha esetleg idők multával a bevételek szaporodnak és nagyobb pénzösszegek válnak szabaddá. Erre nézve ugyanis meghagyja, hogy a megtakarított összeg teljesen a kathedrális felépítésére és más kegyes szükségletek fedezésére fordítandó.

A visszanyert birtokok a következők: Veszprém városa a maga vámjövedelmével és fogyasztási adójával; továbbá Füle, mely egészen jó karban volt.

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 82. A mandátum végén ez olvasható: »Pro eo firmiter committimus et mandamus, quatenus praefatum Episcopum atque ipsum Capitulum Vespri-miense pro domino ipsius loci terrestri habere, tenere, et agnoscere, neque personas Ecclesiasticas, sive quo ad mansionem et residentias, sive quo ad bona sua temporalia molestare, inquietare et iniuriare praesumatis, quin potius illis omni ope et auxilio semper adesse et occurrere velitis et debeatis.«

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 83.

A többi birtokokat nagyobb részt elpusztított állapotban vették át. Ezek a veszprémmegyei Kisberény, Kádárta, Herend, Jutas, Bogárfalva, Fokszabadi, Messteri, Rátót, Balácsa, Bozók, Szöllös és Fajsz, — azután Merenye, Garaboncz, Ujlak. Részben a káptalani birtokok is mint Felsőörs, Lovas, Palóznak, Csopak, Füred, Nagypécsely, Kispécsely, Szöllös, Vászoly és Kisfalud. Pusztá állapotban találtattak: Szent-Ábrahám és Felsőpáhok Zalamegyében. Püspöki birtokok voltak még: Siófok, Kiliti, Ságvár, Nagyberény és Tőreki Somogy megyében.

Hogy a beiktatás simán ment-e végbe és a túlsúlyban levő reformátusok a tiszta tiltakozással is beérték volna — nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy ettől az időtől kezdve örökösök lettek a belvillongások a mindinkább erősödő katolikusok és a reformátusok között.

A birtokok visszaszerzésével esik egy időbe a káptalan visszaállítása is. 1630. január 5.-én Sennyei felszenteli az összetatarozott bazilikát s utána a megválasztott új kanonokok beiktatását eszközli. A király képviseletében csikamadéfalvai Szentandrassy István erdélyi püspök, pápóczi és csornai prépost, győri kanonok, királyi tanácsos és Eörsy Zsigmond királyi kapitány, gróf Eszterházy Miklós nádor bizalmasa jelennek meg. Nagypréposttá Kapossy Jánost tette, kit maga a püspök avatott fel és installált. Cserhovics István hantai prépostot, Szentimrey Márton zalai főesperest, Acsádi Benedek és Erdős István kanonokot az új nagyprépost iktatta be a püspök jelenlétében.¹⁾ Hogy pedig a káptalan hivatásának megfelelően, kötelességét teljesítse és példás életet éljen, egy szabályzatot adott ki számukra, melyre minden kanonok megesküdött. Január 7.-én a püspök és káptalan a birtokokra nézve is megegyezik oly módon, hogy

¹⁾ Lukcsics J.: i. m. 48. old.

míg a kölcsön vett 10.000 forintot le nem törlesztik, a püspöki és káptalani birtokokat együtt kezelik; addig is egy-egy kanonok évi 25 forintot, a nagyprépost pedig évi 50 forintot kap fizetés gyanánt. Remélik, hogy a király fog rajtuk segíteni.¹⁾

A támogatásra annál is inkább szükségük lett volna, mivel e csekély fizetésből kellett az iskolák magistereit is eltartani. A király azonban elfeledkezett róluk, s így kénytelen volt a püspök és a káptalan 1630. június 13.-án a Zichy Páltól visszaváltott javakat — Felsőörs és Berény kivételével — 3 esztendőre évi 2000 forintért Körtvélyesi István kapitánynak bérbeadni. Ennek fejében Körtvélyesi kötelezi magát, hogy egy kanonokot a szolgájával együtt eltart, egy káplánt és egy iskolamestert minden szükségességgel ellát, valamint a kanonoki fizetéseket megadja, egyuttal a várat és a birtokokat jó karban tartja.²⁾

A veszprémi egyháznak restaurálása fűződik tehát Sennyei István nevéhez, ki páratlan kitartással és erős akarattal rövid másfélév alatt újjá tudta alakítani azt az egyházat, mely elődei nemtörődömsége folytán a teljes bomlás szélén állott. Sajnos, e kiváló férfiú kevés ideig volt az egyházmegye élén, s utódai alatt újra minden pusztulásnak indult.

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit. 94. és 96. — Péterffy C., *Sacra concilia Hung.*, II. (Posonii, 1742.) 302—304. — Róka, i. m. 417—418.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

V.

Vallási egyenetlenkedések; az utolsó török támadás.

Sennyei István 1630. február 25.-én hagyta el a veszprémi püspöki széket, de a munka és fáradság, mellyel a veszprémi egyház restaurálását keresztül vitte, távolról sem eredményezte azt, mit az ember oly agilis tevékenység után várhatott volna. Sennyeinek minden cselekedetében az lebegett szemei előtt, hogy a katolikus vallást, mely az idők mostohasága folytán elvesztette a régi varázsát és hatalmát, újra bevigye a város falai közé; ennek a célnak elérésére nem riadt vissza a legerélyesebb eszközök alkalmazásától sem, s ez a türelmetlenség lett okozója annak a nagy harcnak, mely már alatta, de főként távozása után, egyrészt a püspök és káptalan, másrészt a város református lakói között megindult s több évtizeden keresztül tartott. Sennyei a legérzékenyebb oldalán sértegette meg ellenfeleit: Körtvélyesi kapitány utján templomuk felépítését igyekezett megakadályozni, miáltal ezek vallásuk szabadgyakorlatán láttak foltot esni; azáltal pedig, hogy a különböző protestáns nemesek és predikátorok által elfoglalva tartott, de egykor a püspökség javadalmát képező birtokokat királyi parancsolatlevéllel visszaszerezte, egyenesen a birtokon nyugvó hatalmukban látták magukat megtámadva. Sennyeivel szemben azonban nem tudták a küzdelmet felvenni.

Annál nagyobb volt a visszahatás utódai alatt, kiknek igen sok fáradságba került a már megindított térítést és ujjaszervezést ha nem is fokozni, de legalább fenntartani. Ebbeli törekvésükben segítségükre volt III. Ferdinánd király is, ki 1637. augusztus 7.-én kelt okmányában külön pártfogásába veszi a veszprémi káptalant és birtokait.¹⁾

Sennyei helyét 1630. október 24.-én filistáli Dávid Pál foglalta el, kinek működéséről nagyon kevés adatunk van. Mindössze Pray tesz róla említést, azonkívül egy birtokügyből kifolyólag találkozunk nevével. Ez az okmány Kőröshegyi Csáki László elismervénye, melyben Csáki kijelenti, hogy Dávid Pál veszprémi püspöktől 300 aranyat és 200 tallért vett kölcsön oly feltétellel, hogy az összeget 1632. év karácsonyán vissza fogja fizetni; ha azonban azt elmulasztaná, feljogosítja a püspököt, hogy Lesencze-Istvánd nevű faluját elfoglalhassa.²⁾ Hogy az egyház, vagy a hívők érdekében tett-e valamit, arról adataink teljes hiánya miatt felvilágosítással nem szolgálhatunk.

Hasonlót mondhatunk utódjáról, zombori Lippay Györgyről; róla se szólnak okleveleink, pedig három évig állott a veszprémi egyházmegye élén. Inkább aszkéta volt, mint püspök, ki évenként gyalogszerrel kereste fel Mária-Czellt és a többi kegyhelyeket, exercitiumokat tartott, böjtölt és imádkozott.

Lippay György után orbovai Jakusits György következett a püspöki székből, ki erélyes kézzel látott a Sennyei távoztával újra occupált birtokok visszaszerzéséhez. Ugyanis az előbb felsorolt két püspök: Dávid Pál és Lippay György alatt ismét idegen kezekbe jutottak a veszprémi püspökség és káptalan birtokai. Nevezett két püspök nem is tartózkodott Veszprém-ben, mert a rezidenciát a várórség feje tartotta meg szállva, hanem hol Sümegen, hol meg Győr, Sopron

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 87.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Episc.

és Pozsony városokban. Így a környékbeli nemesek és predikátorok könnyűszerrel elfoglalhatták a birtokokat, annál is inkább, mivel a református várórság mindenben szemet hunyt.

Jakusits akkor kapta meg királyától a felhatalmazó levelet, mikor a királynőt megkoronázta, s igyekezett is a felhatalmazásban foglalt jogainak érvényt szerezni.

Nagy segítségére volt ebben Gorup Ferenc káptalani nagyprépost, kit erélyes fellépéséért számosan be is panaszolnak a pápai megyegyűlésen. Bottka Ferenc az ellen tiltakozik, hogy Gorup úgy a maga, mint az egész káptalan nevében eltiltotta őt Herend falu birtoklásától, mely pedig már nagyon régtől fogva az ő tulajdonát képezte. Ép azért ellentmond és tiltakozik minden olyan merénylet ellen, mely akár őt, akár a szomszéd birtokosokat a káptalan részéről éri.¹⁾ Ugyanezen a gyűlésen Skerlecz Pál Dömölki András érdekében protestál, mivel nevezett prépost Dömölki Andrást az amúgy is rongált állapotban levő Esseghvár és az ehhez tartozó birtokok használatától eltiltotta, sőt Skerlecz Pál birtokos szomszédjait is, kiknek e vár körül már régtől fogva voltak birtokrészeik, szintén eltiltotta azok használatától.²⁾

Maga Jakusits a királyhoz fordul, hogy az ő mandátumával szerezhesse vissza azokat a birtokokat, melyek a kapott felhatalmazó levélben nem voltak felemlítve. III. Ferdinánd teljesíti püspöke kérését és a többek közt Fehérmegyében levő Keresztúr nevű possessiót a veszprémi ecclesiának adományozza, mint amely birtok régi jog szerint a püspökséghez tartozott.³⁾ Jakusits még a tihanyi apátság gondnokságát is megszerzi. Ramocsaházi Mihály apátot ugyanis 1639-ben tékozlása miatt meg akarták fosztani méltóságától; könyörgésére a kamara csak gondnokság alá

¹⁾ Veszprém vármegyei levéltár 1641. — 10. old. 1. pont.

²⁾ Veszprém vármegyei levéltár 1641. — 11. old. 6. pont.

³⁾ Veszprémi káptalan magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit.

való helyezését ajánlotta a királynak, ki erre a tisztre a püspököt kérte fel. Jakusits elfogadta, de csak rövid ideig viselte, mert már a következő év április 14.-én leköszönt róla. Ramocsaházi 1645-ig maradt meg a tihanyi apáti székből s utódja Macripodári Jácint lett.¹⁾

Ugyanezen időben Veszprémvár jókarban tartására nézve is történt intézkedés. A pápai megyegyűlés nemesei elhatározták, hogy Veszprémvár épületeinek és falainak kijavítását tetszésszerinti pénzadományaikkal fogják elősegíteni.²⁾ Így azonban vajmi kevés összeg gyűlt egybe; sokkal válságosabb időben éltek az emberek, semhogy nagyobb adományokra számítani lehetett volna. Összesen 50 forintról tudott beszámolni a következő év június 12.-én tartott megyegyűlés, mely ezen összegből még a törökökkel folytatott tárgyalások költségeit is fedezni akarta. Erre azonban már nem futotta, úgy, hogy a főispán Veszprémben szedett egy évi vámjövedelmét ajánlotta fel nagylelkűen a vár kijavítására.³⁾

Jakusits halála után 1642-ben magyarbéli Bosnyák István veszi át a püspökség kezelését, kit Lindvay János kamarai megbízott vezet be birtokaiba; ez alkalommal Sümeg várában is megfordulnak, hol a kapitányt, vajdát és a vitézlő népet felesküdtetik és pedig elsőben Ófelsége a király, azután a Püspök iránti hűségre és engedelmességre.⁴⁾ Sümeghez több birtok tartozott, melyek mind a püspökség birtoktestének alkotó részei voltak; ezek: Karácsonfalva, Nova, Egerszeg, Csehi, Prága, Basi, Hosszúpáhok, Tapolcza, Rendes, Monostorapáti, Mendskála, szent Benedekkála, Pécsely, Udvari, Tagyon, szent Jakabfa, Nyirád és Szepezd.⁵⁾ Bosnyák nem sokáig maradt

¹⁾ Országos levéltár: Propositiones et Opiniones. 13., 71.

²⁾ Veszprém vármegyei levéltár 1641. — 16. old. 2. pont.

³⁾ Veszprém vármegyei levéltár 1642. — 20. old. 4. és 5. pont.

⁴⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica. fasc. 63. No. 5. — 1642.

okt. 16.

⁵⁾ Nemzeti Múzeum: Törzsanyag 1650.

Veszprémben, mert 1644. szeptemberében már Nyitrán találjuk, de rövid püspökösködése alatt is súlyos sérelmek megvitatása kerül a pápai megyegyűlés elé. 1644. március 10.-én prépostja, Gorup Ferenc, ki noni püspök, fehérvári kanonok és zirczi apát volt egyszemélyben, tiltakozását jelenti be az ádászi és tevelyi nemesek ellen, mivel ezek Ivánczháza nevű birtokát megtámadták és maguk között felosztották.¹⁾

Az április 27.-én tartott gyűlésen a vámosi nemeseket pedig azért halljuk könyörögni, hogy a veszprémi várkapitányt és az ott levő vitézlő népet tiltsa el az oly fajta sérelmek elkövetésétől, minők rajtuk eleddig megestek. Hogy mik ezek a sérelmek? — nem tudjuk. Minden bizonnyal valami birtokukat foglalta le az őrség, amint ezt a győri jezsuiták Káposztás-kert nevű birtokrészevel is megtették.²⁾

Ekkor már Szelepcsényi György volt a püspök, ki öt évi veszprémi tartózkodása alatt Gorup Ferenc préposttal karöltve igyekezett a katolikus egyháznak hatalmat, tekintélyt szerezni. Gorup elsőben is a tót-vázsonyi és hidegkuti lakosokat tiltja el Billege pusztán levő birtokrészeiktől, azután a dézsmákból befolyt borok eladásába kezd; ez nagy szálka volt a veszprémi reformátusok szemében, mert a püspök és káptalan ingyen jutván a borhoz, mindig olcsóbban tudta azt kimérni, mint a városi lakosság. A reformátusok célzatosságot láttak a káptalan eljárásában s ezt úton-útfélen éreztették is. Gorup azonban nem riadt vissza; ha a városbeliek alább szállították a bor árát, ő is hasonlóképen cselekedett, ami igen sok embernek sértette érdekeit. Mikor eljárása felől megkérdezték, azt felelte, hogy a káptalan ingyen kapja a bort s tisztán »felebaráti szeretetből, a szegénység kedvére cselekszik« mikor olcsón méri.

¹⁾ Veszprém vármegyei levéltár 1644. — 30. old. 6. pont.

²⁾ Veszprém vármegyei levéltár 1644. — 31. old. 2. pont; 1645. — 38. old. 6. pont.

A pápai református főiskola könyvtárában egy kéziratot őriznek, melynek ismeretlen nevű, de minden bizonnyal református vallásu szerzője hevesen támadja a káptalant eljárása miatt. Szerinte a káptalanbeliek »ezt a furcsaságot csak azért gondolták ki, hogy ma vagy holnap a városiakat a korcsma haszonvételétől megfoszthassák, avagy bizonyos időre szoríthassák, ugyanazért ők is a maguk hatalmával élván a káptalanbelieknek korcsmáitól az embereket eltiltották és akik a közönséges végzés ellen mégis onnét hoztak, azoknak az edényöket összetörték, vagy magukat másképen büntették, a papság pedig fájlalta, hogy fortélyos céljaiban eképen megakadályoztatott«.¹⁾ A magánjognak ilyen flagrális megsértését Szelepcsényi püspök és prépostja nem tűrhették el szó nélkül, azért az 1647-iki országgyűlésre személyesen mentek el, hogy panaszukat előadhassák. A gyűlés hozott is olyan határozatot, mely erőszaknak minősítette az ilyen eljárást és szigorú büntetéssel sújtotta azt, ki a veszprémi káptalant italmérési jogában háborgatni merte.

Talán e két főpap panaszára hozta az országgyűlés azt a fontos törvénycikket is, mely a Veszprém környékén kóborló szabad hajdukra vonatkozott. Az 1647. évi XLI. törvénycikk szerint ugyanis »a Veszprémben, Tihanyban, Keszthelyen, Vázsonyban, Szigligeten, Devecserben és másutt az országban szerteszét tartózkodó szabad és kóbor hajdukra nézve, akiknek semmi lakhelyük, vagy örökségük nincs és akik sem katonáskodni, sem dolgozni nem akarnak, hanem a szomszéd nemesek és szegény alattvalók legnagyobb sanyargatásával és kárával egyedül fosztogatásból és rablásból tartják fenn magukat s övéiket: határozzák az országlakosok, hogy azokat az őrségi katonák közé kell besorozni s eképen ka-

¹⁾ Tör. Tár. 1905. évf. 19. old. Thúry Etele: Veszprém városának története (kézirat).

tonai kötelezettségnek és fegyelemnek alávetni, vagy földmivelésre és jobbágyszolgálatra alkalmazni; különösen a végvidékekről, mint a haza dögvészét, el kell távolítani és ha továbbra is károkat okoznak, bárki szabadon üldözhesse őket«. ¹⁾

Míg a nagy pör a káptalan és városi polgárok közt tartott, a várbeli katonaság erősen sürgette a hosszú idők folytán megrongált várnak reparációját. Először Keglevich György kapitánynak a kérése került a pápai megyegyűlés elé, ki 1645-ben házának megjavítását kérte. Megszavaztak számára portánként 30 dénárt, melyet két részletben kellett Vincze György kezébe szolgáltatni. ²⁾

Három év múlva az új kapitvány, Werczkovich Pál megint a dűledező kapitánylakás megjavítására kér segítséget, továbbá 4—4 gerendát portánként, melyre a vár kapuinak ujjaépítése és az ágyuk fedél alá helyezése céljából van szüksége. A megyegyűlés belátta, hogy sürgős intézkedésre van szükség, ezért 2—2 gerenda megajánlásába beleegyezett; de azt is kimondotta, hogy amely helyekről akár a török uralom, akár az erdők hiánya miatt gerendák szállítása nem eszközölhető, onnan portánként 100 dénár fizetendő készpénzben. ³⁾ A rendeletnek mindenki engedelmessékedett, csak egyedül Batthányi Ádám szegült ellene, ki a vár körüli birtokain lakó jobbágyoknak szigoruan meghagyta, hogy »a megye által Veszprém véghely megerősítésére kiválasztott fák hordásától álljanak el«. Hiábavaló volt Veszprémi János vicekapitány kérés, majd panaszos levele, Batthányi nem engedett. ⁴⁾ Ugyancsak ez a Veszprémi János a várbörtön

¹⁾ A pannonhalmi szent Benedekrend története X. köt. 229. old.

²⁾ Veszprémi vármegyei levéltár 1645. 36. old. 2. pont.

³⁾ Veszprémi vármegyei levéltár 1648. 45. old. 1. pont.

⁴⁾ Veszprémi vármegyei levéltár 1651. 54. old. 7. pont. Batthányi válaszában azzal érvelt, hogy »se nullo permittere posse, cum Coloni sui ad hoc non essent obligati«.

kijavítására is kért segítyt, de a megyegyűlés elutasította kérésével.¹⁾

A káptalannak még egy kellemetlen pöre akadt. A felsőörsi bortized miatt az ugyanottani préposttal tűzött össze, s mindkét fél számos tanut vonultatott fel. A tanuvallatás és a pör kimenetele azon kérdés körül fordult meg, vajjon a káptalan Szakács Miklós és Kis Péter felsőörsi jobbágyoktól erőszakkal szedte-e be a bortizedet, mely különben a prépostot illette volna? A 24 vallomásttevő közül csak 7 állott a káptalan részén, míg a nagy többség a prépost igaza mellett kardoskodott. A per sorát a veszprémi zsoldos katonák vallomása döntötte el, kik mind a káptalan ellen tanuskodtak. Ezek sorából megemlíthetjük Török Márton, Hegedüs Márton, Balog Mátyás, Márffy Ferenc és Madarász István nevét. A káptalan javára teljes határozottsággal csak Farkas István és Szalay János vallottak.²⁾

Ugyanezen időre esik Lindvay János hatalmaskodási esete, ki a veszprémi püspökség néhány birtokát megtámadta és a maga számára elfoglalta. Ő ugyan a kamarához irt mentegetőző levelében úgy tünteti fel a dolgot, mintha Szelepcsényi püspök lett volna a támadó fél s ő csak retorzióval élt, mikor az occupált győri birtokok ellenében a püspökség Nagy-nyúl és Kis-nyúl nevű faluit elfoglalta.³⁾ A kamara a mentegetőzést nem fogadta el s a két possessiót a veszprémi püspöknek visszaadta.

Már Lindvay levelében találunk említést téve török támadásokról, de ezek még csak szórványos jelenségek. A következő esztendőkből azonban már türhetetlen lesz a helyzet, s a bécsi udvarban komolyan gondolkoztak azon, hogy a törököt megtámadják. Leginkább sujtotta a bizonytalan helyzet a végvárak

¹⁾ Veszprémi vármegyei levéltár 1653. 100. old. 4. pont.

²⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica, fasc. 56. Nr. 41.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica, fasc. 20. Nr. 11.

lakóit s így a veszprémiek is folytonos rettegésben éltek a törökök portyázásai miatt. Széchenyi György püspök kivette részét abból a készülődésből, melynek célja a félhold kiűzése volt. Csáki László pápai kapitány írja egy barátjának, hogy »császáruink Ófelsége is ezen szükségre a bécsi hadakat igen mustrálja, győri, varasdi generálok Pukhán és főgenerálisok Pikolomi is ott van, Zrinyi, Bottyányi, Erdődi, Eszterházi és a beszprími püspök is ott vagynak«. ¹⁾

Szükséges is volt erélyesebb eszközökhöz nyulni, mert már a közbiztonság teljesen megszűnt. III. Ferdinánd király 1655. szeptember 30.-án a magyar kamara utján 150 forintot kénytelen küldeni Veszprémbe oly célból, hogy Huzó Jakab harmincadosnak két szolgáját a török rabságból kiváltásák. ²⁾

Sokkal nagyobb összegbe került Viczmándi István veszprémi lakos kiváltása. Egész vagyon ráment szabadsága visszaszerzésére. Gróf Csáky Ferenc nyolc pontból álló kikötést tesz a kiváltás esetére, melynek főbb részei a következők: imáiban nevét soha ki ne felejtse; örökké hű, igaz szolgája maradjon; a jövő Szent György napjára 600 tallért szolgáltatasson át neki; a nála levő török rabot adja át, a várbeli hajduknak állítson ki adóslevelet arról a 200 tallerról, melyet ő (Csáky) volna köteles nekik fizetni stb. Csak miután Viczmándi ígérte, hogy ezeket a feltételeket mind teljesíteni fogja, akkor szabadulhatott meg a török fogságából. ³⁾

A török később már a vár alá is merészkedett és a Bakonyerdő szélén állott lesbe. Emiatt a Veszprémi kapitány, Jagasics Péter 1659-ben a pápai megyegyűlés elé azzal a kérelemmel járult, hogy a vár környékén levő erdőt nagyrészen kiirthassa. ⁴⁾

¹⁾ Rozsnyai Dávid: Történeti Maradványai III. rész 183. old.

²⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1654—1661., fol. 58. b.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregistrata, fasc. 1448. Nr. 21.

⁴⁾ Veszprémi vármegyei levéltár 1659. 117. old. 1. pont.

A török támadásokra Batthányi gróf azzal felelt, hogy a veszprémi várőrségből és a környékbeli jobbagyokból majd 10.000 embert gyűjtött össze és Zsámbék alá indult, melyet felégetett; azután Vál, Ercsi és Érd falukra került a sor. Zrinyi pedig ezalatt Kanizsa táján égetett fel vagy 38 falut.¹⁾ Még a vasvári béke után is folytatták a veszprémiek támadásaikat, mire a király 1665. június 27.-én szigorú parancsban felszólította a nádort, hogy Batthányi grófot és a veszprémi püspököt idézze fel Bécsbe a török területre való betöréseik miatt.²⁾

Bár ezek az apróbb harcok és portyázások nagyon lekötötték a kapitányok és a várőrség figyelmét, még se lehetett kikerülni, hogy egy-egy birtokkérdésben ellentét fel ne merüljön a káptalan és a várbeli katonaság között. A káptalan ugyanis féltékeny szemmel őrködött a földesuri jogok sértetlenségére s így nem nézhette szó nélkül azt, hogy Spáczai Katalin asszony, Veszprémi János volt veszprémi vicekapitány, később győri altábornok özvegye és fia Sándor malmukat a vár alatt levő kertjükkel együtt 1656. november 24.-én az esztergomi káptalan előtt 200 császári tallérért eladják Jagasics Péter veszprémi főkapitánynak és feleségének Bede Katalinnak.³⁾ A káptalan következő (1657.) év február 21.-én ünnepélyesen tiltakozik ezen adásvevés ellen.⁴⁾ Azonban hiábavaló volt minden igyekezete.

Nemsokára a várőrség a megrongált vár kijavításába kezd. Jagasics kapitány csak 50 forintnyi királyi segélyt kap, amiből természetesen nem futotta a költség. A nagyhangu legényekből egyszerre alázatos szolgák lettek és esdve kérik ifjabb Sennyei István

¹⁾ Történelmi Tár 1880. évf. 735. old.

²⁾ Óváry Lipót: Oklevélmásolatok III. köt. 225. old.

³⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 88.

⁴⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 89. Jagasics 1659. március 10.-én 50 forintnyi királyi segélyt kap. — Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1654—1661. dd. 10. Mart. 1659.

püspököt, hogy a török veszélyre való tekintettel a zalavármegyei gyűlésen szólaljon fel érdekükben s ha lehet, némi faanyagot (lécet, gerendát) eszközöljön ki számukra. Panaszkodva említik meg: az országgyűlés ama határozatát, mely a vár fenntartására szükséges falvak nagyrésztét elvette tőlük. Ezért nem is lehet csodálkozni, »ha külső palánkjaink és sorompóink — amint írják — igen megromladoztanak, kiknek megépítésére az ide rendeltetett kevés falvak semmi uttal nem elegendők. Mely fogyatkozásink felől a nemes Szala vármegyét is közönségesen megtaláltuk és öngök és kgek valami palánkbéli segítséggel lennének. Minek okáért kérjük alázatosan Ngodat egész seregül, méltóztassék Ngod is azon nemes vármegye előtt is jó akarattal lenni. Ngod abbeli hozzánk megmutatandó jóakarátját alázatosan megszolgálni igyekezzünk.« Az aláírás helyén ez olvasható: »Officiales et totus militatus Suae Maiestatis praesidii Vesprimisensis — Őfelsége veszprémi végvárának szolgálai és összes katonái.«¹⁾

Nincsenek arra nézve bizonyítékaink, vajjon a püspök teljesíthette-e kérésüket, vagy nem. Valószínű azonban, hogy pártolta instanciájukat, hisz neki is érdekében állott a vár jókarba helyezése, annál is inkább, mivel a káptalannak ebben az időben már tekintélyes számu vagyona, háza volt a városban és a várban. 1636-ban szerezte vissza az első házat Őrsi Zsigmondtól, ezt követte a Széplakitól zálogba vett 3 kőház, majd Diósi Ádám, Kis Mihály, Rácz Panna, Bogoz István várban levő fundusai kerültek a káptalan birtokába.

A várőrség hamar megfeledkezett a papi pártfogásról, mert már 1666-ban amiatt panaszkodik a káptalan, hogy az őrség az ő jutasi rétvén legelteti lovait.²⁾ Az eset még az 1670-ik évi megyegyűlésen is szóba került.³⁾

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Eccl. et Capit. 95.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 90.

³⁾ Veszprémi vármegyei levéltár 1670. 165. old. 1. pont.

Pedig a káptalan sohase feledkezett meg róluk. 1673. augusztus 2.-án is Jagasics kertje mellett egy nagy telket adományozott Gerhardi Rubai Krisztián ágyumesternek puskaporműhely felállítására, azt kötve ki csupán feltételül, hogy minden ujévkor három fontnyi puskaport szolgáltatson be a káptalan számára.¹⁾

Érdekes az a küzdelem is, melyet a várórség a harmincados-intézmény ellen folytatott. Az 1662. év elején Tallián Gergely harmincados azzal a panasszal fordul a kamarához, hogy a veszprémi vicekapitány az őrséggel és a város lakosaival együtt akadályozza hivatalos ténykedésében. A kamara fenyegető levelet küldött Veszprémbe s felszólította a lakosokat, hogy Talliánnak engedelmeskedjenek. Bántotta az őrséget ez a feljelentés, s a főkapitányuknak, ki ezidőben Győrben tartózkodott, 1662. április 7.-én mentegető levelet irtak, hogy ők soha nem akartak, nem is fognak a kamara rendeletének ellenszegülni, de »Tallián Uram oly uj szokást akar behozni, — írják a kapitánynak — hogy ami szarvasmarhákat az itt való mészárszékekre, sertélyesmarhákat, buzát, abrakot pénzükért és egyébféle élést ide behoznak, azokból is megakarván venni a harmincadot, szótoltunk, hogy afféle uj szokást ne hozzon be, a véghelyt ne szükítse, a kereskedő embereket afféle szokatlan dolgokkal ne idegenítse«. Kéri a kapitányt, hogy járjon el érdekükben, mert ha »minden élés megharmincoltatik, annál nagyobb lesz a szükség«.²⁾ A kamarának ugyancsak irtak levelet ez ügyben, de nem válaszolt. Végre is 1668. október 29.-én másodizben fordulnak a kamarához, hogy a türhetetlen zsarolást akadályozza meg és a harmincadot törölje el. »Meg nem irhatjuk elegendőképen — panaszkodnak levelekben — hogy mindaz háboru előtt, mindaz háboruban, minemü nehezen tartottuk élésből és egyéb

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 92.

²⁾ Orsz. Levéltár: Missiles 1662. ápr. 7.

szükséges dolgokból ezt a szegény véghelyet; ennek utána is nem tudhatjuk, mikor Isten az időnek állapotját mire fordítja, szintén azon nyomoruságos állapotba juthatunk, noha mostan egy kis békességünk vagyon.«¹⁾ Ennek a levélnek lett már foganatja, mert Nádasdy országbíró 1669. január 5.-én — miután a vádak beigazolódást nyertek — csalfa kereset miatt feljelentést tett a veszprémi harmincados ellen.²⁾

A legmozgalmasabb napokat akkor élte át Veszprém, mikor a Wesselényi-féle összeesküvést felfedték. A nagy hazaárulási per számai a városba is elvezettek s különösen a veszprémi prépost volt benne érdekelve, mint aki az összeesküvőkkel levelezést folytatott, továbbá a kálvinista nemesek és várbeli katonák, kik szintén tudtak a készülődologról s e tárgyban többször titkos gyűléseket tartottak. Mikor az összeesküvés kitudódott s a bécsi udvar megindította a nyomozást, főként a dunántúli városokat vette vizsgálat alá. A tanukihallgatások 1671. február és március havában folytak le Győrben, Komáromban, Veszprémben és Pápán s több napot vettek igénybe. Mindegyik helyen számos előkelő nemest és megyei hivatalnokot hallgattak ki; a tárgyalást Tarczay János Győrmegeye alispánja vezette.³⁾

A kihallgatottak sorában találjuk Győr városából Kasza Ferenc, Bellicith Péter, Gaboriáni Tóbiás, Berdóczi György, Ferenczy János és Szili Márton kanonokokat, továbbá Szőnyi Márton, Lakóczy Gáspár és Nemes György főbirákat. Komáromból Szeghy János alispánt, Csontos Imre fővadját, Klucsói István őrséghadbíró; tanuként van beidéztve Zichy Pál vázsonyi kapitány is, ki Gencsi Egyed pannonthalmi

¹⁾ Orsz. Levéltár: Missiles 1668. okt. 29.

²⁾ Orsz. Levéltár: Ben. resol. 1662—1669., dd. 5. Jan. 1669.

³⁾ A tárgyalás egész anyaga a Győri történeti és régészeti füzetek III. köt. 72—74. és 329—332. oldalain található Ráth Károly közlésében. Eredetije a győri káptalani levéltárban (18. láda 54. csomag, 2953. sz. a.).

főapáttal és galánthai Eszterházy János altábornokkal együtt tesz hiteles vallomást. A pápaiak közül Érsek Márton és Vratarits Péter vajdák nevével találkozunk. A kihallgatottak legnagyobb száma Veszprémből került ki s bizony kevés kivétellel mind nagyon terhölően vallott. Március 6.-án érkeztek a vallatók a városba, de csak másnap, azaz 7.-én kezdték meg a munkát, mely három napig tartott; 8.-án (vasárnap lévén) szüneteltek s így a tárgyalás befejezése 9.-ére maradt. A vallomásttevők sorát a papi ordó nyitotta meg s csak azután következtek a katonák és polgári személyek.

A beidézett feleknek a következő 10 pontra kellett feleletet adniok:¹⁾

1. Vajjon tudja-e vagy hallota-e a tanu, hogy kik szorgalmazták vagy bujtották a törököt az Ófelsége elleni ellenségeskedés, vagy békeszegésre. Mely időben, mi módon, mikép és. miféle ajánlat és kinek a meghagyásából tették ezt?

2. Vajjon tud-e vagy hallott-e valakit Nyitra megye nagyjai és nemesei közül, vagy csak azok közül valakit, kik a töröknek az ország meghódolását ígérték és azon igyekeztek volna; vagy pedig Ófelsége ellen pénzsegéllyel, vagy bármivel a zendülés elősegítéséhez járultak, a felsőmagyarországi 13 megyével levelezés és kölcsönös szövetségben voltak, velők egyet értettek, vagy hozzájuk csatlakoztak?

3. Vajjon tudja-e vagy hallotta-e, hogy ki lelkesített a zendülésre, s ki mondotta, miszerint Ófelsége többé nem királya Magyarországnak és vajjon tényleg is ki rontott, lelkesített és félrevezetett?

4. Tudja-e vagy hallotta-e, hogy ezen legújabb zendülés létesítésére ki dolgozott leginkább? Ki zúdította fel a megyét? és Zrinyi Péter gróffal, Rákóczi Ferenczel és a mostani Erdélyi fejedelem urral, az

¹⁾ A kérdőpontokat Ráth Károly fordításában közlöm.

elhunyt Wesselényi nádorral és Vitnyédy Istvánnal Szendrőben, Murány vára alatt, Lipcsén és Sárospatakon vagy máshol, ki gyülesezett, ki értett egyet, vagy levelezett? és hogy másokat a felkelésre annál könnyebben még hamarább reá vehessenek, kik mondták azt, hogy Ófelségének semmi katonasága és hadserege nincsen, elveszett; vagy máskép Ófelségét akármilyen módon meggyalázni merészkedtek?

5. Tud-e vagy hallott-e azokról, kik a közjó ürügye alatt ígéret, ajándék, ijjesztések vagy bármi más kigondolható szín, módok s cselszövegekkel az ország nagyjait, nemeseit és városait az elszakadásra lelkesítették és izgatták, vagy Ófelsége ellen külföldi nemzeteket bujtogattak és miként?

6. Tud-e vagy hallott-e arról, hogy a legújabbban indított zendülés alkalmával az ország ezen részei megyéihez és a külföldi országokba is leveleket írtak-e? ki írta azokat? vagy ki iratta? kinek, ki által, kinek parancsából, kinek házában, ki volt a posta és közbenjáró? kik voltak indítói, rendezői is segédei bármilyen alkalommal? S valóban hol találtattak a felső-részek megyéihez s ez érdemben bárhová írt levelek s hol lehetne még feltalálni ilyeneket?

7. Vajjon hallotta-e a tanu, hogy ezen részek megyéi az ország felső megyéjén ejtett törvénytelen-ségeket magokon ejtetteknek ismerték és ismerik?

8. Vajjon igazán tudja-e vagy hallotta-e a tanu, hogy Vitnyédy István bizonyos pénzösszeget vett fel a Bécsben székelő francia követőtől a végre, hogy ő császári és királyi felségét elfogja és Kassa várába vagy máshova küldje letartóztatás céljából? És vajjon Vitnyédy vagy más valaki Ófelsége élete ellen lesek-et hányt-e vagy jelenleg is leselkedik?

9. Vajjon tudja-e vagy hallotta-e a tanu, kik voltak azon magánösszejöveteleknek rendezői, melyek Kőrmöcz- és Breznóbányára hirdettettek? Melyik évben és időben tartattak? kik voltak jelen, kinek

parancsából rendeltettek, azoknak minémü utasítás adatott? Végre kik és kinek parancsából, utasításából és meghagyásából küldettek a 13 vármegyéhez?

10. Az ily zendülőknek hol vannak javai, jószágai, elrejtett és elhajtott barmai, félretett ingóságai és hol rejtegettetnek jelenleg?

Ezen föllebb előhozatottakon kívül mit tud, láttott vagy mástól hallott és kitől? ez érdemben vallja meg a tanu.

Ezeket a kérdőpontokat Majláth állította össze, de a vallatás vezetője, Tarczy János, Győrmegye alispánja még egy ponttal toldotta meg és pedig:

Vajjon tudja-e, vagy hallott-e a tanu, hogy a mult mozgalmas időben a kálvinista nemesek által Veszprém, Pápa, Győr, vagy bárhol bizonyos magányülekezetek tartatták s azokban nagy csendesen mikép tanakodtak és mit határoztak a katolikus vallás és Ófelsége ellen?

Erre a 11 kérdésre kellett válaszolni a tanuknak, kiknek sorát Kardos Gergely olvasókanonok nyitotta meg. Ő, valamint az utána következő érdemlegesen valló tanuk az első kérdőpontra vonatkozólag egyértelműleg odanyilatkoztak, hogy Zrinyi Péter, Nádasdy Ferenc és Rákóczi Ferenc voltak a törökkel kötendő szövetség értelmi szerzői és hirdetői. Szántóházi Ferenc veszprémvármegyei főbíró még Tersacky grófot, Frangepán Ferenc sógorát is megemlíti a felbujtók között.

A második kérdőpontnál fontos vallomást tett Gorup Péter lovashadnagy, ki hallott arról, hogy a pápaiak és a veszprémiek nagyobb pénzüsszeget küldöttek az ország felső részeibe; még biztosabb értesülése volt Szántóházi Ferenc főbírónak, ki még az elküldött összeg nagyságát is tudta; szerinte a pápaiak 600, a veszprémiek 500 tallért fordítottak a felvidéki mozgalom elősegítésére. A mozgalom vezetőemberei közti levelezésről Szőke Mihály református

iskolamester tett említést; állítása szerint még debreczeni tartózkodása alatt hallott a dologról.

A harmadik pontra vonatkozólag érdemleges választ nem kaptak a vallatók.

Annál kimerítőbb tájékozást nyújtottak azok a tanúk, kik a negyedik kérdőpontra vallottak s a bűnrészeseket, vagy beavatottakat említették fel. Simoncsics Mihály, a káptalan jegyzője, magának Kovács alias Szabó Jánosnak szájából hallotta, hogy ez Muraközben járt gróf Zrinyi Péternél, kivel a felkelés sikeressé tétele fölött tanácskozott; saját bevallása szerint Zrinyi »pénzt is adott volna neki, katonák toborzására, ha lett volna nála«; — ugyanez a tanu Pethő Lászlótól még azt is hallotta, hogy Babocsai Ferenc szintén a felkelők mellett tart, mi abból is kitűnik, hogy fedezetet adott gróf Zrinyi Péter embereinek, kik uruk részére katonaság toborzása végett Tapolczára mentek. Bottka Ferencről pedig azt hallotta, hogy Török István veszprémi katona által levelet küldött Erdélybe. Laskai András veszprémi alvárparancsnok a prépostra vallott terhelően. Előadta, hogy egy alkalommal a prépostnál tartózkodott, kinek ép akkor gróf Nádasdy urtól leveleket hoztak s mikor kérdezte »irt-e olyan ujságot, mit vele is közölhetne?« — azt a kitérő választ adta »1000 aranyért sem fedezem fel a megirt dolgot!« Ezenkívül a prépost által adott ebédeken és vacsorákon gyakran hallott ilyféle magyar felköszöntőket »az egyben köttetett öt úri atyafiakért!« — »az elkezdett dolgoknak adja Isten jó végét!« — Borbély István lovas zsoldoskatona arról tudott, hogy bizonyos alkalommal gróf Nádasdytól egy ikervári és egy nyőgéri katona levelet hozott a veszprémi prépostnak; ez azonban nem volt odahaza, Borbély ajánlkozott, hogy ő majd kézhez adja, azonban a két katona nem állott rá, mivel szerintük »keményen meg van hagyva, hogy senki másnak, csak neki adjuk által«. — Karácson Péter lovashadnagy, ki a prépost

asztalánál szintén többször megfordult, hallotta, hogy a prépost felköszöntései alkalmával ilyen kitételekre ragadtatta magát: »ha a rablók sokasága oly nagy nem volna, még szükség lehetne jó katonákra«, továbbá: »ha élünk, csodaidőket érünk!«

Bende János veszprémi lovas zsoldoskatona az ötödik kérdőpontban foglaltakra ad felvilágosítást. Ő tudott azokról az ijesztgetésekről, melyekkel a katolikusokat presszionálni akarták. Mikor a múlt évben több katonával együtt mulatott, Oláh János azt mondta neki: »megéritek ti, katolikusok, s mit fogtok csinálni rövid idő múlva, ha az erdélyi fejedelem jönne!« Mikor ő erre azt felelte: »mit ijedeztek oly hamar, tudjátok esküvel erősített kötelességteket, ha ő jönne, magam hívnam ki párbajra« — igen megkorholták a kálvinisták és sokáig gúnyolták.

Ágoston András veszprémi gyalogkatona csak annyit vallott be, hogy bizonyos katolikusnak fenyegetésére poharazás közben egyszer azt válaszolta: »Apafi fejedelem aligha ki nem jön«. — Kardos Gergely olvasókanonok a kálvinisták ama ígéretéséről is tudott, hogy mihelyt a felkelés kitört volna, a »katolikusokat az erősségből mind ledobálták volna«.

A hatodik kérdőpontra Horváth József, a veszprémi őrség várnagya azt vallja, hogy Husvéth Gergelytől magától hallotta, hogy ez a veszprémi préposttal együtt gróf Nádasdytól gróf Zrinyi Péterhez utazott, ott hosszabb ideig tartózkodtak, de hogy az urak mit végeztek, arról nincs tudomása.

Laskai András alvárparancsnok szintén tud arról, hogy az említett prépost gyakran megfordult Nádasdy házában s néhányszor egész hónapig elidőzött nála. Kardos Gergely olvasókanonok egész határozottsággal vallja, hogy a veszprémi kálvinisták egy Török István nevű katona által többször küldöztek levelet, hol Bottka Ferenchez Pápára, hol pedig az ország felső megyéibe.

A 7, 8, 9. és 10. pontra nem tudtak választ adni a kivallatottak, ellenben a 11. pont gyanánt utólag felvett kérdésre majdnem mindnyájan válaszoltak. Azt elismerték az összes tanuk, hogy a kálvinisták Pápán és Veszprémben több ízben gyűléseket tartottak, csak hogy — míg a tanuk egyik része vallomásában sejtetni engedte, hogy az összeesküvéssel kapcsolatban gyűléseztek, addig a másik rész: a kálvinista tanuk mentegetni próbálták eljárásukat. Ez lett azután a vesztük, mert ahányan voltak, annyi-félét vallottak, s így rögtön nyilvánvalóvá lett állításaik valótlanúsága. A vallomásttevők nagy többsége tisztán a puszta tény konstatálására szorítkozott s körülbelül ez volt a feltett kérdésre adott válasza: »hallotta, hogy a kálvinisták Szili Gergely szolgabíró házában összejöveteleket tartottak, de hogy miről tanácskoztak és mivégre jöttek össze, — nem tudja!« Ily értelemben nyilatkoztak: Kun István éneklőkanonok, Kardos Gergely olvasókanonok, Jagasics Péter főkapitány, Laskai András alvárparancsnok, Vaszari András vajda, Karácson Péter lovashadnagy, Bende János lovas zsoldoskatona és Mogyorósi György vámos. Voltak azonban olyanok is, kik tudtak egy öreg-sánta emberről, aki állítólag a felső megyékből érkezett először Pápára, hol Kovács alias Szabó János házában elnökkölt a reformátusok gyűlésén; innen Veszprémbe ment, hol a református vallásu vajdákkal majd a templomukban tanácskozott, majd meg Szili Gergely házában, sokszor éjfél után 2 óráig is. Ezt Simoncsics Mihály káptalani jegyző és Gorup Péter lovashadnagy vallotta.

Martonfalvai István veszprémi lakosnak arról is volt tudomása, hogy a sánta ember, — titkolni akarván kilétét — Debreczenből való könyvárulónak monddta magát és hogy a kálvinisták mindenütt örömmel fogadták s többször megvendégelték.

Érdekes vallomást tett Szántóházi Ferenc megye-

biró; mikor a gyűlés tárgyai felől egy Borbély István nevű zsoldos katonától kérdezősködött, ez oly tartalmú választ adott, hogy az egyház számára a borbélycéh zászlót készített s ezért volt szükség a gyűlés összehívására; mikor ezt a közelben álló Borbély János meghallotta, mérgesen rivalt rá: »hadd' el most a zászlót, mivel a tavasz nyitával annyi zászlót fogsz látni, mellyel mind a két szemed megeléghet«.

Két tanu: Horváth Ferenc vajda és Szabó István veszprémi lakos szépíteni akarták a dolgot; az előbbi azt állította, hogy a Szili Gergely házában tartott összejövetelüket a várparancsnoknak is bejelentették és azon egyedül csak arról tanácskoztak, hogy megtiltsák templomuk magtárrá való felhasználását; az utóbbi tanu pedig azt bizonyította, hogy prédikátoruk fizetése érdekében tartottak gyűléseket.

Ezekből a nagy ellentmondásokból lehet következtetni, hogy az összejövetelék szoros kapcsolatban voltak azokkal a mozgalmakkal, melyeknek szomoru végéről mindnyájan tudunk. Bár a felkelés szervezői: Zrinyi, Nádasdy, Frangepán és Tattenbach életükkel fizettek igaz hazafiságukért, az üldözésnek nem szakadt mindjárt vége.

A veszprémi kálvinistákra is rákerült a sor, s a nagy protestáns üldözés alkalmával közülük is többen börtönbe kerültek.

Nagynevű prédikátoruk, Bátorkeszi István szintén a proscibáltak lajstromába került. Őt is elfogták s gályarabságra hurcolták. A veszprémi reformátusok többször küldtek kérvényt a bécsi udvarhoz, hogy kedvenc papjukat bocsássák szabadon, de hasztalan volt minden igyekezetük; pedig, hogy sokat gondoltak rá, kitűnik azokból a köszönő sorokból, melyet Bátorkeszi a »Gályarabságra hurcolt prédikátorok éneke« 26. és 27. versszakában veszprémi hiveihez intéz:

»Vitéz Veszprém vára, Magyarok végháza,
Nagyobbrésről pedig az Krisztusnak nyájja,
Bátorkeszi István, ki valék pásztor, —
Mostan elbúcsúszom tőletek én sírva.

Fizesse meg Isten a ti hűségteket,
Sokszor rabságomban küldött pénzeteket,
Nem szolgállok immár benneteket, —
Irja fel az Isten mennyben neveteket!»

Bátorkeszi nem is szabadult meg a gályarabságból s miként többi társa, ő is megfizetett szókimondó, igaz magyar hazafiságáért. De az üldöztetésből másnak is kijutott. Az önkényuralom e rémes korszakában senkinek sem volt se élete, se vagyona biztonságban. Különösen a prédikátorok lettek földönfutókká, mert, hacsak lehetett, elvették ezeknek legparányibb jószágát is.

Igy tudjuk, hogy a szentkirályszabadjai prédikátor, Csák Mózes berényi szőlőjét egyszerre hárman is akarták occupálni. Nevezetesen: Tallián Gergely¹⁾, három berényi atyafi és a győri jezsuiták nevében Posch György.²⁾

Ezeket a foglалásokat a kamara nemcsak elnézte, hanem még helyeselte, sőt akarta is. Erre felbátorodtak a veszprémi katolikusok és a kamarától az elvett jószágok egy részét kérték, hogy azok jövedelméből templomukat helyreállítsák. Instanciájukban hivatkoztak arra a nagy rombolásra, mely a török foglалások idejében érte a várost, erősen hangoztatván azt is, hogy az épület nagy és felépítése igen tetemes költségbe kerül.³⁾

A templomrestaurálással egyidőbe esik a rongált, dűledező állapotban levő vár jókarba helyezése is. A pápai megyegyűlés 1675. január 7.-én, tekintettel arra, hogy ez a hely az egyedüli menedékvár a török

¹⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica fasc. 70. Nr. 115.

²⁾ Orsz. Levéltár: Acta ecclesiastica fasc. 71. Nr. 72.

³⁾ Orsz. Levéltár: Acta neoregistrata, fasc. 618. Nr. 68.

támadások idején, elrendeli annak megerősítését és kijavítását. A szokásos ingyen szolgáltatokon felül 100 kocsit rendel a vár körüli munkálatok végzésére, úgy hogy minden porta egy-egy kocsit bocsásson rendelkezésre, mellyel mindenkor két kézműves is menjen együtt; aki a rendeletnek egyszeri felszólításra nem engedelmeskedik, az a várkapitány által kétszeres munkára kötelezhető.¹⁾

A vár élén ekkor már Babocsay Ferenc állott, ki jó katona volt ugyan, de rendkívüli erőszakos természettel bírt. A káptalan és a szomszédos kapitányok örökös perlekedést folytattak vele s a panaszok szinte egymást érték. 1674. július 26.-án Pethő László szentgróti kapitány emel vádat ellene, mivel egy Pap Mózes nevű kőröshegyi jobbágyát elfogta és Tihanyban lecsukatta. Keserűen panaszolja Kövér Gábrielnek, hogy »tizenhárom jobbágy eskütt meg mellette, még sem ad helyt neki, egy rossz pribék szavára ki akarja köttetni az Ófelsége jobbágyát; törvényes satisfactióval ajánlottam magamat, annak se akart helyt adni« stb.²⁾

1676. február 10.-én Szákonyi János veszprémi nagyrépost emel vádat Babocsay ellen a megyei alispán előtt, mivel ez Delbancz Ferenczel, a német sereg kapitányával együtt eltűri, hogy a várbeli katonaság garázdálkodjék. A panaszos eset 1671. augusztus 10. táján történt; a várőrség ugyanis a nagyrépost embereitől mintegy 40 forintnyi értékű bort elvett, mikor azt haza akarták szállítani.³⁾ A bortized szedése és az italmérési jog ellen elkövetett kihágás hosszú ideig perlekedés tárgyát képezi; ez ügyben, valamint a várörök legeltetési jogát illetőleg 1680. május 24.-én 18 tanut hallgatnak ki. A kérdést I. Lipót király 1694. április 29.-én dönti el olyképen,

¹⁾ Veszprémi vármegyei levéltár 193. old. 1. pont.

²⁾ Orsz. Levéltár: Missiles 1674. jul. 26.

³⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 94.

hogy az italmérési jog Szent György napjától Szent Mihályig a káptalané s a fajszi és jutasi legelő egyedül a káptalant illeti meg.¹⁾

Még az 1680. évben hatalmas per indult meg Szákonyi és Babocsay között, melyben újlag a prépost volt a vádló. Bűnül róttá fel a kapitánynak, hogy az Ófelsége »sokrendbéli csatákat tilalmazó latrokat és koborlókat fogdoztató súlyos parancsolatainak nem engedelmeskedett, a csatákat tilalom ellen megengedte, a latrokat nem kergettette, hanem akiket megfogtak, mint halálra, tüzre valókat elbocsátotta, amint most utolszor is, akik a Barátokat megfosztották, pénzért elbocsátotta; egy Biczó nevű ember felől azt monddotta, hogy Ófelsége ha olyan parancsolatot adna is, mint az ajtó, el nem bocsátja; ezért Szákonyi szerint Babocsay megszegte a királynak tett esküjét. De vétett a Végház ellen is, mert »minden megörögzött régi igazságát és jó szokását elrontotta, a közönséges tömlőcöt magáévá tette, nemes embe-
reket ok nélkül, mint Biczót, hosszú fogságban tartott, veretett, tömlőcözött, mint Torpis Györgyöt, szidalmazta rutul, mint Füredi Szabó Istvánt és többeket fattyu kurafiaknak szidott mint Martonfalvy Istvánt.«²⁾

A káptalannak is kellemetlenkedett, mert italmérési jogától megfosztotta, a borvivők edényeit pedig összetörette, továbbá a haditanács végzésére hivatkozva, a káptalan rétjein szabad füveltetést engedett katonáinak. — Még a törökkel való paktálás vádja is érte. Tudniillik, mikor egy Kardos nevű vitéz Kádártánál hét törököt összevagdalt, ő a sebesülteket Veszprémbe hozatta és borbély által gyógyíttatta. De nagy haragot váltott ki a káptalanból akkor is, midőn ennek »hire nélkül és akarata ellen iratott Füredi

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 95.

²⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 96.

Kovács István ellen fehérvári béknek, ki agyon verette in odium Capituli cselekedvén ezt Babocsay«. ¹⁾

Ezek a vádak nem találtak visszhangra az udvarnál, nem mintha alaptalan gyanúsítások lettek volna, hanem mivel ebben a veszélyes időben nagyon rá voltak szorulva Bécsben egy olyan eszes, bátor és erélyes kapitányra, mint amilyen Babocsay volt. A bekövetkező nagy eseményeknek, Veszprém elfoglalásának, szinte előre vetette árnyékát az a sok incidens, mely a török és magyar végházak lakói között nap-nap után megismétlődött. Valóságos embervadászatot rendeztek a végek vitézei s a legnagyobb dicsőségnek azt tartották, ha az ellenfél valamelyik emberét elevenen kezükbe keríthették. Akit így megkaparinthattak, arra igazán ellehetett mondani, hogy kár volt e világra születnie. Leírhatatlan kínzások közt sokszor annyira ütötték-verték, hogy megkékölt testéről cefatokban hullott le a hus. A jó példában természetesen a török járt elől, de azért nem kell gondolnunk, hogy a mieink irgalmasabbak lettek volna.

Szokás volt a véghelyeken, hogy az elfogott vitézt övéi, bizonyos váltságdíj árán kiválthatták a fogságból. Ámde gondoskodtak az egyes várakban arról, hogy erre sor ne kerüljön; tudniillik akkora sarcot állapítottak meg, hogy a hozzátartozók azt lefizetni nem tudták.

Az 1680. év folyamán a fehérvári törökök vagy hat jobb nevű veszprémi vitézt küldtek óriási kínzások közt másvilágra. Így Ernest Pál veszprémi ellenőr feleségének valami atyafiát akként ölték meg, hogy lábaszáráról ledörzsölték a hust. Ezek a kegyetlenkedések módfelett elkeserítették a veszprémieket s mikor egy Murat nevű fehérvári török zászlótartó kezükbe jutott, ezen töltötték ki bosszujukat. Az egész őrség kivonult az embergyilkolásra s botokkal, doron-

¹⁾ Veszprémi káptalani magánlevéltár: Veszprém-Oppidum 95.

gokkal agyonverték a török foglyot. A tanusítvány, melyet Ernest Pál adott az esetről, azt hangoztatja, hogy Murat »nem tyrannusságból, hanem irgalmas kereszténységből veretett agyon«. ¹⁾

Az 1683. év folyamán azután már rendszeres háboru kezdődik a Thököly serege mellett működő törökök és a dunántúli vég helyek vitézei között. Amig ugyanis Thököly Felső-Magyarországot hódította meg csapataival, addig a vele szövetségben levő török sereg, mely mintegy 250.000 embert számlált, Kara Musztafa vezérlete alatt a Dunántúlt igyekezett hatalmába keríteni, hogy annál biztosabb legyen az út Bécs felé. Ezen felvonulásában Veszprémet is érintenie kellett, melynek élén a mindenre kész Babocsay Ferenc kapitány állott. Nem volt nagy az őrsége, hisz egy 1670 utáni időből való kimutatás mindössze csak 179 huszárról, 300 hajduról és 9 tüzérről tud, ²⁾ de azért el volt szánva arra is, hogy kisdud csapataival ha tovább nem, egy-két napra feltartóztatja Musztafa óriási táborát. Erre azonban nem került sor, mert közben a bécsi udvari haditanács részéről, melynek Baden-Baden Ármin őrgróf tábornagy volt az elnöke, más intézkedés történt.

Babocsay jól tudta, hogy maroknyi őrsége nem elegendő sikeres várvédelemre, azért hol ide, hol oda fordult segélyért, kért, könyörgött, rimázkodott, de hasztalanul. Gróf Batthányi Ádámnak június 21.-én irt levelében szomoruan említi fel seregének elégtelen számát, pedig — amint írja — kémei és más hírhozók útján biztosan értesült arról, hogy a török Veszprémet meg fogja támadni. »Noha mi készen

¹⁾ Történelmi Tár 1893. évf. 736. old. A tanusítványt Laskói András vicekapitány, Gorup Péter, Roboz Benedek, Salomvári János hadnagyok és Simoncsics Mihály, Vincze Gergely, Horváth Ferenc, Martonfalvai István, László Péter, Szabó Mihály, Husvéth Gergely vajdák írták alá. Eredetije Országos Levéltár: Acta neoregistrata fasc. 57. Nr. 26.

²⁾ Hadtörténelmi Közl. 1895. évf. 401. old. Dr. Merényi Lajos: A gégek magyar őrhada 1670 után.

vagyunk — folytatja tovább — Ófelsége hűsége mellett vérünk kiontására és amint legjobban lehet, szegény hazánk vigyázására és oltalmára: de egy tábornak megfelelni, jól tudhatja Nagyságod elégtelenségünket.«¹⁾

Három nap mulva Gyalódy István veszprémi katona keresi fel levelével gróf Batthányi Ádámot; ez már sokkal tartalmasabb, mint Babocsayé, amennyiben a török sereg megérkezéséről és Barkóczy Ferencnek, Thököly egyik legnagyobb emberének ama törekvéséről ad számot, mely a felkelőkhöz való átpártolásra akarja Babocsayt csábítani. »Barkóczi Ferenc uram Önga melléje deputált Urakkal együtt az törökök eleivel Palotához érkeztenek, igen-igen szorgalmaznak mind levelek s mind szóval való izenetek által a fejünk meghajtása felől, megirván: ha harmadnap alatt szót nem fogadunk, fegyver élire bocsáttatunk, ezt pedig hitek alatt írják, izenik az magyar urak. Épen kéz között vagyunk, nem tudjuk, honnand várjuk a segedelmet Istenen kívül.«²⁾ Barkóczy próbálkozásáról még azok a sorok is tanuskodnak, melyeket junius 22.-én intézett Babocsayhoz, ajánlván neki, hogy pártoljon át Thökölyhez.³⁾

Ezek a csábítgatások nem tudták Babocsayt hűségében megingatni, kire már az a feladat se hárult, hogy Veszprémet védelmezze. A bécsi udvari haditanács ugyanis úgy határozott, hogy Babocsay hagyja ott embereivel a várat és Győrbe siessen a Lotharingeni Károly vezetése alatt álló fősereghez.⁴⁾ Ugyanilyen felszólítást kaptak Léva, Lipótvár, Tata és Pápa kapitányai is. Így történt, hogy junius 25.-én Barkóczy

¹⁾ Tört. Tár 1887. évf. 127. old. Az 1683-iki táborozás történetéhez, II. közlemény.

²⁾ Tört. Tár 1887. évf. 295. old. Az 1683-iki táborozás történetéhez, II. közlemény.

³⁾ Budapesti Egyetemi Könyvtár: Kaprinay kéziratgyűjtemény, in folio XLI., 220—221.

⁴⁾ Hadtörténelmi Közl. 1890. évf. 228. old. Gömörý Gusztáv: A bécsi cs. udvari haditanács viszonya a hadvezérekhez.

Ferenc kétezredmagával megszállta a várost, melyet azután Tihany és Vázsony meghódoltatása követett.¹⁾

Török forrás is megemlékezik Veszprém várának megszállásáról,²⁾ azzal kapcsolatban, hogy a székesfehérvári mezőn való tartózkodás meghosszabbításának okait adja elő. Eszerint Kara Musztafa azért időzött több napig Székesfehérvár falai között, mivel a krimi khánt, Murad Gérajt várta ott be, ki a szultán parancsából szintén részt vett a Bécs elleni felvonulásban. Mig itt táborozott, hirül hozták neki, hogy »a négy órányi távolságra fekvő Veszprém nevű hires erős várban levő hitvány hitetlenek nagyon ravaszok s folytonosan zavart és háborgást támasztanak«. Ez indította Musztafa pasát arra, hogy Kara Mohammed diarbekeri válit néhány ágyuval és »vártörő bombával« ellátva a Veszprém és vidéke ellen operáló sereg parancsnokává tegye, kihez még a szivaszi bejlerbej Khalil pasa háromezer janicsárral, ötszáz dsebedsivel (gyalogos katona) csatlakozott.

Mielőtt elindultak volna Veszprém felé, Musztafa pasa a székesfehérvári várnak bégjét, Atlu-bejzadet kétszáz főnyi csapattal a vár alá küldötte, hogy a várbelieket megadásra szólítsa fel, mely esetben »vagyonuk és életük kegyelmet nyer, ellenkező esetben pedig a hódítás és rombolás fegyvere zuhog reájuk«. Az említett forrás szerint a veszprémiek önként meg is hódoltak s így a nagyobb sereg küldése szükségtelenné vált. Babócsay azonban ekkor már Győr alatt táborozott s így az alkut nem a sereg, hanem a város lakói kötötték meg.

Amint a székesfehérvári törökök értesültek Veszprém megszállásáról, azzal a kéréssel fordultak a pasához, hogy a várat romboltassa le, nehogy esetleg a jövőben újra veszedelem fenyegetse őket erről az

¹⁾ Tört. Tár 1887. évf. 296. és 299. old.

²⁾ Hadtörténelmi Közl. 1896. évf. 333. old. Rasid effendi: Tarikhi I.; Karácsonyi Imre dr. fordításában.

oldalról. A pasa azonban nem teljesítette kérésüket, hanem a vár védelmére 400 székesfehérvári török vitézt rendelt, parancsnokukká pedig a simontornyai békét tette.

Nemsokáig tartott a török uralom Veszprémben, mert Bécsnek szeptember 12.-én történt felmentése után a dunántúli várak is sorba visszahódítottak és így Veszprém vára is újra magyar kézbe jutott. Ezt bizonyítja Babocsaynak szeptember 24.-én Draskovichhoz intézett levele, melyet már Veszprémből irt és küldött a címzettnek. Ez a levél különben is csak úgy áradozik a várórség vitézi tetteiről és azon dicsőséges harcokról, melyeket a palotai és fehérvári törökök felett nyertek. Dicsekedve említi, hogy »bosszúságunkban huszonhatnak fejeket feltettük az fentőben palotaiak és fehérváriak közül, egy fehérvári derekas Somi Zainnak, ugyanottvaló egy agának és négy vagy öt iszpájának is, az palotaiaknak pedig az színét, az várból sem szedhattünk volna válogatva is jobbakat, úgymint Besvári nevű palotai agának, Kara Oglunak és ezeken kívül is 17 az palotaiak közül; eleven is hat vagyon kezünk között, azokban is jó iszpáják és besliák vannak«. ¹⁾

Ez a három hónap (1683. június 25.—szept. 24.) volt Veszprém történetében a gyászos törökuralom utolsó korszaka. Nem lengetett többé lófarkas zászlót a bakonyi szél Veszprém vár bástyáin, az Allah dicsérő müezzin is elnémult örökre őrtornya tetején. A zöldbe borult virágos mezőkön megszűntek a vitézi próbák s a dagadó gőg, a harcok izgalma és gyönyörűsége nem kergette többé harcon forgott vén vitézeinket és daliás ifjainkat oda, ahol a halál dandárral járogat. Széttörték a lobogós kópják, megszűnt a végbeli élet, eltűnt a vitézlő rend; pedig ez utóbbi a magyarság életének, erejének legfőbb hirdetője volt. Sokat meg-

¹⁾ Tört. Tár 1887. évf. 307. old.

engedtek maguknak, az ország törvényeit sokszor lábbal taposták, azonban meg lehet ezt bocsátani, hisz nekik nem a törvény, hanem az élet parancsolt. A sérelmek hangoztatásakor soha sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a vitézlő rend másfélszáz éven át saját vére hullásával védte a falvak és városok népét, még akkor is, ha rákháton járt a fizetése.

S e gyönyörű végbeli életnek a törökök kiűzésével egyszerre vége szakadt. Valami nagy változás, nyomasztó csend állott be, mint amely a zúgó viharokat, bömbölő orkánokat szokta megelőzni. Ott, ahol azelőtt kópjatoréssal fárasztották magukat a vitézek, hol a janicsárok lovainak patkói tették visszhangossá a környéket — fojtó, kriptaszerű csend lett urrá. Igen — mert nagy idők, fényes idők voltak bekövetkezőben. Rákóczi Ferenc próbálta sárbatiport szabadságunk zászlaját újra kigöngyölyíteni. A veszprémieknek is mi lehetett választásuk? Oda álltak a nyalka kuruccsapatok soraiba és végig küzdöttek a szomoruan végződött felkelést. Megtették azt, amit az őseiktől öröklött szabadságszeretetük és a haza becsülete megkívánt. De Heister, a labanc vezér nem tudta ezt elfelejtetni; fosztogató csapataival kiraboltatta Veszprém városát, sőt még a templom kincseihez is hozzányult, a tiltakozó kanonokokat pedig halálra kínoztatta és megölette. Így bántak a pribékek azokkal, kik egy lélekzethez kapó, ébredező nemzetet akartak szabaddá, függetlenné tenni. — A sajgó sebeket behegesztette lassankint az idő. Veszprém is kezdett nagyobbodni, fejlődni és erősödni; sok munkába került, de meg van az eredménye. Ott ahol azelőtt törökverő, labanchajtó őseink sárból összetakolt házaikban, szablyával és karabéllyal szolgálták a hazát, ott ma szorgalmas emberek munkájától hangosak a földszintes házak és a paloták...

FÜGGELÉK.

Oklevélmásolatok.

Egregii Amici dilecti. Salutem. Hortemur vos et de voluntate ac ordinatione Regie Maiestatis Consiliarique eiusdem requirimus et eisdem committimus, Ut ex praesenti taxa istius comitatus ad conservacionem arcis Wesprimiensis. solucionemque peditum et equitum qui hoc periculose tempore in ea Arce alendi sunt, Reverendissimo domino Wesprimiensi quadringentos florenorum dare et numerare debeatis, accepta ab eodem superinde quietancia. Erunt autem ad hanc pecunie summam computandam etiam dice bonorum tum ipsius domini Wesprimiensis, tum vero Capituli, secus ne feceritis praesentibus pro vestra superinde expeditione reservatis. Bene valete, datum posonii 21 februarii Anno domini 1543.

Sacre Regie Maiestatis nostre Camere prefectus et consilarii.

Kivülről: Egregiis dominis Ambrosio Beyczy et Laurentio Zerethy dicatoribus praesentis contribucionis comitatus Wesprimiensis. Amicis dilectis.

Nemzeti Muzeum: Törzsanyag 1543. (Kamara.)

Nos Martinus de Kecheth Electus Episcopus Ecclesie Wesprimiensis. Fatemur et recognoscimus per praesentes, nos ab Egregio domino Laurentio Zerethy, Dicatore Regie Maiestatis, summam illam quadringentorum florenorum Ungaricalium, que per

Dominos Consiliarios, et Camerarios Regie Maiestatis de commissione eiusdem Regie Maiestatis ad intertentionem peditum huius arcis nostre Wesprimiensis deputatam ex hac praesenti dica fuerat, integre recepisse. In cuius rei testimonium, pro expeditione ipsius praefati Domini Laurentii, hasce litteras nostras dandas duximus, cum subscriptione manus nostrae et sigilli nostri usuali appositione. Wesprimii ipso die Sancti Georgii Pape: Anno Domini millesimo quadragesimo tercio:

Idem Wesprimiensis episcopus.

Nemzeti Muzeum: Törzsanyag 1543. (Kamara.)

Martinus de Kecheth Episcopus Wesprimiensis et consiliarius Regie nostre etc. Fatemur et recognoscimus per praesentes Nos cum Magnifico domino petro Erdewdi Comite et Capitaneo Regie nostre etc. ratione illarum causarum et litium, que mote fuerunt inter nos propter varia et ingentia damna Colonis nostris de Egerszegh et Nowa eiusque pertinentiis, per praefatum magnificum dominum petrum illata, concordasse in trecentis et quinquaginta florenis ungaricalibus, quorum trecentos hodie nobis integre persolvit, Reliquos quinquaginta florenos ad festum Circumcisionis domini proxime venturum persolutura se dominatio sua Magnifica obtulit, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum, sigillo nostro munitarum, posonii feria quarta ante festum Sancti Martini Episcopi. Anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo octavo.

Idem qui supra.

Nemzeti Muzeum: Törzsanyag 1548.

Prudentes et circumspecti Domini, Dominis nobis Confidentissimis. Salutem et servicii nostri Commendationem. És irhattyuk te Kegyelmednek, hogy

Beszprimet heted napra vették megh, még megh nem vehették volna, ha hitre megh nem adták volna, de hitre adták megh s mind levágták ewket benne, aztán megh megh se jüttek volna, hannem mas várat szál-lottak volna, ha azt nem hallották volna, hogy Váchot megégették, thovábbá hogy tiz napra által költözött a Duna, ez éjjel is tizenhat sarckot hosszat állt a Duna. hogy vagy Gyarmatot vagy Drégelt vagy Ságot e háromnak egyikét által . . . . harmad napig megh megszállják; e hármat penig mind megh akarják venni. Szekeres penig sok vagyon velek és szegény nép És ez ember igen hajnalban jütt pestül, aki ezt beszél-lette. Azért ti kegyeteket kérjük, hogy ti kgtek küldjön valami gyalogot és ti kgtek legyen segítségünk mert mihet mi elveszünk azonnal ti kgtek is semmi lészen. Kocsit és szekeret, lovat küggyetek ismég be a faluk-ról. In die 7. Mensis Junii. Anno 1552.

Georgius Szondy et
Georgius Beke.

U. o. Scriptis his litteris advenit nobis nuntius ex Sagh et Dregel, qui retulit heri Egregium Georgium Zondy Castellanum Arcis Dregel captivasse duos precipuos Thurcas, qui asserunt Thurcos omnino excursuros aut versus Corpona aut versus Nyttriam aut versus utrumque D. itaque vestrae curent ad arma conclamandum. Nam id quod futurum est procul dubio intra hoc triduum continget.

Nemzeti Muzeum: Törzsanyag 1552. jun. 7.

Reverendissimo Patri Paulo Bornemissza Epis-copo Transilvano.

Ngdnakh az koporso felöl azth irhatom, hogy az Calastromban, mely az Varba vagyon egy Sek-restye Zabasu bolth vagyon, az Beryzlo Peter teme-

tese abban az boltban vagyon, de az mely helyen a teste fekiöth, azth a Törökek felbontottakh wolph, most is felbontwa vagyon, chak az kewfalba walo boltozath wagyon eppen, merth ugyan az kewfalba raktak volth be az koporsoyath, az koporso felöth egy marwan köweth raktakh be az kewfalban, es arra az ew czymereth vagtakh be, es az czymer felöth egy koffyomoth. Az czymer alath yllyen Iras vagyon:

PETRO — BERISZLO — AERA,,
 RY — REGY — PRAEFECTO —
 DALMATIAE — CROATIAE —
 ET — BOZNAE — BANO — OPTI,,
 MO — PRAESVLI — AC — OPTI,,
 MO — IMPERATORI — AM
 SVBDITORVM — STATV
 SINODO — ANNI — M

Ettyl az AM-tül fogva az kew mynd irasostol eltöröth mynd az also Versyg, de az mynt ytt irwa wagyon, enny Vers ugyan ezenkeppen vagyon az köbe ky mecze, az Czymer alath.

Nemzeti Muzeum: Törzsanyag 1549.

Nos Paulus Bornemissza Dei et Apostolice sedis gratia Episcopus Vespremiensis nunc vero electus transilvaniensis etc. Recognoscimus per presentes literas nostras, habere nos unam mitram seu Infulam pontificalem ecclesiae nostrae vespremiensis variis gemmis veris et margaretis maioribus passim refertam nostra pecunia et diligentia non ita diu reformatam et tenere titulo pignoris pro Hungaricalibus florenis ducentis quinquaginta in monetis, ad tempus redemptionis, quibus nuper Sopronii in Comitibus, die videlicet vigesima nona Aprilis Anni praesentis propria nostra pecunia redemimus ab Egregio Joanne Choron

de Devecher, certas res argenteas deauratas et plurimum nempe tres Cruces, Unam Ampullam in effigie leonis factam, loco vero alterius Ampullae eiusdem formae per eundem Joannem Choron vel patrem ipsius Andream antea utcumque deperdite quartam Crucem absque inferiori parte in recompensam alterius Ampullae deperdite per eundem Joannem Choron datam. Item Imaginem sancti Georgii Martiris continentem in toto Marcas viennenses circiter quadraginta sex olim, per Dominum condam Martinum Kechethy predecessorem nostrum Egregio condam Andreae Choron obpignoratas ea conditione ut eas neque ipsi, neque successores sui ab eo redimere possint, si termino tunc constituo eas redimere quoquo modo negligeret, et ne per duram hanc conditionem tales res ab ecclesia nostra prefata in perpetuum alienarentur cum damno ecclesie prefate, propria nostra pecunia eas redimere volumus, notificantes serie praesentium velle nos eam mitram seu Infulam Capitulo seu legitimo Episcopo ecclesie prefate . . . . successoribus nostris absque ulla difficultate reddere, quandocunque eam a nobis prenominata pecunia ducentorum quinquaginta florenorum prius in monetis deposita, redimere voluerint hoc a die, quod si interea temporis nos mori quocunque in loco contingat predictam mitram seu infulam ecclesiae nostrae absque omni pecunia praememorata summe de facto reddi volumus et per presentes nostras litteras executores et testamentarios nostros obligamus et astrictos esse volumus; immo astringimus et obligamus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Posonii die decima quarta Mensis Junii Anno Domini 1553.

Idem Paulus Episcopus qui supra manu propria. (L. S.)

A veszprémi káptalani magánlevéltárból.

Nos Conventus . . . sancti Salvatoris de Kapornak memorie commendamus . . . Magistri Gaspar de Szeptnek et Kanisius . . . Canonicus Ecclesiae Veszpremiensis in suis, ac Honorabilis Capituli dictae Ecclesiae Veszpremiensis nominibus et personis nostram personaliter venientes in praesentiam per modum Protestationis et Inhibitionis nobis significari curaverunt in hunc modum; Quod quia totales Possessiones praedicti Capituli Veszpremiensis Papkeszi, Peremarton et Kisberény ac Praedium Bercsén vocate, nec non totalis Portio Possessionaria, Possessione Szent-István vocata. simul cum molendinis Decimisque ac Nonis et aliis cunctis earum Pertinentiis omnino in eodem Comitatu Veszpremiensi existenti habitis ipsum Capitulum Veszpremiense optimo Jure haereditario concernerent, quae ad praesens ob disturbia temporum in manibus alienis habeantur, facta autem huiusmodi Protestatione praefati Canonici in eorum ac totius Capituli Veszpremiensis nominibus Serenissimum Principem Dominum, Dominum Ferdinandum Divina favente Clementia Romanorum electum Imperatorem semper Augustum ac Germaniae, Hungariae et Bohemiae etc. Regem Infantem Hispaniarum, Archiducem Austriae, Dominum nostrum Clementissimum, aut in praesenti sua absentia a suo Regno suae Maiestatis Locumtenente a Donatione, Collatione, Venditione, Impignoratione, Concambiatique permutatione, et quavis alienatione praescriptarum totalium possessionum Papkeszi, Peremarton, Kis-Beren ac Predii Bercsén item Portionum Possessionariarum in Possessione Szent István Aliorum etiam universorum Bonorum et Jurium Possessionariorum dicti Capituli Veszpremiensis ubivis intra ambitum hujus Regni Hungariae adjacent et habitam alias vero universos et singulos cujuscunque status, gradus et praeeminentiae homines ab Impetratione, emtione in Pignus seu alio quovis modo ad se receptione seseque in Dominium eorundem

et earundem introduci factione et sibi ipsis statui factione, et appropriatione, detentioneque et conservatione usuque fructuum et quarumlibet utilitatum suarum perceptione seu percipi faciente. Capitula denique et Conventus ac alia quaelibet loca credibilia ac Literarum suarum qualitercunque superinde extraditione, emanari factione quomodolibet iam factis; vel fiendis inhibuerunt contradicendo publice et manifeste coram Nobis harum Nostrarum vigore et Testimonio Literarum mediante. Datum feria sexta proxima post Festum Viti et Modesti Martyrum Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo Nono. L. S.

Kivülröl: Inhibitio Capituli Vesprimiensis contra inter totam Abalienationem Possessionum suarum Papkeszi, Peremarton, Kisberén, predii Bercsén, ac Portionis in Szent István Comitatum Veszprém ingremiatarum, anno 1559. interposita.

Nemzeti Muzeum: Törzsanyag 1559. (Másolat.)

Regestum inventarii arcis Thykoniensis de manibus Egregii Michaelis Takaro ad manus Egregii Ladislai Gyulafy in festo beati Martiris assignatis.

Super possessiones quae ad Tyhan possidentur. Bona Capitulis Ecclesiae Wesprimiensis.

Kisberen. Possessio: ista habet Decimam et nonam frugum et vini ac censum beati Martini ac munera ordinaria.

Felsew Ewrs. Habet hic Capitulum portionem possessionariam et iuxta portionem Nonam frugum et vini ac censum et muneralia.

Also Ewrs. Habet hic Capitulum Nonam et decimam frugum et vini ac censum et muneralia.

Lowas. Habet hic Capitulum Nonam frugum et vini, censum et muneralia ac certas frugum metretas ex molendino.

Chopak. Habet Capitulum hic Nonam et Decimam frugum et vini, censum et muneralia et ex molendino metretas.

Palaznak. Habet Capitulum hic Nonam et Decimam frugum et vini, censum et muneralia ac metretas ex molendino.

Arach. Habet Capitulum hic sessionem unam et decimam iuxta portionem promontorii.

Fyred. In hac possessione Capitulum habet portionem et iuxta portionem Nonam et Decimam frugum et vini, censum et muneralia.

Azofew. Possessio ista est deserta: nichilominus Capitulum habet hic Nonam et Decimam frugum et vini ac muneralia.

Nagh Pechel. Habet Capitulum hic Nonam et Decimam frugum et vini exceptis nonis Praepositurae veteris Budensis, censum et muneralia ac metretas ex molendino.

Kispechel. Habet Capitulum hic Nonam et Decimam frugum et vini, censum et muneralia.

Wasol. Habet Capitulum hic Nonam et Decimam frugum et vini censum et muneralia.

Abraham. Habet Capitulum hic Nonam et Decimam frugum et vini censum et muneralia.

Zewlews. Portio possessionaria Capituli habet Decimam et Nonam vini et frugum, censum et muneralia.

Kysfalud. Habet decimam et nonam frugum et vini ac censum sancti Martiny et muneralia.

Bona per Michaellem Takaro occupata ad Tyhan. Chege. Naghberen. Kysberen. Alsoendred. Fewlsewendrewd. Lwlay. Zamard. Gam. Jod. Klyti. Sagzwar. Fogz-zabadi. Fyle. Kysgywgh.

Egregii et strenui fideles nobis dilecti! Quum Nos fidelem nostrum Egregium Ladislaum Gyulaffy in Capitaneum arcis istius nostrae Vesprimiensis clementer elegerimus et praefecerimus, velimusque ut ea ad nutum et voluntatem ipsius, quo fieri potest optimo modo, pro nobis regatur et conservatur: Igitur vobis et vestrum singulis serie praesentium firmiter committimus et mandamus, ut a modo in posterum ipsum Ladislaum Gyulafy, pro vestro Capitaneo et Praefecto agnoscatis, honoretis, omnemque fidelitatem ac oboedientiam tamquam a nobis constituto vestro Capitaneo ei obsequenter praestetis, ipsumque in omnibus audiatis; in eo clementem et expressam voluntatem nostram exequuturi. Secus non facturi. Datum in Castris nostris ad Jaurinum positis. Die XIX.^a Septembris. Anno millesimo quingentesimo sexagesimo sexto Regnorum nostrorum Romani et Hungarici quarto, Bohemici vero XVIII°.

Maximilianus

Ad mandatum domini Imperatoris proprium

Henricus Tieringer.

Kivülröl: Egregiis et strenuis fidelibus nobis dilectis centurionibus Decurionibus et ceteris universis militibus equitibus et peditibus in praesidio arcis nostrae Vesprimiensis.

Egregie fidelis Nobis dilecte! Posteaquam plus Bombardarum et munitiois Vesprimium ordinavimus; mandamus tibi clementer et volumus ut praestanda comitiva et quibus necesse erit, aliis omnibus modis adiuves et provideas, quo praescriptae machinae bellicae et munitio secure ac quam primum in Vesprimium perveniant ac devehantur: omnino de voluntate nostro in eo satis facturi. Datum in Castris nostris

infra Jaurinum positis. die 8^a Septembris Anno Domini millesimo, quingentesimo sexagesimo sexto.

Maximilianus

Ad mandatum stb.

Henricus Tieringer.

Kivülröl: Egregio Ladislao Gyulafy de Ráthoth nostro in arce Tyhan Capitaneo fideli nobis dilecto.

Mindkettő: Nemzeti Múzeum: Törzsanyag 1566.

Conscriptio Rerum Ecclesiasticarum Episcopatus Wesprimiensis ae praepositurae Veteris Budensis.

In una ladula nigro Colore picta sunt res Ecclesiae Wesprimiensis:

Una statua argentea sancti Georgi cum corona et serto ex gemmis confecto.

Una Crux magna argentea deaurata.

Baculus pastoralis argenteus deauratus.

Duo cornua argento tecta et deaurata ad usu Chrismatis infirmorum cum insignis Alberti Episcopi domini 1470. facta simul ponderata.

Cruces majores et minores argenteae et deauratae quatuor.

Una statua ad similitudinem pueri facta.

Unum crucifixum parvum ex alabastro auro involuto cum tecta lignea puro auro tecta.

Una Crux argentea deaurata cum Cristallo et reliquiis sanctorum et lapidibus Cristallinis.

Una Monstrancia argentea tota deaurata cum operculo in quo sacram artum ad Egrotos servitur. Cum Thuribulo argenteo sine auro facto.

Calices argentei deaurati octo decim.

Patinae argenteae deauratae septem decim.

Una Monstrancia Cristallina argento deaurato implicata cum cruce una argentea deaurata et lapillis variis ornata simul ponderata.

Ampullae sex argenteae deauratae.

Una pixis cuprea deaurata cum operculo pro servandis oblatiis.

Una pixis argentea triplicata cum operculo.

Unus digitus argenteus deauratus cum reliquiis sanctorum.

Una cistellula parvula argentea deaurata pro reliquiis sanctorum servandis.

Duae Bullae argenteae deauratae capillos granatos octo continentes.

Una pixis eburnea argento deaurato implicata.

Una pixis lignea, quae Continetur unguentum quod Balsamum vocatur.

Unus leo argenteus cum navicula.

Tabula una argento tecta, super quam sunt quatuor Evangelistarum imagines, quasi altare viaticum cum reliquiis Sanctorum referta.

Una infula Episcopalis ex variis gemmis et Margaretis confecta, similiter gemmis et lapidibus ornatis.

Altera infula Episcopalis antiquissima ex aureis filis contexta et parum gemmis ornata ac imaginibus Crucifixi ab Una, parte vero altera Beate Virginis ornata.

Duae ladulae lignae cum vitreis fenestellis, reliquias Sanctorum continentes.

Una cistella lignea vel seca, qua continetur corporale unum et tria paria chyrosetarum pontificalium.

Duae reliquiae argenteae pax vocatae.

In una scatula rotunda una crux pectoralis aurea, cum reliquiis Sanctorum et lapidibus parvis ornata catevula argentea pendens.

In eadem scatula servae reliquiae pax vocatae.

In pixide eburnea duo anuli Episcopales, octo lapides et gemmas 32 parvas continentes.

In una parva scatula sunt fragmenta lapillorum vitreorum et aliorum.

Missalia duo, tecta nigro veluto, fibulis sive clausulis argenteis deauratis ornata.

Una tabula Alabastrina, imaginem Beate Virginis continens.

Una capsula ex damasco aureis filis texto, cum Imagine Beate Virginis et in eadem unum Corporale cum attinenciis continetur.

Una vacua Capsula ex attlasiō aureis filis texto pro servando Corporalis facta.

Imago Crucifixi ex gemmis totaliter confecta et de aliqua casula abscisa.

Caput Sancti Basilidis nudum sine ornamento.

Manutergia sex oblonga sericeis filis, picta Sudariola antiqua octo ad Baculum pastorem pertinet.

Una stola ex aureis filis contexta cum insigniis Alberti Episcopi.

In marsupio aureis filis texto continentur reliquiae Sanctorum.

In altero Marsupio lapides Cristallini Maiores et minores tredecim continentur.

Pepla quinque ad Imagines ornandas.

Unum Missale simplex.

Unum formularium Capituli Scriptum.

Liber sancti Michaelis patroni Ecclesiae Vespriensis.

Una Mappa simplex aureis filis mixta.

In duabus Capsellis literalia instrumenta cum sigillis pendentibus.

In ladula signata littera »A« sunt indumenta ecclesiastica.

Casula I. purpurea celestini coloris, ex aureis filis contexta, imaginibus apostolorum et insigniis quondam Alberti Episcopi Vespriensis cum suis attinenciis excepto manipulo.

Casula II. cum suis attinenciis ex viridi attlasio floribus variegatis, cum Cruce ex aureis filis et imaginibus Apostolorum ac insigniis Alberti Episcopi.

Casula III. antiqua cum suis attinenciis ex filis aureis contexta, cum cruce et Imaginibus Sacrarum Virginium et insigniis Alberti Episcopi.

Casula IV. antiqua ex viridi purpura cum suis attinenciis et crucifixo cum aureis filis contexto.

Casula V. antiqua cum suis attinenciis, ex Attlasio celestini coloris, floribus aureis, Cruce cum Imaginibus Sanctorum exornata.

Casula VI. antiqua ex purpura violarei coloris cum suis attinenciis, et Crucifixo ex aureis filis contexto.

Casula VII. antiqua cum suis attinenciis, ex purpura. rubea et cruce ex aureis filis contexta cum Imaginibus Sanctorum et Sanctarum ac Insigniis Alberti Episcopi.

Casula VIII. antiqua cum suis attinenciis ex Attlasio violarei coloris cum floribus et cruce ex aureis filis contexta.

Casula IX. antiqua ex viridi purpura cum suis attinenciis et crucifixo.

Casula X. antiqua ex aureis filis contexta et floribus ex purpura violarei coloris cum suis attinenciis absque Cingulo et Crucifixo, ex aureis filis ac Imaginibus Sanctorum et Insigniis cuiusdam Barronis.

Casula XI. antiqua cum suis attinenciis ex Cambleto violarei coloris, cum cruce rubea ex Attlasio et aureis filis variegata.

Casula XII. antiquissima dilacerata cum suis attinenciis ex nigro damasco cum cruce ex aureis filis contexta et Imagine Beate Virginis.

Casula XIII. antiqua cum suis attinenciis ex Cambleto violarei coloris, cum cruce rubea ex attlasio et aureis filis variegata.

Casula XIV. antiqua cum suis attinenciis absque cingulo ex attlasio albo cum floribus et cruce ex aureis filis contextis, ac imagine nativitatis Christi gemmis parum exornata cum insigniis Alberti Episcopi.

Casula XV. antiqua cum suis attinenciis ex Attlasio albo cum floribus et cruce ex aureis filis contexta cum Imaginibus passionis Christi.

Casula XVI. antiqua cum suis attinenciis ex rubeo attlasio cum floribus aureis filis et albis virideisque sericeis contextis.

Dalmaticarum unum par ex attlasio albo cum floribus aureis filis contextis.

Indumentum altaris ex attlasio rubeo floribus aureis filis et albis virideisque sericeis contextum, cuius extremitates sunt ex albo damasco.

Duo manutergia sub longiora cum filis celestini coloris contexta et tertium quadriangulare pro Mappa altaris parvum.

Sudariolum unum cum imagine agni paschalis ex filis sericeis contextum.

Unum humerale ex attlasio nigro.

Cusinum unum ex Corio depicto.

In ladula signata littera »B«.

Una casula cum suis attinenciis ex albo damasco cum floribus ex aureis filis contexta, cruce et Imaginibus Beata Virginis et Sanctorum.

Casula II. cum suis attinenciis ex rubea purpura cum cruce ex aureis filis contexta et imaginibus Sanctorum ac insigniis Alberti Episcopi.

Casula III. cum suis attinenciis antiqua dilacerata ex albo damasco cum floribus ex aureis filis contextis et cruce cum imaginibus Sanctorum et Insigniis Alberti Episcopi.

Casula IV. antiqua cum suis attinenciis ex aureis filis cum floribus albis sericeis et cruce imaginibusque Sanctorum et insigniis Alberti Episcopi.

Casula V. cum suis attinenciis ex filis aureis contexta cum floribus albis sericeis et cruce cum Imaginibus Sanctorum et Sanctorum.

Casula VI. antiqua cum suis attinenciis ex rubea purpura cum cruce ex aureis filis contexta et imagi-

nibus Beate Virginis et Sanctorum ac insigniis Alberti Episcopi.

Casula VII. antiqua cum suis attinenciis ex aureis filis contexta ac floribus rubeis sericeis variegata cum cruce et Imaginibus Sanctorum.

Casula VIII. antiqua cum suis attinenciis ex aureis filis contexta ac floribus rubeis sericeis variegata cum Crucifixo et supra Crucifixum Avis Pellicanus.

Casula nova cum Humerale sancto ex rubea purpura cum cruce ex aureis filis et imaginibus agni paschalis omnino cum gemmis ornatis.

Unum epithogium sive rochetum.

Unum par Dalmaticarum ex rubea purpura cum gemmis ornatum.

Unum par Dalmaticarum ex rubea purpura cum insigniis quibusdam aureis filis contextis sed antiquis.

Una Dalmatica sola ex rubea purpura cum insigniis Alberti Episcopi.

Una Dalmatica sola ex nigro attlasio simplex.

Una sola Dalmatica antiquissima ex attlasio violarei coloris aureis filis et imaginibus Sanctorum Circumornata.

Una Dalmatica sola ex damasco albo floribus aureis ornata, antiqua, subducta, sufosa variorum colorum.

Una Dalmatica sola antiqua ex damasco nigro.

Quattuor cappae sacerdotales ex albo damasco similes.

Una cappa ex damasco albo, cum floribus aureis filis contextis et insigniis Alberti Episcopi.

Una cappa antiquissima ex purpura rubea cum floribus ex aureis filis contextis.

Una cappa antiqua ex attlasio rubeo floribus aureis filis contextis exornata.

Una Mappa in fundo ciste ad altare pertinens.

Una Infula ex damasco albo cum filis aureis ornata absque gemmis.

Unum indumentum altaris linteum cuius extremitas viridi damasco ornatur.

Una simplex mappa ad altare.

Unum manutergium sublongum.

Basilea una aureis filis picta.

Duo paria chyrotecarum pontificalium aureis filis exornatarum.

Duo corporalia.

Unum par sandaliorum.

Pontificale unum simpliciter compactum.

Tria cingula vel Zone.

In ladula signata littera »C«.

Duo tapeta turcica rubea, unum majus ad duas mensas, alterum minus, et sunt antiqua.

Unum stragulum turcicum antiquum.

Unum indumentum altaris ex rubeo attlasio cum floribus filis aureis et albis et virideis sericeis exornatum.

Unum indumentum altaris ex aureis et sericeis filis contextum cum imagine Beate Virginis.

Unum indumentum altaris ex nigro damasco.

Unum indumentum altaris antiquum ex rubeo attlasio cum floribus aureis filis ac albis et virideis sericeis ornatis.

Unum indumentum altaris ex damasco viridi.

Unum indumentum altaris ex attlasio celestini coloris cum imaginibus Michaelis Archangeli cum dracone pugnantis ex aureis filis contextis.

Unum indumentum altaris ex albo damasco.

Unum indumentum altaris ex rubeo damasco.

Una Cappa antiquissima ex nigro Damasco cum filis aureis circumornata.

Una Cappa antiquissima ex damasco nigro cum nigra purpura circumornata.

Mappae sex ad altare pertinentes.

Tria longa manutergia, unum ex his variegatum coloribus.

Aulea una ex albo damasco ad pulpitem.

Unum velum ex albo damasco cum floribus aureis filis ornatis contextum et in medio agnus paschalis.

Unum par Dalmaticarum ex attlasio celestini coloris cum floribus ex aureis filis contextum.

Una Dalmatica antiqua sola ex attlasio deaurato.

Una Dalmatica antiqua sola ex purpura celestini coloris.

Unus manipulus et una stola ex aureis filis et sericeis contexta.

Una vestis Episcopalis ex Cambaleto leonini coloris.

In ladula Signata littera »D«.

Una casula antiqua ex rubea purpura cum cruce ex purpura nigra absque omnibus attinenciis.

Casula altera antiquissima sine cingulo et manipulo ex albo damasco cum floribus sericeis virideis et rubeis ac cruce imaginibus Sanctorum ornata.

Dalmatica una sola ex damasco cum floribus virideis et rubeis sericeis ac imaginibus Sanctorum ex filis aureis.

Indumentum altaris vetus ex rubea purpura; una Cappa vilissima totaliter dilacerata ex damasco auro deaurata.

In ladula Signata littera »E«.

Una Mappa altaris.

Unum indumentum altaris vetus ex rubea purpura.

Unum indumentum altaris vetus ex rubeo damasco.

Unum indumentum altaris ex aureis filis contextum.

Unum par Dalmaticarum ex albo Damasco.

Una Dalmatica Sola ex rubea purpura cum insigniis Alberti Episcopi.

Una Casula cum attinenciis ex aureis filis cum cruce cum imaginibus Beate Virginis et Sanctorum.

Una Casula antiqua cum attinenciis ex aureis filis contexta, Cruce nigra et parum gemmis lamiis ornata.

Una Casula cum attinenciis ex rubea purpura

cum floribus aureis filis contextis cum cruce ex nigra purpura gemmis totaliter ornata.

Humeralia quinque gemmis ornatissima.

Humeralia item tria, duo ex rubea et unum viridi attlasio.

Duo Corporalia et una Basilea aureis filis picta.

Quattuor Basileae antiquae ad calicem tegendum.

Nodi sericei antiqui lacerati ex cappis.

Una Mappa simplex sub terga ad altare.

In ladula Signata littera »F« sunt libri Ecclesiae Vesprimiensis.

Unum Missale in magna quantitate super pergamenum manuscriptum et picturis illuminatum.

Unum Graduale in pergameno Manu scriptum.

Unum Antiphonarium in pergameno Manu scriptum.

In quattuor voluminibus sex thomi operium Hieronimi, Secunda pars Epistolarum Ciceronis.

Liber item manu scriptus. Summatio Abbatis super Decretum.

Libellus in papiro manu scriptus. Benedictiones pontificales.

Reliquiae Sanctorum in teca lignea depicta.

Unum altare viaticum ex Marmare nigro.

In suo magno ex nigra tela, litterae diversae privilegiales ac aliae.

In ladulis quattuor per ordinem Signatis litteris »G. H. I. K.« diversae litterae Privilegiales Ecclesiae Vesprimiensis continentur, quorum Litteralium Instrumentorum Cathalogus sine Regestum Ibidem habetur.

In una parva ladula signata »L« continentur claves ad reliquas ladulas.

Res argentea Prepositurae Veteris Budensis in una ladula signata litteris »V. et B«.

Quedam Statua Margarete Virginis argentea cum serto.

Duo monstrancia, una argentea deaurata, altera lapidea, argento tecta deaurata.

Sex calices et quindecimi patinae argenteae deauratae.

Ampullae quattuor argenteae deauratae.

Pixis una ad modum naviculae ex lapide pacta ac argento parum tecta et deaurata pro servando thure.

Duae cubulae lignae argento tectae, parum deauratae.

In eadem ladula sunt etiam indumenta Ecclesiastica, quae ignorantur an sint Ecclesiae Vesprimiensis vel Praepositurae Veteris Budensis.

Casula una ex purpura rubea cum cruce ex aureis filis contexta cum imaginibus Sanctorum et attinenciis cingulo humerale ac stola.

Casula una ex filis aureis contexta cum cruce et imaginibus Sanctorum cum stola et humerale.

Casula una ex purpura rubea cum cruce et imaginibus Sanctorum ex aureis filis textis cum stola et humerale cautum.

Casula una cum stola et aliis attinenciis ex attlasio nigro cum cruce ex aureis filis simpliciter contexta.

Casula una et nigra purpura cum humerale, stola et manipulo cum cruce filis aureis contexta et imaginibus Sanctorum ornata.

Una Dalmatica sola antiqua ex purpura violarei coloris Humeralia quattuor seorsim et una stola.

Ex ladula ante Nigra qua continentur res Argenteas excepte sunt due Capse cum litteris privilegialibus et liber sancti Michaelis, ad privilegia Ecclesiae pertinens.

Item ex ladula littera *F* signata exceptus Sacculus privilegiis refertus et simul cum litteris privilegialibus, quae quattuor Ladulis signatis litteris G. H. I. K. continentur Reverendissimo Domino Joanni Listhio Electo Episcopo Vesprimiensi ex mandato Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis sunt assignatis.

Actum Sopronii die quarta Mensis Maii, Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo primo.

Kivülről: Nova Conscriptio rerum Argentearum et Vestium Ecclesiasticarum ac privilegiorum Episcopatus Vesprimiensis, nec non praepositurae Veteris Budensis per nos Franciscum Nagyvathy et Benedictum Habardy ac Magistrum Oswaldum de Egerzegh et Ladislaum Zepetnekhy Canonicos Ecclesiae Vesprimiensis: Sopronii facta, prima die Mensis Maii Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo primo.

A veszprémi káptalan magánlevéltárából. (Veszprém-Eccl. et Capit. 90.)

A mi szegény jobbágyainknak Meremgei, Garabonczy és Ujlakiaknak nyomoruságokat, szegénységeket és mindenképpen való inségeket tekintvén, kiből ez mostani időknél mivoltáért jutottak és naponként az pogánnak nagy dühössége öregbelyön rajtok, egyetemben az véget mivel is felettéb mindenre erőltessenek, úgy annyira, hogy csak vadnak Istennek markában. Hogy azért inkább maradhassanak és nagyobb oly pusztulások ne következzenek, fejenként nékik megengedtük, hogy ennek utána sem gabonából, sem borból semmi kilencedet ne adgyanak, hanem csak azon tizedet vagy dézmát fizessenek és tartozanak megadni. Azért hagyjok udvarbiráinknak, hogy ezen adománynokat és engedelmmünket egyetemben azok is, az kik ottthon való désmánkat árendálnojk, meg tarcsjanak békével és azonkívül nem is agyjok senkinek, hanem csak azon dézinával.

Datum Posonii anno 1587. feria secunda proxima post vixi et modesti martyrum.

Stephanus Fejerkewy Episcopus Vesprimiensis.

Veszprémi káptalani magánlevéltár.

Inventarium Ecclesie Wesprimiensis de Anno 1591.

Nos Capitulum Ecclesie Posoniensis^e Memorie commendamus per presentes, quod cum Nos, ad Instantiam ut humillimam petitionem Reverendissimi in Christo Patris et Domini Francisci Forgach de Ghymes, Electi Episcopi Ecclesiae Wesprimiensis ac Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis Consilarii Domini nostri observandissimi, duos ex nobis videlicet venerabiles Magistros Matthiam submontanum de Hrazchowycza, ac Martinum Varasdiensem custodem nostrum, socios et concanonicos nostros, nostro pro testimonio fidedignos exmisissemus, iidem tandem exinde ad nos reversi nobis conscientiose retulerunt hoc modo: quomodo ipsi die Dominico quasimodo proxime praeterito, ad domum Egregii Stephani Baranyai de Eöcsén Provisorii domus Archiepiscopalis Strigoniensis in hac Civitate et Comitatu Posoniensi existente constructam accesissent, ibique Reverendissimus Dominus Stephanus Feyerkey Episcopus Ecclesie Nitriensis ac per Hungariam locumtenens et Consiliarius praefate Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis quasdam res Ecclesie Wesprimiensis de manibus alienis exceptas, ac huc Posonium adductas coram iisdem Concanonicis nostris praenotato Domino Episcopo Wesprimiensi ostendisset, manibusque ejusdem dedisset et assignasset: puta Baculum pastorem ex argento deauratum, in quattuor frustris divisum, in superiori parte Somancios; unam mitram pretiosam cum lapidibus gemmis, et unionibus ornatam Sine notabili defectu, unam Crucem magnam perpulchram, deauratam, Marcarum octodecim medie et unciarum duodecim, cui una ex parte duo Evangeliste videlicet Mattheus et Marcus desunt, ex altera vero parte rossae res amissae; unum viaticum superindumentum argento et auro; Imaginem unam Beatae Mariae semper Virginis ex argento deauratam, cum craneo, et Corona deaurato; Unam effigiem

hominis ex argento inauratam sex Marcarum; aliam effigiem argenteam Secundum Caput et Coronam deauratam Scti Stephani regis pie recordationis in lignea theca; Unam crucem argenteam deauratam Sine pede Crucifixum habens; tertiam crucem argenteam in parte media inauratam, habens Crucifixum et Imagines Beate Marie Virginis et Joannis Evangeliste; Unam parvam Crucem Argenteam, deauratam, quam idem Dnus Modernus Wesprimiensis ad usum suum excepit; Unam Majorem Crucem argenteam inauratam in medio cooperta cristallo albo ornatam, carentem taibus pedibus, unum adhuc in sinistra parte possidens, et sine pede; aliam parvam Crucem argenteam inauratam sine effigie Scti Joannis Evangelistae; item unum Ciborium argenteum deauratum cum cooperta alta; secundum minus Ciborium argenteum inauratum, cum crucifixo inaurato in superficie; duo Cornua pro sacris liquoribus in argento inclusa deaurata cum suis coopertis, Coronam et florem gestantibus, pedibus argenteis deauratis; Unum turibulum parvum argenteum cum sua navicula et cocleari; item Callices duodecim elegantiores argentei deaurati cum suis patenis argenteis deauratis, ex quibus Callicibus unum idem Dominus Episcopus Wesprimiensis pro suo usu excepit; Item Simpliciores callices novem cum suis patenis; Digitum Sancti Viti argenteum deauratum; quinque patenas sine Callicibus; ampullas duas maiores una cum cooperta, alia sine deauratas per totum absque defectum; Navicella ex lapide lazuro cum labro argenteo circum circa sine coopertura; Bursam unam maiorem pro hostiis ex ebore ornatam argento inaurato; aliam minorem bursam ex ebore pro deferendo Sacramento, aureis fibulis eleganter ornatam; unam Scatullam cum tribus reliquiariis deauratis, quarum duae habent Cristallum ex una facie, et unam Catherenam argenteam; Item tres Bursas ex diversis Materiis in duo-

bus sunt reliquie, in tertia Cristalli aliquot lapides; duo alia reliquaria parva; unam Monstrantiam pro deferendo corpore Christi unam parvam ladulam ex vitro et ligno Continentem in se reliquias varias Sanctorum; Item Secundam Cistam vitream etiam reliquias continentem; reliquiarium pulchrum cum receptaculo cristallino et ornamento argenteo deauratum, in pede habens quattuor Evangelistas tecum unam longam cum lamina cuprea per totum obductam et cum Somancz depictam, continentem reliquias sanctorum; Unum Missale majus Strigoniense veluto nigro indutum habens sedecim fibulas argenteas inauratas; item alia ornamenta seu indumenta sacerdotalia eiusdem Ecclesie sequuntur: Unum antipendium elegans rubrum floribus auro intextis; aliud antipendium album ex damasco; tertium antipendium rubrum cum floribus olim aureis intextis valde antiquum; quartum antipendium aureo filo et serico laboratum continens historiam Beate Marie Semper Virginis; sextum antipendium celestini coloris cum imaginibus Angellorum aureo filo laboratum; septimum antipendium ex damasco rubro simplex; octavum antipendium ex damasco viridi subductum; nonum antipendium ex damasco nigro in medium habens crucem fulvam; Item unam Cassulam ex veluto rubro nigram crucem in medio habentem; aliam Cassulam ex purpura viridi, habentem a tergo imaginem Crucifixi; tertiam Cassulam nigram ex chemella rubra, crucem ex Atlasio deaurato habentem; item unam Cassulam ex veluto rubro, crucem in dorso filo aureo contextam habentem; aliam Cassulam ex veluto rubro, crucem a tergo valde pulchram filo aureo et serico laboratam habentem; et in anteriore parte scilicet cum insignibus Eppiscopi; Secundam Cassulam rubram ex materia charita factam, cum cruce in dorso aureis filis laboratam; tertiam Cassulam ex veluto rubro, crucem elegantem aureo filo

laboratam habentem; quartam Cassulam purpuream rubram cum cruce a tergo aurea laboratam; quintam Cassulam ex rubeo veluto, cum cruce eleganti in dorso, in qua una effigies aureo filo contexta desideratur; sexta Cassula fulva cum cruce aurea intexta; septima Cassula nigra ex Chemellech, cum cruce ex atlasio aureo; Item quattuor Cappas albas ex damasco, subductas tela cum margine aurea unius coloris; unam Cassulam rubram de purpuro deaurato cum Cruce eleganter elaborata; alium Cassulam totam auream, cum cruce item aurea contextam; tertia Cassula aurea cum cruce habente valde raras in dorso margaretas; quarta Cassula flava cum cruce aurea intexta; quinta Cassula ejusdem coloris, et ex simili materia cum cruce etiam laborata; sextam Cassulam rubram cum floribus magnis et pulchris, ac a tergo cum Imagine Crucifixi; septimam Cassulam albam cum floribus et cruce laboratam, sed valde antiquam; Octavam ex veluto viridi cum imagine Crucifixi et vetus; Nonam Cassulam albam ex damasco auro contexta cum cruce aurea laboratam; Item unam Cappam rubram cum floribus aureis magnis et margine aurea; Decima Cassula violacei coloris ex atlasio auro intexta cum cruce aurea valde eleganter laborata; Undecima Cassula celestini coloris aureis filis intexta et cruce ex auro mediocriter laborata; Duodecim Cassula violacei coloris cum cruce ante ex passomano uno aureo et retro imagine crucifixi factam; aliam Cassulam violaceam cum cruce aurea laborata; Item una Cappa nigra ex damasco in anteriori parte habens imagines latas aureas; Item due Dalmatice nigre, una ex atlasio, alia vero ex damasco facte, una cum Cassula ex damasco nigro habens in dorso crucem auream et ante larga margine laborata; Alia Cassula ex veluto nigro cum Cruce a tergo aureo filo laborata; Unam umbellam seu Baldacinum albam elegantem ex damasco cum lilys

auteis contextum circum circa, et intus, puod prenotatus Dominus Episcopus Vesprimiensis pro solemnitatem futuro Corporis Christi secum accepit, et illa finita vicissim coram Capitulo reponet ad pristinum locum; Una dalmatica antiqua ex taffata rubri coloris; tres dalmaticae ex damasco albo salvae et integrae; una dalmatica alba cum floribus ex serico diversi coloris et passamano largo intus laborata; Item due dalmaticae celestini coloris cum floribus aureis contextae; Item due dalmaticae violacei coloris cum marginibus aureis obductae; due dalmaticae ex purpuro rubro cum floribus et cum insignibus Episcopi in tergo factae; Item vicissim dues dalmaticae ex veluto rubro et cum quibusdam quadratis desuper ex utraque parte laboratae; una dalmatica alba auro texta cum imaginibus aureis; alia dalmatica celestini coloris cum floribus aureis; Unum gremiale ex purpuro celestino deauratum; item tres tabulae in superficie argenteae laminibus obductae et diversis imaginibus deauratae; tria humeralia gemmata et cum cristallis ornata, ex quibus unum tres imagines habet; item aliud Missale minus Strigoniense cum fibulis decem argenteis, deauratis et clausuris integris; tertium Missale parvum Strigoniense attritum; due Infulae veteres, unaque cum gemmis paucis et lapidibus altera facta. Unum viaticum majus cum marmore nigro et in superficie depictum imaginibus; item una Cassula de veluto rubro cum cruce et agno ex gemmis ornata copiosa, et valde elegante; due dalmaticae ex veluto rubro ante et retro habentes Agnum intra flores cum gemmis ornatum et penes agnum passamani aurei; alia Cassula ex purpure rubro auro intexta cum cruce et agno ex gemmis eleganter laborata. Item Alba cum pertinenciis suis diversi coloris numero viginti una; una harum habens humerale gemmatum; una dalmatica violacei coloris vilis, cum margine larga; unum linteum longum ad

altare aptum; unum par tibialium cum suis sandaliis ac chirotecis vilissimis; in theca una humeralia vagantia numero decem, stollae extra vagantes sex, manipuli totidem; novissime unum pontificale quod idem Dominus Reverendissimus preelegatus Wesprimiensis ad usum suum excepit. Hae omnes res supra criptae eiusdem Domini Episcopi Wesprimiensis manibus sunt assignatae, cum quinque ladulis, quarum tres privilegia diversa continent, per Reverendissimum Dominum modernum Locumtenentem.

Unde nos ad fide dignam relationem dictorum testimoniorum nostorum praesentes littares nostras memorato Domino Electo Episcopo Wesprimiensi Iurium eiusdem futuram Adcautelam, sub sigillo nostro Capitulari sic suadente Justitia dandas duximus et concedendas. Datum feria secunda proxima post festum Beati Georgii Martiris. Anno Domini Millesimo quingentesimo nonagesimo primo (L. S.)

Adjacent minuta recognitionalia Francisci Forgách Electi Episcopi Wesprimiensis, Super receptis ad Manus Suas argentariis, vestibus sacris, et litteris privilegialibus Ecclesiae Wesprimiensis per Stephanum Feierkewy coram personis Capitularibus posoniensibus sibi contignatis et ex aedibus Domini Stephani Baranyai domus Archi Episcopalis posoniensis administrationis ad se perlatis. Datum Posonii die quarta Septembris 1591.

Veszprémi káptalani magánlevéltárból.

Generose et Magnifice Domine et Affinis mihi observandissime! Salutem et Servitii mei paratissimam commendacionem. Továba az mi ide való Álapotunk felől Kdnek egyebet nem irhatok, hanem Istennek hála, mind Urunk ő Nagyságával egyetemben egészben vagyunk, kit Istentől kegyelmednek is kívánok megadatni. Hireink mostan bizonyosak Urunk ő Nagy-

ságának érkeztenek, hogy az Erdély Fejedeleme úgy meg verte a Törököket Tatárral öszve, hogy az viadal helyen anyi vér Ontás volt, hogy az hólt Testet fel-emelte és fel vette az vér. Az minémű Hasson Bassa vólt fő az Hadban, az igen Széllyesen jött és szaladott el. Az Tatár Chám rabbá esett sok fő Törökökkel, Beghekkal. Azt is írják minden bizonnyal, hogy az elmúlt második hetfőn Tőnesvárát az Isten az Erdély Fejedeleme kezéhez adta. Mostan Budárúl az Törökök mind feleségeket, gyermekeket és Marhákat alá küldeztették. Azt írja az Úrnak kéméje, hogy az elmúlt héten eresztettek Asszonyt, Gyermekeket 90 Hajóval. A Törökök felette igen megrémültek e héten egy Chiaust fogtak el, kinél oly Leveleket tanáltak, hogy az Bassa az Török Császár Parancsolattyával ezt hagyta, hogy mihelyt az keresztény innét megindul, azonnal Pápából, Szent Mártonyból, Csesznekből, Tatából és az töb apró Végekről ki menyenek és Győrbe mennének és ott várják meg az Magyarokat. A mellett az *Veszprimiek* és Palotaiak, Csókakőjiek, hogy mind pusztán hagyák, fel égensék és Fejérvárba menyenek. Ezeket bizonyosan irhatom Kdnek. Mi az mi kevesen lehetünk, elégé gyűjté Uram ő Nagysága. Mi is hamar lemegyünk a Táborba, az Tábor Óvárnál gyülekezik: Tegnap jött Uramnak embere onnét, azt beszéli, hogy imár vagyon 20.000 Német együtt és most is Naponkint gyűlnek. Asszonyomnak, Nénémnek ajánlom szolgálatomat. Kegyelmetek parantsolyjon, és Kk köteles szolgálója vagyok, örömet szolgálók Ktekk. Az Ur Isten tartsa és áldja meg Kteket minden jóval. Datum Ujvárii 25. Junii 1596.

Koháry Péter, m. p.

Kivülről: Ez Levél adassék az Nemzetes és Nagyságos Zay Péter Uramnak, nékem mindenkor Bizodalmas Uramnak és Sóghoromnak, mostan Ughroczon lakozónak tulajdon kezébe.

Nemzeti Múzeum: Törzssanyag 1596.

Mathias Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae Bohemiae Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae etc Rex Archidux Austriae Dux Burgundie Marchio Moraviae et Comes Tyrolis etc. Fidelibus nostris universis Dominis Praelatis Baronibus Magnatibus, Nobilibus cum praesentibus nostris requirendis signanter autem Praesidiorum nostrorum Jauriensis, Papensis et Wesprimiensis, Supremis et Vicecapitaneis, nec non caeteris utriusque ordinis militibus et stipendariis nostris ubicunque et in quibuscunque Confiniis nostris commorantibus. Comitibus item et Vicecomitibus quorumcunque nominatim autem Jauriensis, Wesprimiensis, Zaladiensis et Simigiensis Comitatum; cunctis denique cuiusvis status et conditionis hominibus per praesentes nostras uti praemisum requirendis, Salutem et gratiam. Noveritis, quod nos ad Inquisitionem, conscriptionem et ad manus nostras regias receptionem universorum illorum Bonorum, quae ad arcem nostram regiam Palotta in Comitatu Wesprimiensi existenti habitam, itemque Arcem et praesidium nostrum Wesprimiense de iure et antiquo spectare et pertinere debere, simul etiam quaevis alia ad Fiscum nostrum spectantia in quibuscunque Comitatibus existentia dinoscuntur apud quoscunque et per quoscunque hactenus et quovis titulo, habita et possessa, culta et inculta ubicunque et in quibuscunque Comitatibus regni nostri Hungariae existentis: cum universis pertinenciis et proventibus eorundem, Decimis, centibus et servitiis ordinariis et extraordinariis, molendinis item eorumque locis et piscaturis nec non teloneis et quibusvis denique aliis obventionibus atque omulantibus, cum certa Instructione delegaverimus ac transmiserimus nostros veros et indubitatos Commissarios, quos nimirum fideles nostri Mgcus et Egr. Camerae nostrae Hungaricae Praefectus et Consilarii cum hisce nostris eodem obliga-

verint et exmiserint; fidelitati vestrae et vestrum singulis harum serie benique et serie mandantes et committentes, quatenus visis et cognitis praesentibus nostris memoratos fideles nobis dilectos per autefatam Cameram nostram ad partes suprafatas allegandos pro veris et certis Commissariis nostris agnoscere, in huiusmodi inquisitione, atque ad manus nostras regias receptione et vendicatione prescriptorum Bonorum Papensium et Wesprimiensium atque etiam aliorum similium in quibuscunque Comitatibus habitorum, non solum non resistere aut vosmet ipsi opponere vel eam impedire ullo sub pretextu audeatis et presumatis; quin omni potius ope et auxilio necessariae et decenti comitiva simul et assistentia eisdem presto esse. Illi vero qui ad huiusmodi bona vel eorum aliquam partem quicquam iuris seu iustitiae pretendere voluerint talem suam pretensionem: Cum leges regni vetustaeque consuetudines iura possessionaria ad quod vis Castrum Sacrae Coronae spectantia distrahi et abalienari vetent; tanquam dubiosam et invalidam coram prelibatis Commissariis nostris declarare, ut ii postmodum, pro benigna nostra resolutione (aqua expectandum erit) superinde edenda, juxta debitum ipsorum necessariam nobis relationem facere possint, Secus itaque non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in Arce nostra regia Pragensi die vigesima tertia Mensis Julii Anno Domini Millesimo sexcentesimo decimo quinto.

Matthias.

Kivülről: Mandatum Matthiae super Commissariis ad occupationem Bonorum Wesprimiensium ex Camera exmittendis emanatum.

Spectabilis ac Magnifice domine patrone observandissime Servitiorum meorum paratissimam commendationem.

Quidnam scribat de statu vinorum Bonorumque Wesprimiensis Egregii item Pauli Zichy substituti Capitanei ibidem, ulterioribus machinationibus Joannes Vizkelethy, ex adiectis eiusdem litteris Spectabilis ac Magn. Do. Vra uberius erudiatur, cuius audaciam indies latius serpentem, iuxta priorem deliberationem nostram Cameram Aulicam transmissam, cuius copiam hisce adiiciendam curavi, merito compescendam etiam nunc censerem, id enim nisi fiat, licentia eius in unmensum excrescet et sua Mattas quotidie manis detrimentum patietur. Quia vero in eisdem istis litteris idem Vizkelethy super statu quoque possessionis Vassol, pro qua sibi vita durantem conferenda, Registrator Camerae huius Egr. Georgius Zerdahely sollicite instat, petito per nos modo informat, ideo supplicem etiam dicti Zerdahelyi libellum Spectabili et Magnifice Do. Vrae penes antefatam informationem remittendum censi.

Quam quidem eius petitionem quod attinet, etsi manifestum sit ex praetacta informatione, memoratam possessionem Vassol ad arcem Vesprimiensem pertinere, proindeque Legibus Regni cautum esse, ne a Castro vel Ecclesia, ad quae spectat avellatur, tum etiam illud obstat, quod ab aliis simili iure similia Bona possidentibus ea recipi et Fisco Suae Mattis restitui, eorumque proventus et emolumenta, in usum Suae Mattis converti debere antea suaserimus, quantum molestiam habuerimus cum Egregio Mattheo Felnémethy simili in casu recenti in memoria sit. Postquam tamen Supplicans sua diuturna servitia stipendiisque tenuitatem, qua hactenus contentus esse debuit, alleget, et vita duntaxat sua comite saepefatam possessionem sibi donari postulet; mihi proinde videretur hoc negotium ad benignum Suae Mattis

arbitrium referendum, quae (qui quid sibi placuerit) superinde benigne statuere dignaretur. Quam tamen tenuam meam opinionem Spectabilis ac Mag. Do: Vestrae prudenti iudicio libenter submitto. Eandem in reliquo felicissime valere cupio. Posonii 15. Decembris 1615.

Kivülröl: Spectabili et Magnifico Domino Ladislao Pethe de Hetes, Comiti Camitatus Tornensis, Janitorum Regalium in Hungaria Magro, Sacr. Caes. Regiaeque Mattis Consiliario et Camerae Hungariae Prefecto, Domino patrono observandissimo.

Wiennae.

Országos Levéltár: Acta neoregistrata fasc. 1015. No. 7.

Generosi domini Collegae uti fratres observandissimi Servitiorum paratissimam commendationem premissam.

Accusatus de diversis violentiis, detentione ultra proventuum Regionum pro seque usurpatione Bonorum Suattis ad Wesprim spectantium Egr. Paulus Zichy Capitaneus ibidem serium propterea mandatum Consilii bellici ad Generalem Jauriensem exaratum, ut rei veritatem indaget, a quo in huc missus, ut innocentiam suam (sicut ipsi dicit) demonstret, seque immunem ab obiectis comprobet, comparuit personaliter hic, meque conveniens, culpam sibi imputatam pluribus a se remove nixus est.

Ego ipsum excepi gravibus et verbis et rationibus, quaerendo primum cuiusnam ipse servitiis esset addictus obstrictusve et qua fidelitate ea obeunda esse existimet, et quemnam eiusmodi suorum factorum eventum sibi polliceatur, cum alias ipsius partium esset defendere ab aliorum injuriis Bona Suaettis potius quam ut ipse ea perturbet, tum diserte ipsum persuasum habere debere, exposui, quod ad turba-

tionem proventuum Regionum sit per fiscum citandus, quod quid in se contineat, ipsum scire oportere et alia pleraque similia obiurgationis argumenta.

Veram is contra, se diversis rationibus excusare, facta sibi attributa vel negare vel mitigare, proventus per se usurpatos, alterius esse conditionis affirmare, nequicquam omisit, quae Dno. Vris Gene. quoque coram declarabit procul dubio fusius.

Interim autem Bona illa et proventus sibi in arendam concedi petit, exhibitis etiam litteris Domini Generalis Jauriensis penes ipsum exaratis et Domini Magistri Benedicti intercessionalibus ad me datis, veluti adiecta luculenter ostendunt.

Super quo eius postulato Generosi Dominationi Vestrae opinionem suam mihi annexis etiam binis Relationibus et Informationibus, contra ipsum Camerae huic per Do. Zerdahely et alios si quae sunt exhibitis, perscribere velint, ac nihilominus citationem contra ipsum, per Do. Directorem fieri, atque etiam excutioni demandari facere, ut sit aliis exemplo similia attentare solitis. De reliquo Do. V. Generosas prosperrime valere cupio. Viennae. 6. Aprilis Anno 1616.

Kivülről: D. Prefectus de tractatu cum Paulo Zichy super arenda bonorum Wesprim ineundo, illoque in inscitando, nec non de relationibus et informatione Georgii Zerdahely ipsi transmittendis scribit.

Országos Levéltár: Acta neoregistrata fasc. 1010. No. 14.

Instructus Anno 1630. die 30. Julii exmissi.

Az Dezmások mint visellyék magokat az Gabona dezmálásában.

1. Az falukon mellétek vegyétek az ott levő birót két esküdttel és megtudjátok tőlük, hány kévéből áll a kereszt és a kepe hány keresztből. Vagyon-e vidéki embereknek annak a falunak határán vetése.

Az Szolgák közül is kinek mennyi vetése vagyon fel irjátok, mert ezek is tartoznak a dézmával. Megesküttesétek mind a birót, mind a polgárt s mind más dézmával tartozó személyt azon, hány kereszt avagy kepe buzát, rosot avagy árpát cséplett el és azért amit elcséplett, azt is a többi közzé computálván, úgy vegyétek ki gabonáibul az dézmát, de felette reá vigyázatok, hogy valamiképpen meg ne chaljon.

2. Jó és tiszta gabonát vegyetek el a dézmába, ha rosszat ad valaki vissza vessétek neki és az asztagjából tiszta és jó termés gabonát vegyetek, mert gyakorta az javát asztagban rakják és az alább valót hagyják meg a dézmára.

3. Mivel pediglen ahol kertben dézmálnak, nem tudhatja a dézmás, hány kepe légyen az asztagban, az polgár és más dézmával tartozó ember sem mondja meg igazán gyakorta, hány kepe van asztagjában mindenkor feljebb irjátok egy-néhány kepevel. És ha ugyan kételkednétek benne, hogy több volna, mint az polgár mondja, tegyetek le néki egy tallért és hányassátok meg az asztagot, s az mivel több leend, azt az Úr számára elfoglaljátok és a többi dézma közzé számlálván feljegyezzétek, ahol efféle megesik.

4. Az falunak egyik végén elkezdvén, az polgárnak és más dézmával tartozó személyeknek nevét felirjátok és megkérdezitek elsőben, hány kereszt avagy kepe buzája, azután rozsa, árpája és zabja vagyon, menjetek be a Csűr kertbe, ahová gabonája van rakva és úgy irjatok fel mindenféle gabonát külön-külön, még az kévéket is megszámláljátok és az dézmát kivegyétek belőle.

5. Meglássátok dézmások, hogy az Úr jövedelméből senkinek semmit el ne engedjete se atyafiságért, se barátságért, se adományért, se félelemért, hogy orczátokra ne száljon és nagy kárával ne kellessék megfizetnetek. Mivel utánnatok circálók lesznek.

6. Az gabonát megdézválván, az polgárnak ház

héán, kertiben, pinczében, kamarájában, élésiben gabonát felkeressétek, mert efféle helen, sőt gyakorta széna avagy szalma alá is szoktak némelyek rakni gabonájokban.

7. Hasonlóképpen a méheket mindenütt felkeressétek és a tizedet kivegyétek, az gabona dézmája után mindgyarást minden háznál. Ahol pedig a tizedik méh ki nem telik, ott pénzt ne vegyetek, hanem egy czédulára irjátok hogy enyi és enyi raj méhet, akiből a tizedik ki nem telt, hattatok a méhek gazdájának és adjátok neki mondván: rá vigyázzon és azt a cédulát megtartsa, mert a jövő esztendőben megvárjuk a tizedet azoknak a méheknek szaporodásában. Erre pedig az cédulára kit oda neki adtok, az dézmát deák subscribállyon. Ugyanazon ember nevét is ti Dézmások, a Regestumba beirjátok, hogy az Úr is tudhassa, kinél hány raj méhet hagyatok.

8. Dézmában ami gabona jut, minden késedelem nélkül be hordassátok, kereszt és kepe számszerint asztagba rakassátok és jól befödessétek oly bátor-ságos helyen, hol se essőtől, se apró marhátul, se ludaktól kár ne következze benne. Az polgárnak is, aki kertjében rakjátok, erősen meghagyjátok, hogy reá vigyázzon, mert ha valami kár leszen benne, maga károsodik meg érette.

9. Ha hajdu, katona, avagy nemes ember dézmát nem akarna adni, Csürében avagy kertjében ugyan számszerint mennyi buzája és egyébféle gabonája vagyon; és afféle engedetlen ember nevét is felirjátok.

10. Az özvegyasszonyok, kik orsóikkal és gusallokkal verést tettenek, azok is tartoznak Dézmával. Azonképpen az kik részében arattanak az eőrészük-ből megvegyétek a Dézmát. Az kik pedig pénzben arattak, a sarló pénzt tizenkét pénzt mindenestül vehettek magatok számára. Ezeket és ezenkívül mindeneket az ti hűségtekre, sörénységtekre és okosságára hagyunk és bizunk.

Kivülről: Koppáni járás és ahhoz való déz mával tartozó faluk nevek: Koppán, Aranyad, Zalaszegh, Kedhida.

A veszprémi káptalani magánlevéltárból: Veszprém—Decimae Episcopales 34.

Ajánljuk Nagdnak és Kgnek alázatos Szolgálatunkat.

Isten minden kívánta jókal áldya megh Ngat és Kgteket. Némely proscriptus Predikátorok Balaton mellett lévő jószágokat hogy szent Egyházok szükségére akarnája Ngatok és Kgtek fordítani úgy értettük: Mivel pedig az mi szent Mihály tiszteségére építette templomunk az Pogán tűze és fegyvere miatt Nagyobb részént elpusztult és leomló állapottal vagyon, Nemzetes Szakony Prépost Urunkat ő Kgét Ngatok és Kgtek eleiben közakaratul bocsátottuk kérném azon Ngatok és Kgteket alázatosan, méltóztassék azon jókból romladozó templomunk épületére valamit rendelni; magunk is Isten kegyelméből naponként szaporodván, az német vitézlő rend is és azon templomunkban kicsén föl épült helynek szűk volta szorosságot csinál, úgy hogy el nem férhetünk benne. Accedálnám azért az Ngatok és Kgtek gratiája, tehetségünk szerént hogy Renováltassuk azon légyünk; csak hogy nagy lévén az épület és nagyobbbrésről leomló, fölépítése nagy költséget kíván. Az Ngatok és Kgtek abeli gratiáját mind fejenként, az kik igaz Római Anya Szent Egyháznak fiai vagyunk, alázatosan meghálálni el nem mulasztunk, kívánván boldogh hosszú életet Ngatoknak és Kgteknek és maradván Ngatoknak és Kgteknek alázatos szolgálái

Beszprim die 1. októbris 1674.

Beszprimi few és vice Kapitány
az több Catholikusokkal együtt.

Kivülről: Illustrissimo et Rndmo, nec non Generosiss Dominis Dominis Sacrae Cesareae Regiaeque Majestatis inclite Camerae Hungaricae Poseniensis Prefecto et Consiliariis etc. Dominis et Patronis Gratosissimis.

Országos Levéltár: Acta neoregistrata fasc. 618. Nr. 68.

Nos Frater Ladislaus Prior Fratrum Cartusianorum de Leveld et Commissarius totius Conventus Ordinis Fratrum eorundem Cartusianorum Memoriae commendamus hos presentatos, quod cum Nos post Destructionem Monasterii nostri Leveld Bona nostra ad dictum Monasterium nostrum pertinentia nunc procul a Nobis existentia commode defendere, Proventusque eorundem Bonorum nostrorum Nos minime percipere et nostra facultate administrare posse cognoverimus, accedente nostro juxta humillimam Supplicationem Consensu et Mandato Regie Majestatis Domini nostri Clementissimi Universe Ecclesie et dicti Monastiri nostri Leveld circa Lacum Balaton existentis, signanter Possessiones Nagy Leveld, Kis Leveld, Rezenek, et Borzörczek ac Geze, Nagy Nyull in Jauriensi, nec non Udvari et Tapolcza in Szaladiensi Comitatus existentes et habitas simul cum cunctis suis Utilitatibus et Pertinentiis, quibuslibet Terris scilicet arabilibus, Cultis et incultis, Agris, Pratis, pascuis, Foenetis, Vinearumque Promonthoriis, Vineis, Sylvis et Montibus, Nemoribus Vallibus, Aquis, Fluviis, Piscinis, Piscatoriis, Aquarum decursibus, Molendinis et eorundem Locis, Gratialiter vero quarumlibet Utilitatum et Pertinentium suarum Integritatibus, quovis Nominis Vocabulo vocitatis, sub suis veris Titulis et ab antiquo ad easdem pertinentibus deberi Reverendo Domino Andree de Keves Episcopo Ecclesie Veszprimiensis usque ad feliciorum reditum Status Regni, ordinisque nostri in Regno Hungarie in primum Statum reformationem pro Summa florenorum hun-

garicalium Nonaginta annuatim in Arendam dedimus et collocavimus in bonis Monetis pro tempore Currentibus, singulis Annis duobus Terminis, videlicet ad Festa Beatorum Martini et Georgii Nobis in conventu nostro persolvendis hujusmodi sub Conditionibus: ut prefatus Dominus Episcopus Veszprimiensis et per consequens Officiales ejusdem moderni et futuri a colonis nostris Ecclesie nostre in prescriptis Universis Possessionibus nostris commorantibus nihil extra solitum consuetum censum ordinarium ac numeratum et citra ipsorum Colonorum ab antiquo solvere Debitum exigere possent, in Genere vero Servitiorum nulla ad majora Servitia exhibenda ipsi Coloni per Anni circulum cogantur, quam quilibet Colonus Censualis, Sedecim Dies et Inquilinus juxta eorum facultatem servire cogantur, *hoc preterea interposito, quod si Dominus Andreas de Keves Episcopus Veszprimiensis per translationem ad alium evocaretur Episcopatum, vel Clementer sublevaretur, vel idem Episcopus Divina Vocatione fato concederet, extunc prescripta Universa Bona Ecclesie ac Monasterii nostri in Nos et Conventum nostrum redeant et restituantur*, eo fato harum nostrarum Vigore et Subscriptione manuum nostrarum Sigillique nostri munimine et Testimonio Litterarum mediante. Datum in Castro Sümegh in Festo B. Bartholomei Apostoli, Anno Domini 1554.

Országos Levéltár: Acta Ecclesiastica fasc. 71. No. 57.

Magnifice, Generosi ac Egregii Domini, fautores et Amici observandissimi Salutem et servitiorum meorum commendationem.

Circa possessiones et decimas Abbatiae Tichoniensis et Praepositurae Albensis, per Reverendissimum Dominum Matthiam Herovicium Electum Episcopum Chanadiensem praetensas, Vestrae Magnifica Generosae ac Egregiae Dominationes a me de statu illa-

rum possessionum cupiunt informari: Verum brevi hoc tempore plenam informationem supra praetensionibus suis multiplicibus Magnificae Generosis ac Egregiis Dominationibus Vestris dare non sufficio, quia illa ex antiquis urbariis quae apud me fuerunt (nisi proxime praeterito hoc intestini belli tempore perierunt) peti deberent. Me ante aliquot annos, Generoso Domino Paulo Zichi ex urbario Ecclesiae Vesprimiensis usum possessionum et decimarum florenti statu possessorum descripsisse et ad Dominationem suam transmississe recenti teneo memoriae, ex quibus apparebat nequo Abbatem Tichoniensem neque Praepositum Albensem tam amplas possessiones et decimas possedisse. Miror Dominum Electum Chanadiensem, cur possessionum et decimarum praetensarum Comitatum, in quo scilicet adiacerent non adscripserit, quod de iure Regni facere tenebatur. Si attestaciones autem colligere velimus, pro parte etiam altera sufficientes reperiemus, sed his collateralibus de iure Regni in iudicio fides dari non debet, prouti Magnifica, Generosae ac Egregiae Dominationes vestrae optime noverunt. De facto autem ostendo, in parte iniquam esse dicti Domini Electi Episcopi Chanadiensis praetensionem, et testium suorum inquisitionem, literis Capituli Vesprimiensis in Trasumpto literarum quondam Emerici de Peren Regni Hungariae Palatini emanatis, in possessionibus videlicet Szamard, Lulia et fölseő Endred, quas possessiones Episcopus Vesprimiensis ab Illustrissimo Domino Archiepiscopo Strigoniensi in concabium accepit, dictus vero Electus Episcopus Chanadiensis suas esse praetendit: sicut itaque in his mala est sua praetensio, ita et in alliis aequa esse non potest. Fieri quidem potest, aliquas Ecclesiae Vesprimiensis possessiones et decimas ad Abbatiam Tichoniensem possedissas fuisse, quia in libro antiquo Divisionum Ecclesiae Vesprimiensis legi, quod quidam Benedictus Abbas Tichoniensis (quem non Benedic-

tum sed maledictum Custos eius Ecclesiae compellat) eo tempore, quando scilicet Turca Vesprimium coeperat, plerasque possessiones et decimas ab Ecclesia Vesprimiensi avulsisset, et ad Abbatiam Tichoniensem violenter occupasset: non igitur ex eo quod ad Tichon possessa fuerunt sequitur, ad Abbatiam Tichoniensem pertinuisse, sed alia via Dominus Chanadiensis deberet ius et proprietatem Ecclesiarum suarum Tichoniensium et Albensium probare. Haec erant Magnifice Generosi ac Egregii Domini, super quibus easdem valetudinarius existens informare debui. His Magnificam, Generosas ac Egregias Vestras foelicissime valere exopto. Sopronii, die ultima Junii. Anno 1622.

Magnificae, Generosarum et Egregiarum Dominationum Vestrarum Servuset Amicus

Franciscus Erghelius Episcopus
Vesprimiensis.

Kivülről: Magnifico, Generosis ac Egregiis Dominis, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Camerae Poseniensis Praefecto, et Consiliariis, Dominationis et Amicis detur.

Országos levéltár: Acta Ecclesiastica fasc. 63. No. 2.

Szolgálatunkat ayanliuk Knek mint jó akaro Capitani Urunknak, kivanvan Istentől Knek sok szerencses innepeket erhetny, 'l. elis mulatny jó egessegeben, kedvesivel együtt.

Vice Capitany Urunk elő Kegyelme ma reggel be hivatvan bennünket, megh olvastata az Kged levelet, a Posony Nemes Kamora levelevel együtt, kikből erthyük, hogy mastani it Valo Harminczados Tallian Gergely Uram, úgy informalta legien elő Nagokat 'l. elő kegmeket, hogy Vice Capitani Uram ez helynek lakosival együtt impediálnak az elő főlsege it valo har-

minczadgiat, ez irant nem heliessen informalta Tallian Uram a Nemes Kamorat, mert valami az eő fölsege iavara es harminczadgiara nezendő Isten ne adgia hogy mi abban artanank magunkat, inkab tehetsegünk — szerent oltalmazny igieközünk. De Tallian uram oly uy szokast akar be hozny, hogy a mi szarvas marhakat az it valo meszarszekekre, sertelies marhakat, buzat, abrakot penzünkert es egiéb fele elest ide be hoznak, azokbólis megh akarvan venny a harminczadot, szollottunk hogy affele uy szokast ne hozzon be, a veghelyt ne szűkitse, a keresködő embereket affele szokatlan dolgokkal ne idegenetse, tisztit Tallian Uram tsak el sem tudta kezdeny, meghis minket akar eő Kegme vetkesekke tenny. Kegd iol tudgia es lattia magais ezen eő fölsege vegheliének szűkölködöt allapottiat, a mi földünkön egy barazda vetes nints, a hodultsaghis igen el pusztult ha minden fele elesből, (mely ez helynek szükségere it valo el adasnak okaert be hozattatik es megh harminczodaltatik) annyval inkab ez veghelnek lakosai megh szűkölködnek. Minek okaert, Kegdet mint jo akaro Urunkat keryűk alazatossan egesz seregűl, ne nehez-tellie Kegd ez szerent informalny a Nemes Camorat, hogy eő Nagok .|. eő Kegmek mutassa minden kegielmesseget hozzank Isten Kegdet alá hozvan, magais expeciallia Kegd, hogy nem vetettünk, sem a Nemes Camora ellen, sem penigh az eő fölsege it valo harminczadgia ellen. Kegd abbeli hozzank megh mutatando jo akarattiat, alazatossan megh szolgálni igieközünk. Tartsa es eltesse Isten Kegdet io egessegeben. Datum Weszpremii die 7 Aprilis. Anno 1662.

Kegnek szeretettel es alazatossan szolgalkunk.

Az eő fölsege Beszpremi tisztviselői,
a közönseges sereggel egiűt.

Kivülről: Generoso domino Petro Jagacsics, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis praesidii Wesz-

premiensis Supremo Capitaneo: Domino et fautori nobis observandissimo.

Országos Levéltár: Missiles. 1662. Veszprémi tiszttviselők Jagasics Péternek.

Ayanliuk Nagodnak a Nemes Kamorával együtt alazatos Szolgálatunkat egész Beszpremi lovas es gia-logh rendel egiűt feienkent, algya megh Isten Nago-dat es kegtöket minden jokkal.

Emlekezhetik a Nemes Kamora felőle, mikep-pen ennek előtteis instaltunk azon Nemes Kamora előtt, hogy tekintven ennek az szegeni Veghelinek elesből valo szükös allapattiat es Török torkaban levő mivoltat: ne kivanna az it valo harminczados Ur es ne venne harminczadot es regalet, mindenfele elesből, es it a Veghelyben magunk szüksegere el kelendő jókból, melliek it az heliben el kelnek. Mast is az veghre uyobban kenszerettettünk küldeni azon Nemes Kamora eleiben, ez levelünk mutato Tisztviselő Urainkat, hogy a nemes kamora megh tekintene föllieb megh emlétet okainkat, es botsassa minden jo valaszal, ezen mi kivansagunkra; melliet miis a Nemes Kamoranak alazatossan meg köszönhessünk, es meghis szolgálhassunk. Megh nem irhattiuk elegendőkeppen, hogy mind az haboru idő előtt mind az haboruban, minemű nehezen tartottuk elesből es egyeb szüksegese dolgokból, ezt az szegeni vegheliet; ennek utannais nem tudhattiuk mikor Isten az idő-nek allapottiat mire fordettya, Szinten azon nyomorusagos allapotra juthatunk, noha mastan egy kis bekessegünk vagion. Azon kívül, soha ennek előtte ebben az veghelieben szokas nem volt a memoria hominum, hogy ez it el kelendő szüksegese iokból harminczadot vegienek: melyre nezve, annyval inkab ezutan mindenfele eles megh szükül, es megh drago-dik. Egiebirantis, mikor elsőben a harminczad ide

rendeltetet, Istenben el nyugot Lippai Gaspar Kamora praefectus Urunk ideiben, illien karban hagiatoz ezen fölliül megh irt dolgoknak allapattia, kiról mastis vannak köztünk kik arra rea emleköznek es hitök szerentis keszek megh mondani rayta. Ami penigh az itvalo keresködök dolgot illeti, kik akar mivel kereskedgienek, es ide be hozzak '|. innet masuva ki vizsik, azokrol mindenekről keszek megh adni a harminczadot Zugolodas nélkül, nemis tart Senki abban ellent. Követink szoval bővebben exponalliak Nagodnak es a Nemes Kamoranak ebbeli kivansaginkat. Tartsa es eltesse Isten Nagtokat '|. Kegteket sok esztendőkigh is egessegeben. Datum Wespzemii die 29. Novembris 1668.

Nagtoknak es Kegteknek alazatos szolgai kegies valaszt varunk.

Az új fölsege Beszpremi lovas gialogh renden levő tisztviselői, a közönseges sereggel egiűt.

Kivülről: Illustrissimo ac Generosis Dominis, Dominis N. N. Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Camerae Hungaricae Praefecto et Consiliariis etc: Dominis, Dominis et patronis nobis semper graciosissimis.

Országos Levéltár: Missiles. 1668. A veszprémi tisztviselők levele a Kamarának.

Tartalomjegyzék.

	Oldal.
Előszó	3
I. Veszprém állapota a rendszeres török támadások előtt	5
<p>Az 1526. évi katasztrófa és következményei. János király emberei 1527. júniusában hatalmukba kerítik a várat. Hamar kiűzetnek. A káptalan és a város János király mellé áll. De Choron András visszafoglalja. A Jánospártiak ismételt támadása. Kecheti Márton püspök szegénysége. A veszprémi országgyűlés 1531. május 18. A török kalandozások. Török Bálint elfoglalja Veszprémet. Kecheti püspök erőszakoskodásai. Choron János kapitánnyal való kapcsolata. Aktiv politikai szereplése. Adósságai. A veszprémi egyház kincseinek elherdálása. A Sümeg várába szállított kincsek. A Sopronba küldött egyházi felszerelések. A török uralom beköszönése.</p>	
II. A törökök első támadása	21
<p>Az 1543-iki török-tatár dúlás. Veli aga harca Thelekessy Imre veszprémi kapitánnyal (1549.). A veszprémi vár állapota; jókarba helyezése iránti intézkedések. Az 1543-iki pozsonyi és az 1547-iki nagyszombati országgyűlés határozatai. A Steierország felé rablásra induló török hordák szétverése Veszprém falai alatt. Hamza bék megtámadtatása Kodvár közelében. Ali pasa értesül a veszprémiek sűrű győzelméről. Veszprém elfoglalását határozza el. A vár helyzete, beosztása, megerősített volta. 1551. május 26.-án megkezdődik az ostrom. Vas Mihály a védősereg parancsnoka. A várbeliek civakodása. Kiszökdösnek a várból. Vas Mihály szabad elvonulás feltétele mellett feladja a várat. A török hitszegése. A várbelieket leöldösi, templomukat feldulja, a várost elpusztítja. A veszprémi törökök portyázásra indulnak. A török sereg beosztása. A személyi változások a seregben. A hódoltsági falvak száma és adó-</p>	

zása. Bizonyos baráti viszony kifejlődése a végbeli ellenfelek között. Káldy Miklós bajrahívó levele. Összeházasodás a török és magyar vitézek között. Árulók is akadnak a magyar seregben. A törökök egymásközi civódása. A veszprémi bék és Takaró Mihály tihanyi kapitány gyűlölködése. Gyulaffy László és Horváth Gáspár vára alatt történt incidensek. A pápai hópénzes lovagok támadása Veszprém ellen 1556. június 26.-án. Takaró vezetése alatt eszközölt újabb támadás a vár ellen. A törökök védekezése és gyűlekezése. A veszprémi vár leégése 1557. aug. 18.-án. A budai pasa meglátogatja a veszprémi törököket. Gyulaffy László és a pápai gyalogok támadása és csúfos veresége 1561. május 23.-án. A veszprémi törökök Devecser elfoglalására készülnek. 1566-ban megkezdődik a dunántúli végvárak felszabadítása. Salm Eckhard a felmentő sereg vezére. Palota visszafoglalása után Veszprémre kerül a sor. Helfenstein György gróf a fővezér. Június 30.-án vasárnap elfoglalják mieink a várat. A hír nagy izgatottságot kelt Konstantinápolyban. Arszlán budai pasa lefejeztetése. A káptalan és püspök birtokügyei. A káptalan panasza Vásonkői Horváth Péter és Gáspár ellen. János király a Palotához csatolt birtokokat Podmaniczky Jánosnak adományozza. A káptalan bérbeadja 15 Balaton körüli possessióját Sforza grófnak. Kecheti püspök panasza gróf Erdődi Péter ellen. Bornemissza Pál Choron Jánostól visszavált több értékes egyházi kincset. A káptalan és a Gersei Pethő testvérek közti ellenségeskedés. A káptalan szétforgácsolódása. Köves András lesz az új püspök. Biczó Ferenc csobánczi várnagy a püspök birtokain hatalmaskodik. Takaró a püspöknek járó bortizedet magának tartja meg. Köves püspök szerződése. A káptalan Takarónak bérbeadja Balaton körüli birtokait. Podmaniczky palotai várur és a káptalan küzdelme. Takaró utóda Gyulaffy László lesz. A püspök panasza Choron János ellen. Az ecséri nemesek erőszakoskodásai. Sümeg vár leégése. Gyulaffy László zsarolásai.

III. A végbeli élet Veszprém és környékén 65

A király gondoskodik a várkapitányok kinevezéséről. A püspökségek jövedelmei. Széchenyi Mihály és Gyulaffy László veszprémi kapitányok. A Gyulaffynak adott utasítás. Musztafa pasa bajrahívása. Gyulaffy törökké lesz. Újabb támadás Veszprém ellen 1567. ápr. 5.-én. A Kamara véleménye és intézkedései Veszprém és Palota várak jövedel-

meinek-összeírását illetőleg. Az összeírás szegényes állapotokat mutat fel. Miksa jószágkezelőkre akarja bízni a várbirtokok kezelését. A törökökkel megindított béketárgyalások. Köves András püspök és a veszprémi káptalan szegénysége. Sümeg vár kivételik a kiskoru Köves Benedek kezéből. Liszthy János az új püspök. Az általa készített leltár 1571-ből. Az egyházi kincsek felsorolása. Liszthy utóda Fejérvölgy István. A király és a Kamara szándéka a várhoz csatolt birtokok kezelését illetőleg. Megyery Imre bérlő. A török portyázások. Bornemissza győzelme az Alsó-őrsnél dandárban álló török lovasok fölött. Samaria Ferdinánd az új veszprémi kapitány. Gondja a vár megerősítése. Zsámboknál vívott győzelme. Ali koppányi bég veresége Hidvég tájékán. A bajviadalok. A magyar had részegeskedése. Kaposváry Mehmet bajra hívja ki a veszprémi vicekapitányt. Ernő főherceg panaszkodása a budai pasánál. Koppány vár megrohanása a mieink által. Fényes győzelmet aratnak. Kádárta Samaria Ferdinándnak adományoztatik. Felsőőrsöt Iszkaszentgyörgyi Vincze Tamás kapja jutalmul a királytól. Palásthy György megjutalmazása. Fejérvölgy püspök szegénysége és horvátországi kegyetlenkedései. A püspök és káptalan harca. Gyimesi Forgách Ferenc püspök szerződése Horváth György pápai kapitánnyal és Huszár Péterrel. A Pozsonyban elhelyezett kincsek összeírása 1591. április 26.-án. Szinán pasa támadása. A király gondoskodik a vár megerősítéséről. Hasztalan minden fáradság. Az őrség megerősítésére 500 német landknecht jön Veszprémbe. Hofkirchen György báró a vezetőjük. Szinán 6 napig löveti a várat. Október 6.-án megszökik a várőrség. A török nagyrészüket leöli. A kapitány fogságba kerül. Török lesz újra urrá a városban.

IV. A vallási és nemzeti küzdelmek hatása Veszprémre 110

Kísérletek a vár visszafoglalására. A Győrött tartott haditanács eredménye. A Sárvár felől intézett támadás. Az erdélyi vereség hatása a dunántúli törökökre. 1598. tavaszán Schwarzenberg és Pálffy visszaszerzik a várat. Forgách Ferenc püspök kérelme. A kapitányok lesznek újra a teljhatalmu urak. A veszprémi várőrség vitézkedése. 1605-ben a török kísérletet tesz a város visszahódítására. A Bocskay pártiak kezébe kerül. Ujlaky Lajos veszprémi püspök megölése Sümegen. A reformátusok térfoglalása. Kispécsely, Peremarton, Lovas idegen kezekbe kerülnek. Keglevich veszprémi kapitány ítél az alsóőrsi és lovasi jobbágyok

közi perlekedésben. Az összes püspöki birtokokat a szomszédos várkapitányok foglalják le. Keglevich a királyhoz fordul anyagi támogatásért. Bora bőven van a katonaságnak. Keglevich és Herovics Mátyás tihanyi apát közti per. Zichy Pál elleni panasz. A birtokok hérbeadását kéri. 1615. szeptember 5.-én sikerül a Kamarától kieszközölnie. Pázmány Péter Herovics mellé áll. II. Ferdinánd király Heroviccse szemben foglal állást. Ergelics püspökön esett sérelem. Rátkay Melchior egerszegi kapitány kifízi rezidenciájából. A törökök zsarolásai. Liptay Imrét a pozsonyi rendek a szultánhoz küldik a sérelmek orvoslása céljából. Liptay biztató ígéretekkel távozik. Bethlen Gábor 1620. évi támadása. Veszprém önként meghódol a fejedelemmel. Zichy Pál elfűzetik. Felesége panasza a Kamaránál. Ferdinánd Veszprémet a töröknek igéri, ha Bethlennel szemben megsegíti. 1622-ben Bethlentől visszaveszik a várat. A török 1623-ban tervbe veszi visszafoglalását. Zichy lett újra a kapitány. Kamarától kér segítséget. Erőszakoskodásaiiban határt nem ismer. A veszprémi püspökség javait 1626-ban 10000 forintért zálogba veszi. Mehemmet budai pasa panasza Zichy ellen. Az 1625. és 1630-iki országgyűlések végzései. Ergelics veszprémi püspök és Herovics tihanyi apát közti per. Ergelics a Kamaránál igazát igyekszik bebizonyítani. A végzésről nem tudunk. Nádasdy László devecseri jobbágyainak erőszakoskodása. A keszthelyi és kapornaki kapitányok pere. Ergelics bérletszerződése. Darabos Piroskával folytatott perlekedése. A veszprémi reformátusok térfoglalása. 1626-ban templom építését határozzák el. Számtalan akadály merül fel. Körtvélyesi veszprémi kapitány két ízben is eltiltja őket az építéstől. 1629-ben végre is felépül. Sennyei István, a nagy restaurátor. Zichy Páltól visszaserzi az elzálogosított püspöki birtokokat. Cziráky Mózesnével szemben való eljárása. A veszprémi káptalan helyreállítása. A püspöki birtokokat bérbe adja Körtvélyesi István kapitánynak.

V. Vallási egyenetlenkedések; az utolsó török támadás 140

Sennyei és a veszprémi reformátusok küzdelme. Dávid Pál, Lippay György és Jakusits György veszprémi püspökök. Gorup Ferenc káptalani nagyprépost harca a szomszédos földesurakkal. A pápai megyegyűlésen elhangzott panaszok. Jakusitsnak adott mandatum. Veszprém várának jókarba helyezése. Bosnyák István veszprémi püspök. Gorup újabb tiltakozása az ádászi és tevelyi nemesek erő-

szakoskodásai miatt. A vámosi nemesek panasza. A káptalan és a veszprémi lakosok pöre az italmérési jog és a boreladás körül. Az 1647-iki országgyűlés határozata a kőborló hajduk ellen. A veszprémi kapitányok sürgetik a várpalánkok megjavítását. A káptalan pöre a felsőörsi préposttal. Lindvay János hatalmaskodási esete. Széchenyi György püspök a török elleni támadást szervezi. A törökök portyázásai. Battyányi erős sereggel viszonttámadást szervez. A káptalan és Jagasics Péter kapitány viszálykodása. A várőrség kérelme ifjabb Sennyei István püspökhöz. A káptalan terjeszkedése. Gerhardi Rubai Krisztián ágyúmesterrel kötött szerződése. Tallián Gergely harmincados ellen panaszt emelnek a veszprémiek. A Wesselényi-féle összeesküvés nyomai Veszprémbe vezetnek. Kihallgatásokat eszközölnek. A kérdőpontok. Az ezekre adott válasz. Az összeesküvők sorsa. A veszprémi reformátusok szerepe az összeesküvésben. Bátorkeszi István predikátor szomorú sorsa. A reformátusok üldözése. A vár jókarba helyezése. Babocsay a kapitány. A szomszédbirtokosok és a káptalan panasza Babocsay ellen. A káptalan pörét Szakonyi János nagyprépost vezeti. A végek foglyainak sorsa. Az 1683-iki támadás. Thökölyi támogatója Kara Musztafa nagyvezér. A veszprémiek helyzete. Babocsay védeni akarja a várat. A bécsi haditanács másképp intézkedik. A török megszállja Veszprémet. Török forrás is megemlíti az elfoglalást. Szeptember havában visszakerül a mieink kezébe. Babocsay dicsekedése. Veszprém szerepe a multban és jelenben.

Sajtóhibák.

- 3. oldal 7. sor: Veszprém helyett A Balaton.
  - 9. oldal 2. számú jegyzet: Egyháztört. Eml. II. k. helyett Egyháztört. Eml. II. k. 136. old.
  - 10. oldal 3. számú jegyzet: Egyháztört. Eml. II. k. helyett Egyháztört. Eml. II. k. 298. old.
  - 12. oldal 9. sor: 1628 helyett 1528.
  - 96. oldal 3. számú jegyzet pótlendő ezzel: Eccl. et Capit.
  - 190. oldal 14. sor: Meremgei helyett Merenyei.
-